ВИДАННЄ СОЮЗА ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ.

ІП. БОЧКОВСЬКИЙ

# ФІНЛЯНДІЯ
# ТА
# ФІНЛЯНДСЬКЕ ПИТАННЄ

ЦІНА 1 КОР. 20 СОТ.



ВІДЕНЬ, 1916.

НАКЛАДОМ СОЮЗА ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ.

З друкарні Адольфа Гольцгавзена у Відні.

# Зміст.



## Важнійші джерела до фінляндського питання.


Finnland im XIX. Jahrhundert. Гельсінґфорс 1899.

Фінляндія — статя в 35 і 36 т. „Энц. Словаря“ Брокгауза та Ефрона.

B. Koskowski. Finlandja. Варшава 1899.

W. Studnicki. Finlandja. Sprawa finlandska. Краків 1910.

А. Іґельстром. Фінляндія — статя у рос. збірнику „Формы національнаго движенія въ современныхъ государствахъ“. Спб. 1910.

H. Boczkowski. Finsko a finská otázka. Прага 1911.

I. Szinnyei. Finnisch-ugrische Sprachwissenschaft. Липськ 1910.

E. Setälä. Die finnische Literatur — в „Kultur der Gegenwart“, 1, IX.

I. Rein. Finnland — в A. Kirchhof'а „Länderkunde von Europa“, т. III.

I. Oehquist. Das politische Leben Finnlands. Липськ 1916.

Заявленія европ. ученыхъ о финл. вопросѣ. Спб. 1910.

R. Erich. Das Staatsrecht des Großfürstentum Finnlands. Тібінґен 1912.

Die finnländische Frage im Jahre 1911. Von einem Mitglied des finnländ. Landtags.

Финляндскій разгромъ. Лондон 1900.

Prof. R. Eucken. Finnland und die Finnländer — у збірнику A. Ripke „Der Koloß auf tönernen Füßen“. Вид. І. Ф. Лємана. Мюнхен 1916.

„Финляндія“ — журнал. Спб. 1908—1910.

O. Hoetsch. Rußland. Берлїн 1913.

M. Friederichsen. Die Grenzmarken des europäischen Rußland. Гамбурґ 1915.

A. Hettner. Das europäische Rußland. Вид. 2. Липськ 1915.

I. Melnik. Russen über Rußland. Франкфурт 1906.

Г. Бочковський. Поневолені народи царської імперії. Відень 1916.

Статї Серкилякса, Суомоляйнена й Гольмґрена в „Ostsee-nummer“ журналу „Das neue Deutschland“ (1915 чч. 5—10).

ВИДАННЄ СОЮЗА ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ.

ІП. БОЧКОВСЬКИЙ

# ФІНЛЯНДІЯ ТА ФІНЛЯНДСЬКЕ ПИТАННЄ





ВІДЕНЬ, 1916.

НАКЛАДОМ „СОЮЗА ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ“.

З друкарні Адольфа Гольцгавзена у Відні.

*„Яко веріс держимо ся обома руками й навіть зубами ріллї своєї країни. Хто хотїв би відірвати нас від неї, мав би лише стебло в руках, бо корінї лишили ся-б у нїй і виросли-б знову“ . . .*

*Юханї Ахо.* З книги про Фінляндію.

„Katajainen Kansani“ (Галузка ялівця).

*„Одиноке оружє, якому довіряємо, се культура розуму та вдачі, котру нам дала скандинавська цивілїзація. Наші російські вороги не розуміють сили сього оружя . . . І колиб проти нас ужили найбільшого насильства, сподїваємо ся, що воно не зломило-б відпору нашої моральної сили!“*

*Е. Вестермарк.*

## I. Значіннє фінляндського автономізму для поневолених „неісторичних“ народів загалом.

Серед новочасних національних проблєм нема хиба жадної иншої стільки своєрідної та цікавої, як саме фінляндська справа, котра представляє для дослїдника й полїтика інтерес з кількох поглядів. Насамперед з культурно-національного боку, потому з державно-полїтичного погляду.

З культурно-національного боку тому, що новочасний розвиток і поступ фінського народу є клясичним зразком пробудження та відродження т. з. „неісторичних“ народів, на котрі ще недавно прийнято було дивити ся як на аморфну етноґрафічну масу, нездатну до самостійно-культурного національного життя, а ще менше до витворення власної державности та здобуття для себе полїтичної самостійности й незалежности.

По ідеольоґії державно-пануючих народів сї поневолені неісторичні народи — плебейцї були низшим родом національного матеріялу, „історичною масою“, яка мала стати ся погноєм для культурно-національного розвитку сих народів — патрицїїв.

Національно-культурне відродженнє фінського народу, котрий був подекуди подвійно „низшим“, бо не тільки що належав до катеґорії так званих неісторичних народів, але до того й расово походить з неарійського (яке одно буцїм-то має кваліфікації на вищий самостійний культурний розвиток) угро-фінського племени, вельми яскраво виказало абсолютну безпідставність усяких теорій про вищі й низші народи, основаних на ступні їх здатности до самобутнього культурного розвитку. А доказало се національно-культурне відродженнє Фінів своєю глибиною та розмахом, своєрідністю та поступовістю свого полїтичного напрямку в дійсно демократичному дусї, висловом чого було легке переведеннє таких

політичних реформ, як фактичне політичне зрівнаннє жіноцтва, припущеннє їх до фінляндського парляменту, заведеннє пропорціяльного виборчого права до парляменту, що ще й досї є камінем „преткновенія“ для Анґлії та Франції, отже країн з найстаршим політичним розвитком і революційно-радикальними традиціями, котрі в історії Европи були камінярями політичного поступу в напрямі конституціоналїзму, парляментаризму та республиканїзму. В сьому останньому змислї розуміємо ми вище зазначену своєрідність політичного моменту в фінляндськім питанню.

Крім сього з політичного боку воно цікаве з огляду на державноправне відношеннє (маємо на думцї, розуміє ть ся, се відношеннє перед дефінїтивним погромом фінляндського конституціоналїзму й автономізму в останнїх роках, про що подрібнїйше буде мова в дальших роздїлах сього нарису) до Росії, яке учені дослїдники державного права й державних теорій марно спокушали ся підвести під одну з теперішнїх катеґорій державних форм, так, що були змушені вкінцї признати Фінляндію або державним фраґментом (Е. Єлїнек), або несуверенною державою по гіпотезї фінського вченого Германзона.

Під сим оглядом фінляндське питаннє має саме тепер дуже актуальне значіннє і для инших поневолених народів східної Европи, котрим у звязку з війною всміхаєть ся надія визволення з царського ярма та для яких справа їх евентуального державно-правного й політичного положення є питаннєм першорядного значіння, від такого або иншого політичного полагодження котрого залежатиме доля їх національно-культурного розвитку, подекуди отже також їх національної будучности загалом.

Щодо того — приклад Фінляндії може багато повчити всї малі народи північно-західної території царської імперії, для котрих справа державно-політичної самостійности, як з огляду на їх невелике число, так і великість території їх національних областей, а головно й ґеоґрафічно-стратеґічне й економічне положеннє сих останнїх — є дуже

проблєматичною, а тому евентуальне здобуттє суроґату державної автономности на зразок Фінляндії було-б найліпшою запорукою задля дальшого їх культурно-національного розвитку, поступу й індивідуалїзації.

У сучасній багатій так званій воєнній літературі про національні справи в східній Европі та про евентуальне їх полагодженнє в зайнятих уже російських країнах здибаємо ся також з проєктами утворення з них напів суверенних, автономних держав фінляндського типу, напр. у брошурі д-ра Гайґалата, посла до пруського сойму (Die litauisch-baltische Frage, Литовсько-балтійська справа, Берлїн, 1915) пропонуєть ся злученнє Литви з Лотвою (Lettland) „у державно-автономну цілість свого роду“ з захованнєм національної своєрідности кожного з обох народів і з забезпеченнєм національного розвитку нїмецького елєменту в сих країнах. Рівночасно сей новий державно-полїтичний устрій мав би бути в тісному звяку з Нїмеччиною, особливо під мілїтарним і цловим оглядом. Себто фактично мав би стати ся нїмецькою Фінляндією свого роду. Инакше уявляє собі полагодженнє сих справ відомий український антропоґеоґраф др. С. Рудницький. У своїй брошурі „Der östliche Kriegsschauplatz“ (Східний терен боїв, Єна) — висловлюєть ся він за утвореннєм із західно-російських „окраїн“ — самостійних національних держав, т. зв. „Pufferstaat-ів“, „котрі не тільки під полїтичним і мілїтарним оглядом були-б охоронним валом проти Росії, але могли-б мати величезне значіннє і задля поширення у східній Европі справжньої европейської культури“ (ст. 59—60). Одначе не слїд забувати, що з російських „окраїн“, котрим у звязку з теперішньою всесвітньою війною відкривають ся перспективи національно-полїтичного визволення з царського ярма, лише дві мають потрібні умови задля утворення державної самостійности: Україна й Польща. Остання має лїпші внутрішні умовини: повність внутрішнього розвитку національного орґанізму в майже викінченій диференціяції його суспільної структури (розуміють ся, маємо на думцї лиш етноґрафічну,

а не колишню історичну Польщу), натомісць Україна має знамениті зверхні умовини (територіяльно-ґеоґрафічне положеннє та природні багацтва, які вповні забезпечують власний економічний розвиток), але і внутрішні її умови можуть вистарчати для утворення самостійної держави з України, а вже зовсім не мають підстави ворожі песимістичні проґнози щодо перспектив державної самостійности України.

Приклад державно-політичного устрою Фінляндії, здавало ся-б, матиме для України та Польщі відносно менше значіння ніж для північно-західних „окраїн“, відомих з офіціяльної російської термінольоґії під назвою „сєвєро-западнаво“ (себто Литви й Білоруси) та „прібалтійскаво края“, одначе фактично і для них фінляндський зразок міг би мати евентуально деяке позитивне значіннє.

Цікаво, що в сучасній польській політичній думці з зростом так званої австрійської орієнтації набуває переваги проєкт утворення не самостійного польського „Puffer-staat-у“, котрий найбільше відповідав би домаганню „незалежної Польщі“ (Niepodległej Polski), але прилучення визволених польських країн до Австрії та злучення їх з Галичиною (ми тут лишаємо на боці питаннє про раціональність включення до майбутньої Польщі всеї Галичини або інкорпорації деяких непольських під національним оглядом провінцій колишній історичній річи посполитій, бо се безпосередньо не вяжеть ся ніяк з порушеною тут справою) — по триялїстичнім принципі: Австро-Польща-Угорщина. Таким чином майбутня Польща була-б внутрішньо-самостійною державою, одначе назверх несуверенною державою; отже, коли не формально, то фактично її відношеннє до Австрії нагадувало-б подекуди ще недавнє фактичне (не правне) державно-політичне положеннє Фінляндії.

Так само й частина України може опинити ся після війни в ситуації, коли для неї утвореннє власного державного політичного життя на зразок Фінляндії було-б бажаним. А що головний центр власної державности України лежить у російській її

частині, то здійсненнє державно-самостійницьких її ідеалів і домагань залежить насамперед від відірвання російської України від Росії. Міцну запоруку самостійного державного істнування України дає лише відірваннє в с е ї російської України й утвореннє з неї окремої держави. Правда, й частина російської України, скажемо, правобережної, могла-б істнувати самостійно, але вигіднійшим було-б для неї та для австрійської України зілляти ся у суцільну політичну автономну одиницю з Австрією. В сьому випадку приклад Фінляндії міг би мати для Українців позитивне значіннє, а ще більше тоді, коли лише деякі кусники російської України будуть відірвані зпід російського панування. В сьому випадку зєдиненнє всїх зайнятих частин України з австрійськими й відокремленнє їх в як найбільш автономну країну під Австрією на зразок Фінляндії — було-б вельми бажане, як для сучасности, так і будучности України й українського народу. Оборонці засади абсолютної самодержавности народу, котрих не вдоволяє внутрішня справжня автономія народу, котрі в кождім випадку домагають ся також зовнїшньої суверенности для власної державности, відкидають дотеперішнїй фінляндський спосіб полагодження справи, що інтересує нас тут, не лише принципіяльно й à priori, але також і тому, що фактично він не показав ся тривким, потерпівши саме в останнїх роках велику невдачу.

На нашу думку недавнє фяско сього способу на російському ґрунтї не залежало від якоїсь орґанїчної його недостачі, чи нездібности до життя, але лише від невідповідного примінення його до державного устрою, що в своїй основі не надаєть ся до комбінації з дїйсно автономно-конституційним полїтичним типом краєвої самоуправи.

Невдачу фінляндського автономізму не спричинили його недостачі, але причиною невдачі було те, що його прищіплено до царського деспотичного централїстичного устрою, котрий à priori виключає якусь автономну форму полїтичного співжиття. З сеї самої причини потерпів свого часу не-

вдачу польський конституціоналізм, злучений віденським конґресом перед сто роками з російським царизмом.

Польсько-російська та фінляндсько-російська злука відмінних політичних форм була згори засуджена на банкроцтво, бо в своїй істоті були се, мовляв, протиприродні способи державно-політичної симбіози.

Через се ми хочемо лише сказати, що сама по собі фінляндська форма автономізму є не тільки цілком можливою та здатною до життя, але в багатьох випадках, коли треба полагодити скомплїковані випадки державно-політичних прямувань поневолених загалом і так званих неісторичних народів зокрема, навіть найлїпшим способом розвязання проблєми умовної державности сих народів.

Одначе при всїм тім є conditio sine qua non, щоб держава, з якою має настати злука на фінляндський спосіб, була дійсно конституційна або бодай мала власний державний лад, котрий не перечив би основним вимогам політичного автономізму новоприлучених країн, як се стало ся напр. у випадку злучення конституційного Польського Королївства з Росією (1815 р.) або прилучення Фінляндії (1809 р.) з фактичним конституційним минулим з деспотичною царською державою.

Крім сього може зацікавити Українців фінляндська справа ще й з инших причин; а саме з огляду на національне відродженнє фінського народу, котре ми назвали-б клясичним зразком новочасного національного ренесансу загалом. Подекуди можна його уважати клясичнїйшим від чеського національного відродження.

Бо в сьому останньому випадку ми маємо приклад національного пробудження історичного народу з великою культурно-національною та політично-державною минулістю, котрий лише наслїдком політичних катастроф і ґеоґрафічного положення зійшов на якийсь час до ранґи поневолених народів і котрий став лише релятивно нїби-неісторичним народом. Тимчасом Фіни, як зазначено, подвійно „меншеварта нація“: своїм расовим походженнєм і своєю, так сказати-б, неісто-

ричною історією, себто історією без державно-політичних традицій, котрі по аристократичним національним теоріям виключно дають народам „свідоцтво зрілости“ на титул історичних, себто вищих народів, місією яких буцім-то є панувати й володіти над народами та расами, приспаними й призабутими історією.

Отже для Українців, котрі (особливо в російській Україні) в свому національному відродженню мають ще чимало праці на будуче, історія фінського національного відродження багато де в чому може бути цікавою та багато дечого може навчити.

Завданнєм дальших статей сього нарису про фінляндське питаннє є саме познайомити українських читачів не лише з політичним боком сеї справи, але насамперед з культурно-національним відродженнєм фінського народу — з його пробудженнєм, національною еманципацією й індивідуалізацією, потім з господарським розвитком і політичним поступом шляхом новочасних демократичних думок і гасел.

## II. З історії Фінляндії. До національного відродження Фінів.

Фіни (по фінськи називають ся вони Sůomi alaiset від Sůomi або Sůomenmaa—Фінляндія, фінська земля) належать етноґрафічно та язиково до т. зв. угро-фінської ґрупи народів, до якої крім них належать ще т. зв. надволжанські фінські племена (Вотяки, Вогули, Зиряне, Череміси, Мордвини, Остяки), далі Ести з надбалтійського краю та Мадяри.

Історично-державним народом з сеї ґрупи є лиш Мадяри. Культурно-національно відродили ся крім Фінів ще балтійські Ести. Инші фінські племена балтійської галузи, як напр. Ліви або Кури, котрі були історично найстаршим населеннєм надбалтійського краю та від яких названо надбалтійські провінції: Лівляндію та Курляндію, здебільшого вимерли або вимирають. Так само занепадають нечисленні останки дрібних фінських племен в олонецькій, петербурзькій,

новгородській, тверській і арханґельській ґубернії, от хоч назвати-б напр. відоме з давніх літописей племя Весь. Нечисленні (коло 30.000) північні Ляпонці лиш язиково належать до балтійсько-фінської ґрупи, творячи антропольоґічно зовсім окремий ізольований тип.[1]

Надволжанські фінські племена (загалом коло три міліони) почали трохи приходити до національної самосвідомости на початку сього століття під впливом революційного руху й подій у Росії. Російська революція (1905—1906) без сумніву відбила ся величезним відгомоном в їх національно-громадській психольоґії, була могутнім імпульсом до їх національного відродження. Поки-що, розумієть ся, годі віщувати, в якім ступні та яким шляхом відбудеть ся процес їх національного самоозначення, але се певне, що під впливом дальшої модернізації політичного життя в Росії, особливо капіталізації й індустріялізації східних „інородців“, вони національно відродять ся так само, як перед півстоліттєм відродили ся їх північно-західні соплемінники та як останніми часами інтенсивно будять ся до самостійного життя й національної самосвідомости їх магометанські сусіди знад Волги.

Одначе вернемо ся до Фінів, котрі правдоподібно коло VIII ст. нашої ери опинили ся на теперішній своїй землї, уступаючи з своєї колишньої батьківщини (поміж Волгою та західною Двиною) перед напором славянських племен. Споріднених Ляпів вони витиснули далї на північ, а тубільні скандинавські племена здебільшого фізично засимілювали, підлягаючи одначе культурно їх цивілїзаційним впливам.

Етноґрафічно повстав фінський народ головно з двох фінських племен: західних Тавастів і східних Карелів; крім сього співділали в сьому процесї Саволякси й Естерботнїйцї.

Психо-фізичне обличе теперішнїх Фінів є історичним вислїдом повільного перетоплення та сцементування фі-

---

[1] Пор. Dr. I. Szinnyei. Finnisch-ugrische Sprachwissenschaft (Фінсько-угрська лїнґвістика), Липськ, 1910.

зичних і душевних прикмет, дуже неоднакових згаданих вище основних племінних складників, з котрих повстав фінський народ. Загально характеризує свій народ відомий фінський письменник Топелїус ось так: „Природа, доля та традиція наложила на Фінів загальне тавро, котре хоча виказує значні відхилення, легко вражає очі чужинця. Їх пануючими характеристичними прикметами є: непереможна, горда пасивна сила, покора, витривалість і відворотний її бік — упертість; повільний глибокий процес думання; тому гнів вибухає спроквола, але зате він нестримний. Спокій у небезпеці, що грозить смертю, й обережність, коли вона проминула. Маломовність, що переходить иноді в нестримний потік мови. Нахил до вижидання, відкладування, щоб опісля перейти в зайвий поспіх. Привичка держати ся того, що є стародавнє й відоме, нехіть до новостей. Пошана обовязку та права, любов до свободи, гостинність, чесність і глибока туга за внутрішньою правдою, яка проявляєть ся в щирім і справжнїм божім страху. Фіна легко можна пізнати по його скритости, умірковванню, недостачі громадянського живчика. Треба чимало часу, щоб його розігріти та здобути собі його довірє, одначе тоді можна рахувати на його приязнь. Часто він спізнюєть ся, часто зупиняєть ся на півдорозї; сам сього не зауважаючи, кланяєть ся знайомому, коли вже далеко відійшов: мовчить там, де саме треба-б було говорити, одначе иноді говорить там, де належало-б мовчати. Є одним з найліпших жовнїрів на світї, але не вміє рахувати. Не підиймає золота зпід ніг і є вбогий тоді, коли инші багатїють. Якийсь адмірал говорив: „Треба почастувати Фіна петардою в спину, щоб його розбуркати“. Його душевні сили вимагають імпульсу іззовні. Охота до праці залежить від душевного настрою. Хтось висловив про Фінів такий погляд: „Про сей народ можна сказати, що вдома він вилежуєть ся на печі, одначе за кордоном працює за трьох“. Врешті загальною його прикметою є: нахил до байок, пісень, загадок і т. ин., а також нахил до сатири“.[1]

[1] B. Koskowski. Finlandia. Варшава, 1899, стор. 15—16.

Ми навели сю подекуди довгу психольоґічну характеристику Фіна, бо вона дає добрий ключ до зрозуміння національного відродження фінського народу й особливо до зрозуміння його витривалої політичної боротьби проти замахів російського царизму.

* * *

На культурний і політичний розвиток фінського народу мала найбільший вплив Швеція, з якою Фінляндія була в політичному звязку більше ніж пятьсот років. Уже в 1323 р. була прилучена до Швеції західна Фінляндія. Від сього часу датують ся саме постійні культурні впливи Швеції на фінський народ. У XII ст. (1156, 1157 р.) робить шведський король Ерик Едвардсон на приказ римського папи хрестову виправу до Фінляндії з метою навернення на христіянство поганських Фінів. У XIII ст. вдаєть ся Швеції накинути та завести у Фінляндії католицизм, що було першим етапом у культурному розвиткови Фінів. Бо з католицизмом почала проникати до Фінляндії середньовічна освіта: почали закладати ся монастирі (Домініканів і Францисканів), а в звязку з ним повставало та розвивало ся шкільництво. Першу таку монастирську школу заложено у Фінляндії наприкінці XIII ст. або на початку XIV ст. В історичних фінських актах згадуєть ся перший раз про неї в 1315 р.

В сьому часі починаєть ся також політичне життє у Фінляндії, котра користувала ся під шведським пануванням вельми широкою автономією та була дуже впливовим чинником у державно-політичних справах Швеції. Від 1362 р. признано Фінляндії право приймати участь у виборі шведського короля. Також у шведськім riksdag-у, себто державному соймі, мала Фінляндія власне окреме представництво, котре було, розуміеть ся, станове. Цікаво, що сей становий характер фінської репрезентації істнував до 1906 р. коли його замінив найпоступовійший демократичний сой-

мовий лад, про що докладно говоритимемо в иншому розділї сеї працї.

* * *

Величезну ролю в історії Фінляндії відограла реформація та прийняттє протестантизму. Релїґійний рух XVI ст. викликав не лиш ідейну революцію в культурному розвитку Фінів, але відбив ся також на його господарсько-суспільнім положенню. Відгомоном реформаційного руху у Фінляндії були численні селянські розрухи (1593 р.). Одначе наймогутнїйший вплив мала реформація на початки національного самоозначення фінського народу.

Реформація була загалом одним з перших чинників у великому процесї пробудження неісторичних народів. Своїм домаганнєм перекладу Біблїї та Євангелія на народнї мови причинила ся вона до того, що „мужицькі“ мови неісторичних народів піднесено до ступня письменних, поки-що, правда, лиш у ролї перекладів для вузько-релїґійних та церковних потреб, одначе згодом і для самостійного світського письменства, що загалом вельми вплинуло на національне відродженнє та самоозначеннє сих народів.

У Фінляндії спричинила реформація, що правда, наперед зміцненнє шведських культурних впливів і значно причинила ся до пошведщення вищих верств фінського загалу. Одначе рівночасно протестантський рух покликав до життя фінську письменницьку мову та значно вплинув на її лїтературне обробленнє. Й хоча в часї реформації шведська мова витїснила у Фінляндії міжнародню культурну мову середньовічя — латинську та стала ся в неї мовою культури й науки, одначе біля неї повстала й почала розвивати ся лїтературна фінська народня мова, розуміеть ся, на початку в вельми обмеженому обсягу.

Перший фінський друк видано 1544 р. Через чотири роки опісля вийшов фінський переклад Євангелія. В 1642 р. виготовлено повний переклад Біблїї на фінську мову. Крім сього видано по фінськи ще кілька книжок церковно-релї-

ґійного характеру й переложено на фінську мову шведський державно-правний кодекс.

Реформація мала потім величезний вплив на орґанізацію шкільництва у Фінляндії. Під сим оглядом дуже цікавою є доба 1640—1654 рр., у часї якої завдяки енерґії визначного шкільного реформатора та трудівника Б р а ґ е — засновано у Фінляндії чимало т. зв. тривіяльних і людових шкіл.

Шкільна орґанізація у Фінляндії, переведена Браґе, істнувала до половини минулого століття. Вершком просвітньої діяльности Браґе було заснуваннє в Або (1640 р.) ф і н л я н д с ь к о ї  а к а д е м і ї, з котрої згодом повстав перший фінляндський унїверситет, попередник теперішнього фінського унїверситету у Гельсінґфорсї, заложеного в 1829 р.

Як сказано, реформація мала вплив на Фінляндію не лише під культурним оглядом, але й відбила ся також на її економічному положенню. Від неї датуєть ся швидкий зріст фінляндських міст (Або, Виборґу, Гельсінґфорсу), завважуєть ся інтенсивнїйший розвиток торговлї; повстає значнїйший промисловий рух.

У XVII ст. зорґанізовано у Фінляндії почту. Рівночасно подбано про улїпшеннє комунїкації у цїлій країнї. Врештї після згаданих вище селянських розрухів поліпшено соціяльно-економічне положеннє фінського селянського стану.

Культурно, як згадано, переважали в сьому часї у Фінляндії шведські впливи. Шведизація фінської людности (само собою розуміеть ся, лиш її вищих верств) відбувала ся орґанїчним шляхом без ніякого примусу з боку Шведів.

Фінської нації яко окремої культурної індивідуальности ще не було. Вона щойно почала утворювати ся: народжувала ся; була, мовляв, in statu nascendi. Суспільно представляла її селянська маса, т. зв. „misera plebs“. Процес національної кристалїзації й індивідуалїзації фінського народу, відбув ся у серединї XIX в. Перші його передтечі та камінярі почали свою підготовчу працю в напрямі національ-

ного розворушення фінського люду з довголітнього сну вже наприкінці XVIII ст. Розбудити національну самосвідомість і почуттє власної національної відрубности, а длятого насамперед виробити фінську народню мову для літературного та прилюдно-громадського вжитку було головним їх завданнєм.

Зверхні обставини, спричинені загальними суспільно-господарськими та політичними змінами в тодішній Европі (занепад феєвдалізму, повстаннє нового капіталістичного ладу, а поруч з тим і модерної держави, французька революція, з її величезними наслідками для громадянсько-політичної еманципації неупривилейованих станів суспільности, відгомін і вплив усього того в сфері думання: еманципаційно-гуманітарний напрям політично-суспільної думки, народженнє бурхливого романтизму, з очевидними демократичними симпатіями, з ідеалізацією всього примітивного, непопсованого, мовляв, дотиком старої цивілізації, яка ніби-б то завмирала, а тому й з ідеалізацією того, що з великою любовю ставило ся до всїх народів, забутих і приспаних історією, що багато присвячувало уваги етноґрафії сих народів-рабів), вельми сприяли та пособляли національному пробуженню, а далї відродженню недержавних, поневолених народів, яких офіціяльна історія давно вже вичеркнула з карти живих.

Зокрема у Фінляндії сприяли подекуди поступови та розвиткови фінського національного руху внутрішні політичні відносини, а саме російсько-шведський антаґонїзм за пануваннє над сею країною.

Як ми побачимо далї, Росія на початку свого панування у Фінляндії ставила ся досить прихильно до змагань Фінів до національного відродження, гадаючи, що через се Фінляндія визволить ся зпід впливу Швеції не лише культурно, але й політично, що отже Росія таким чином найлїпше забезпечить ся проти можливого фінляндського сепаратизму. Тому російський намісник у Фінляндії гр. Берґ радо говорив: „Колиб не було фіноманії (себто фінських прямувань до національного самоозначення), то її треба-б

було винайти“! Отже познайомимо ся тепер з сею фіноманією, себто з повстаннєм і розвитком фінського національного відродження.

## III. Нарис культурно-національного відродження фінського народу.

В попереднім розділї ми звернули увагу на ролю російсько-шведського антаґонїзму в історії національного відродження фінського народу. Приступаючи тут до викладу сього відродження, мусимо навести насамперед декілька фактів, які добре характеризують експансивні наміри Росії щодо Фінляндії вже навіть за допетрівських часів.

Російське правительство вельми охоче піддержувало полїтичний сепаратизм Фінляндії від Швеції. З сею метою московський володар Іван III признав їй (в 1581 р.) титул „великого князївства“, чим бажав підчеркнути полїтичну окремішність сеї країни. Ще цікавійшим під сим оглядом є напр. манїфест російської цариці Єлисавети фінському народови, виданий у 1742 р., в якому пропонуєть ся Фінам заложеннє самостійної фінської держави, розумієть ся, під протекторатом Росії. „Таким робом Фінляндія, — говорить ся в згаданому манїфестї, — мавши власні закони й уряд, станеть ся межею поміж російською та шведською територією.“

Особливо-ж від часів Петра Великого, коли Росія відірвала від Швеції пограничний шматок Фінляндії, так звану стару Фінляндію (gamla Finland), себто теперішню виборзьку ґубернію, — з російського боку зроблено чимало спроб у напрямі зміцнення фінляндського сепаратизму та власного полїтичного впливу в „країнї тисячі озер“.

Ся царська робота мала подекуди вплив на ферментацію національної думки серед Фінів. Одначе з того зовсїм не виходить, що Росія викликала або витворила новочасний національний фінський рух. Фінське національне відродженнє є фактом цїлком анальоґічним до національного пробудження (у сьому таки часї) инших неісторичних европейських на-

родів; його викликали однакові причини, про які ми вже говорили в попереднім розділї.

Отже відокремленнє Фінляндії від Швеції було чисто зверхньою появою, котра уможливила інтенсивнїйшу зовнїшню реалїзацію фінських національних прямувань, бо прилученнє Фінляндії до Росії, розуміеть ся, значно ослабило шведські впливи на фінський народ. У Фінляндії, правда, лишило ся шведське населеннє (котре ще й нинї творить коло 13% усеї людности сеї країни), одначе загалом вона стала країною з перевагою питомого фінського населення; від 1811 р., коли виборзька ґубернія, себто стара Фінляндія, була злучена з новою, прилученою в 1809 р., стала ся північна „окраїна“ царської імперії під територіяльним і етноґрафічним оглядом суцільним окремим орґанізмом та індивідуальністю, а се так само не лишило ся без впливу на успішність розвитку й поступу самостійницького фінського національного руху.

Його батьком (Шведи прозвали сей рух іронїчно фіноманїєю; українському читачеви при сьому певно пригадаєть ся незабута ще хлопоманія — польського походження) був Генрик Гаврило Портан (1739—1804), камінярь новочасної фінської історіоґрафії, невтомний дослїдник фінської народньої лїтератури, а насамперед захоплений плекатель фінської мови, котра його заслугами чимало виробила ся.

Портан був професором унїверситету в Або. Своїми викладами про фінську старовину, про красу фінської народньої піснї, про своєрідність фінської мови він захоплював молодих своїх слухачів і багато з них позискав для своєї національної „манії“. Чимало з них стало згодом визначними робітниками на ниві національного фінського відродження.

Одним з головних вислїдів науково-громадянської дїяльности Портана було поглибленнє національної свідомости й самопізнання серед фінської молодї. Саме в абоському унїверситеті починає вона національно гуртувати ся. Один

2

з її провідників, пізнїйший визначний фінський національний діяч і вчений, доцент Арвідсон, вельми влучно схарактеризував її національне почуваннє сим афоризмом: „Ми перестали бути Шведами, Москалями ми не хочемо бути, будемо отже Фінами!“*

До чого прямували „фіномани“, яка була їх ідеольоґія? На се питаннє дає ясну відповідь їх заява, в котрій говорить ся: „Хочемо здобути Фінляндію для европейської культури, щоб збільшити рівночасно, як матеріяльну, так і духову продуктивність країни. Тому силкуємо ся зробити народню мову лїтературною, щоденною мовою освічених людей, а таким чином і адміністрації.**

Гаслом фіноманів було: культура, освіта, демократизм. Аби зрозуміти такий напрям фіноманського руху, треба собі уявити дуже сумне з національного боку тодїшнє положеннє фінського народу, яке Снельман, один з найвизначнїйших будівничих фінського відродження, зясував у сих словах: „Столїтня залежність довела до того, що в Фінляндії нема патріотизму. Поміж освіченою клясою та людом лежить безодня. Перша не почуває потреби піднести люд до себе, а в собі не має почуття власної гідности... Правда, від шведських часів і в нас витворило ся щось у роді духової аристократії, яка зберігає старі традиції, але ся аристократія сутобюрократична; вона не має коріння в народї. Ми Фіни малочисленні, отже мусимо доповнити нашу чисельну кволість широким розповсюдженнєм освіти.***

Молода фінська інтелїґенція, що народжувала ся, мусїла починати свою працю, мовляв, — ab ovo. Вона мусїла насамперед скинути з себе шведський прибраний одяг, аби віднайти своє власне національне обличє.

---

* Проф. А. Іґельстром. Фінляндія (в російськім збірнику: Формы національнаго движенія въ современныхъ государствахъ, Петербургъ, 1910), стор. 630.

** Див: A. Meurman: Om vara partiförhallanden (Про наші партійні відносини). Цитовано в книжцї В. Noskowsk-ого: Finlandja, стор. 137.

*** А. Іґельстром, стор. 633.

Перші фінські національні діячі робили се майже дослівно. Багато з них переложили свої шведські назвища на фінську мову. Напр. відомий фінський історик Коскінен, властиве назвище котрого було Форсман, або перший оригінальний фінський драматичний письменник А.Ківі, фактичне назвище котрого було Стенвал.*

Нова фінська інтеліґенція мусіла потім добре уважати, щоб замісць скинутого шведського жупана Росія не одягла насильно фінський народ у московський сіряк.

Отже таким чином у першій чверти XIX ст. фінська національна думка захопила деякі верстви фінської інтеліґенції (особливо наймолодшу), яка передтим була зовсім пошведчила ся. Зрозуміло, що проти сих перших ластівок фінського національного пробудження рішучо виступили оборонці старого „стану посідання", так зв. „шведомани" (suewman), котрі доказували культурну низшість фінського народу, його абсолютну нездатність до самостійного культурного розвитку, а зате вихвалювали вищість власної культури, її громадянське управненнє у Фінляндії, тощо.

На їх думку — „нешведська Фінляндія буде країною без европейських симпатій . . . Фінська, а нешведська Фінляндія є такимже абсурдом, як неевропейська Франція або Анґлія". Добре знайома стара, хоч і рівночасно вічно нова колисанка, якою історичні народи хочуть знову приспати своїх неісторичних сусідів, котрі пробуджують ся до нового життя.

Чи-ж Німці не кепкували з чеських культурно-національних прямувань, чи-ж прибалтійські їх земляки не заперечують культурного розвитку та поступу Лотишів або Естонців; чи-ж Поляки ще й тепер не дивлять ся з гори на культурну еманципацію галицьких Українців; чи-ж пересічний російський інтеліґент не реаґує на „хахлацькі" національно-культурні домагання „ироничнымъ пожиманіемъ плечей" (іронічним здвигненнєм плечей); чи-ж Анґлія не

* Фінське kiwi — камінь = шведському Sten.

задавлює келтського відродження; чи-ж Франція не всміхаєть ся, ніби потураючи, на заходи коло лїтературного відродження Провансальців; чи-ж ... Треба-б було перейти етноґрафічну карту не лиш усеї Европи, але й инших частей світа, де саме пробуджують ся та визволюють ся зпід впливу білих — барвні раси, на думку Европейців á priori низші та нездатні до нїякої культури, щоб вичерпати всї можливі отсї чи-ж!

До обриджeння доводило ся чути се та ще довго вони будуть лунати. А саме доти, доки триватиме могутнїй процес національного ренесансу, т. зв. меншевартних народів і рас, доки в міжнароднїх відносинах не запанують справжнї демократичні засади; доки у відношенню поміж історичними й неісторичними народами, білою та барвними расами не усунеть ся дотеперішнього національного февдалїзму, доки словом істнуватиме національне поневоленнє в якій будь формі!

Фінсько-шведський антаґонїзм, не зважаючи на те, що Шведи рішили наразї „воювати з фінським националїзмом такимже самим националїзмом, але шведським“, проявляв ся загалом у значно культурнїйшій формі, нїж як се ми бачимо в инших анальоґічних національних суперечках, головною причиною чого є психічна вдача сих скандинавських народів, умірковань їх характерів і значна доза взаїмної толєранції.

А в тім колиб фінляндські Шведи навіть і мали найбільшу охоту загальмувати поступ фінського руху, не могли-б зробити того, бо він у першій стадії свого розвитку, як ми се вже зазначили вище, був під очевидним захистом російського уряду, дуже ворожо настроєного супроти Шведів.

Вельми цїкавим є психольоґічний бік сеї у своїм родї протекційної полїтики царизму супроти Фінляндії. Добре його розясненнє знаходимо в однім рапортї з 1856 р. російського намісника в Фінляндії, гр. Берґа, в якім він ось як висловив ся про прямування до національного відродження фінського народу: „Що торкаєть ся майбутности, яку віщує

д. Снельман фінському народови, між нами кажучи, я не вірю сим пророкуванням. На мою думку се племя не є призначене до того, щоб відограти визначну ролю серед культурних народів Европи. Навпаки для нас воно мусить бути знаряддєм остаточного визволення Фінляндії з шведських впливів. До того мусимо прямувати. Фінському народови треба дати добре моральне вихованнє та господарську освіту. Потому можемо плекати народню поезію. Загалом треба зясувати Фінам, що наш уряд є ліпший і кориснїйший нїж шведський. А щодо инших фіноманських мрій, котрі збочують від сеї програми, вони видають ся менї баньками на водї.“*

Тепер можна зрозуміти, чому гр. Берґ казав, що „колиб фіноманії не було, то треба-б було її вигадати“.

Берґови вдало ся пересвідчити петербурзьке правительство про абсолютну нешкідливість для Росії фінського національного руху. Олександер II навіть наказав йому видавати для фінського люду господарсько-просвітну часопись з русофільською полїтичною тенденцією. Одначе її швидко здемасковано й вона потім занепала.

Цїкаво, що провідники фіноманїзму відразу добре зорієнтували ся щодо справжнїх замірів царського правительства, про що вимовно свідчать отсї слова Снельмана: „На

---

*W. Studnicki. Finlandja. Sprawa finlandzka. Краків, 1910. ст. 162-163. Цікаво, що зовсїм анальоґічне становище зайняв російський уряд супроти лотиського й естонського руху в надбалтійськім краю, а саме з метою обмеження в ньому полїтичної ґеґемонії Нїмцїв. Прибалтійський ґенерал-ґубернатор кн. Шаховской, котрий à la Берґ кокетував з естонським національним рухом, у листї до Саблєра так висловлює ся про його будуччину: „Нема найменшої причини побоювати ся, що вони (себто Естонцї) можуть витворити самостійний естонський народ. Сього не буде та й не може бути. Жадних даних нема для сього в минулости Естонців. Вони не мають жадної історії, жадної власної літератури. Вони вживають навіть нїмецької азбуки для написання своїх думок у рідній мові. Всї їх спомини звязані з нїмецьким батогом, котрий досї та ще й тепер перешкоджує повному їх зіллянню з Росією, як се стало ся з Зирянами, Мордвою, Чувашами, Черемісами й иншими спорідненими їм племенами.“ (Пор. Матеріалы для исторіи недавняго прошлаго Прибалтійской окраины (1885—94). Изъ архива князя Шаховского. I—III. стор. 1909—1910).

горі (себто у вищих російських урядових кругах) толєрують ще фіноманів. Причиною сеї толєранції є політичні комбінації. Одначе політика часто помиляєть ся в своїх обрахунках. Вони припускають пробудженнє національної самосвідомости, бо гадають, що потім їм удасть ся використати її по власній волї. Але історія подає нам все-таки зовсїм протилежні приклади.“

І в фінськім і естонськім випадку новітня історія, так сказати-б, цїлком не признала плянів царату. Вона признала рацію Снельманови, а не гр. Берґови та князеви Шаховскому.

Ми трохи відхилили ся від основної теми сього розділу, присвятивши нашу увагу характеристиці „протекційної“ фіно-естонської політики царського правительства. На нашу думку варто було зупинити ся на вище наведених фактах, бо вони є цїкавим знадібком до національної політики царизму, котрий і так серед ширшого загалу є досї майже невідомий.

Нинї вертаємо ся знову до історії фінського національного відродження.

* * *

Осередком фінського національного руху було „Фінське Літературне Товариство“, заложене в 1831 р., котре для Фінів мало менше більше таке значіннє, як львівське „Наукове Товариство ім. Шевченка“ для Українців. Воно було тим первісним складником фінського національного життя, з якого згодом поволї повстала й розвинула ся новочасна власна та своєрідна фінська національна культура. Довкола нього згуртували ся всї визначні представники фіноманії. Серед його членів-основників були: відомий фінський письменник і один з перших поетів Фінляндії Рунеберґ, автор фінського національного гимну

„Vart land“ (Наша країна)*, далї визначні дослідники фінської історії Акіандер і Коскінен, автор загально-відомої „Suomen Historia“ (Фінської історії) й історії селянських розрухів у Фінляндії наприкінці XV ст., про які ми згадували вже в попереднім розділї. Серед перших трудівників у „Фін. Лїтературнім Товаристві“ ми стрічаємо далї двох знаменитих фінських язикознавців: Алквіста та Кастрена, перший з котрих був одним з піонїрів фінської оригінальної поезії та має величезну заслугу для вироблення фінської поетичної мови (він видавав свої поезії під псевдонїмом Оксанен; з його поезій найліпшими є поезії національно-патріотичного змісту й тенденції, як напр. „Прокинь ся, рідна мово!“), а другий був першим науковим дослідником урало-алтайських племен (до яких давнїйше зачислювано й фіноугорські народи), описаних ним у його відомих „Nordische Reisen und Forschungen“ (Північні подорожі й досліди), де Кастрен подав граматики вісьмох північних тубільних племен.

Одначе стовпами „Фін. Лїтер. Товариства“ стали ся два його найвизначнїйші члени: Снельман, національний ідеольоґ фінського відродження, й Ілько Леннрот (1884), славетний збирач і видавець „Калевали“ та „Кантелетар“, сих чудових скарбів фінської народньої творчости. Його саме справедливо уважають головним творцем фінської лїтературної мови. Коли Микола Аґрикола (1508—1557), котрий видав у 1544 р. першу книгу (молитовник) на фінській мові, є, так сказати-б, історично та хронольоґічно батьком фінського письменства, його фактичним батьком без сумніву треба признати Леннрота, сього

* Рунеберґ, як і другий визначний фінляндський поет і письменник — Топеліус, не знали ще фінської мови й писали свої твори по шведськи. Тому й згаданий фінський національний гимн (Vart land) написано в оригіналї шведською мовою, а потому перерложено на фінську, як і наші поетичні та прозові твори Рунеберґа й Топеліуса. Розумієть ся, що обидва сї письменники національно почували себе Фінами та що їх твори, хоч написані по шведськи, духом і змістом були фінсько-національними, чому саме дуже причинили ся до пробудження й поглиблення національної свідомости серед фінського загалу.

невтомного збирача фінських „рун“ (народніх пісень) і захопленого творця та знавця живої фінської мови, котру головно його заходами піднесено до висоти літературного орґану мистецької творчости. В життю „Фінського Літер. Товариства“ та в історії фінського національного відродження загалом виданнє (1835 р.) „Калевали“, себто збірки стародавніх фінських пісень (Kalevala eli Karjalaisten Rumoja Suomen vanhoista ajvista) було великим національним святом і національною подією епохального значіння. В 1841 р. „Калевалу“ переложено на шведську мову, потім на німецьку. Незабаром вона стала майном усього культурного світа, діждавши ся перекладу на всї літературні мови, коли не в цїлости, то бодай фраґментарично. Саме завдяки „Калевалї“ культурний світ перший раз почав цїкавити ся фінським народом і його прямуваннєм до національного пробудження й самоозначення.

Після „Калевали“ Леннрот видав другу велику збірку фінських лїричних народнїх пісень т. зв. „Кантелетар“*. Крім того видавець „Калевали“ й „Кантелетар“ улаштував ще „Книгу приповідок фінського народу“, потім збірку „Загадок фінського народу“, врештї (в рр. 1866—1870) видав „Великий фінсько-шведський словарь“ і збірку „Стародавнїх фінських заклинань“.

Культурно-національна праця Леннрота зустріла ся серед фінського люду з великим зрозуміннєм і любовю. Коли фінський люд почав національно пробуджувати ся й усвідомлювати ся, він став одним з найенерґічнїйших продовжувателїв працї Леннрота й головним співробітником „Фінськ. Лїтер. Товариства“. З усїх закутків Фінляндії надсилає він „Ф. Л. Т.“ збірки народнїх пісень, приказок, загадок, тощо, словом нові цїнні знадібки з царини рідного фолькльору. Завдяки сьому архив „Ф. Л. Т.“ має одну з найбагатїйших збірок рукописів.

---

* „Кантеле“ — назва фінського національного музичного інструменту Tar значить по фінськи — донька. По українськи „Кантелетар“ значило-б — „Донька кобзаря“.

Ми вже звернули вище увагу на те, що серед перших фіноманів не всї ще знали рідну мову й послугували ся в лїтературі шведською. У звязку з сим фактом перші річники лїтературного орґану „Ф. Л. Т.“, журналу „Suomi“ (Фінляндія) видавали ся шведською мовою. Спроквола, головно заходами сього товариства та його фахових членів-язикознавцїв, виробляла ся й поширювала ся фінська лїтературна мова, котра згодом витиснула шведську з культурно-громадянського, а далї й полїтичного урядового життя Фінляндії.

* * *

З поступом і зростом фінського національного руху почав ся свого роду процес відшведщування Фінляндії, а в новітнїй добі навіть зауважуєть ся подекуди фінїзація шведського елєменту у Фінляндії, насамперед по містах, опісля й того, що живе скрізь у краю.

Сам по собі се зовсїм звичайний факт, з яким ми здибуємо ся скрізь, де під впливом новочасних рухів, що змагають до національного відродження, довершуєть ся в поневолених народів лїквідація історичного стану посїдання пануючих націй, де могутнї хвилї молодого життя „неісторичних“ народів змивають старі останки, які й так занепадають, культурно-полїтичних впливів та панування чужих і ворожих до них т. зв. історичних народів.

Ся лїквідація була помітна в другій половинї XIX ст. у Чехії. Вона почала ся нещодавно в південно-славянських країнах Австро-Угорщини. Вона відбуваєть ся відповідно до зросту естонського й лотиського руху в надбалтійськім краю. Одначе найінтенсивнїйше вона відбула ся саме в Фінляндії.

І коли ми присвячуємо тут їй трохи уваги, — робимо се з огляду на те, що згодом сей процес лїквідації історичних впливів і панування природним шляхом суспільно-економічного розвитку відбудеть ся також на Україні. Він відбудеть ся на Україні, як відбував ся та відбуваєть ся серед

багатьох „неісторичних“ народів наперекір та всупереч усім „історичним правам“ і традиціям минулости.

Процес фінїзації у Фінляндії, на початку XIX ст. цїлком ще пошведщеній, признають фінські й чужі дослїдники новочасного розвитку сеї країни. „Перед 40—50 роками — каже один фінський публїцист — у Гельсінґфорсї мало хто ще говорив по фінськи й небагато розуміло сю мову . . . Тепер одначе в початкових школах число дїтей, які говорять по фінськи, перевищає число школярів, що говорять по шведськи. В усїх містах, котрі мають яке небудь промислове або торговельне значіннє й лежать у прибережній полосї, стверджено без порівнання більший приріст фінської людности нїж напр. у Вазї, Ґанґе й Борґо. В инших містах фінське населеннє завжди мало чисельну перевагу. Лишають ся міста: Екенес, Ловіса, Ґамла-Карлебію, Ню-Карлебію, Якобштадт, Крістиненштадт (дуже малі); в них шведська людність перевищає фінську, котра одначе зростає швидше нїж перша“. . .

На селї так само зауважуєть ся сей процес фінїзації. „Загально відомо, — каже цитований автор, — що середнї та кілька великих краєвих маєтків перейшли з рук посїдачів, котрі говорили по шведськи, до Фінів. Представники місцевої адміністрації (переважно Шведи) користають з найменшої нагоди, щоб замешкати в містї; небагато з них господарює на селї. Спенсіоновані урядники також здебільшого покидають село. Коли порівняємо теперішню клясу краєвих поміщиків з попередньою, побачимо насамперед, що їх попередники говорили по шведськи й, розуміє ть ся, були панами, а теперішнї говорять по фінськи та є, розуміє ть ся, селянами. Що-ж-до їх культурности — ріжниця не дуже велика. Теперішнїй власник пє чай, вино та пунш зовсїм так само, як його попередник, але зате в карти грає рідше. Розмова найчастїйше точить ся довкола суспільних і лїтературних справ, добробут очевидно збільшив ся, будинки, меблї, конї, товар і рільничі знаряди тепер виглядають значно лїпше в мужицькім дворі нїж давнїйше в панськім“. . .

Польський письменник, за котрим ми привели два повищі цитати, додає до них такі загальні уваги: „Не треба пояснювати, що такий посїдач землї, котрий вийшов з народу, є палким фіноманом. Говорить і розуміє тільки по фінськи, синів віддає до фінської ґімназії, робітників на службу вибирає зпосеред Фінів.

Ряди фіноманів заповнюють ся не лише з долу, але й згори. Перед сорок роками майже вся інтелїґенція говорила по шведськи. Нинї (писано майже перед 20 роками, Іп. Б.) фінська мова вживаєть ся у щоденнім життю в багатьох освічених родинах. Часто стаєть ся, що батьки ще говорять по шведськи, а діти вже говорять, пишуть і „думають“ по фінськи. Перехід з табору шведоманського до фіноманського улекшений через те, що властиво нема тут двох окремих рас; фактично Фіни часто винародовлені. Значна частина шведоманів є фінського походження; більша частина їх є продуктом змішання Фінів з Шведами й иншими чужинцями“. . .*

Автор констатує далї швидку фінїзацію міст і щораз більшу фінїзацію землеволодїння. Його висновки про культурно-економічну геґемонію шведоманів — нинї вже здебільша анахронїстичні.

Найяскравійше можемо обсервувати поступ фінїзації на розвиткови фінляндського шкільництва загалом, а гельсінґфорського унїверситету й полїтехнїки зокрема. Фактично сей унїверситет ще й досї утраквістичний — фінсько-шведський. Перед 60 роками був він чисто шведський. В 1858 р. в ньому перший раз допущено фінську викладову мову, котра протягом півстолїття здобула перевагу та значно обмежила первісну геґемонію шведської мови. Видко се добре на взаїмному відношенню фінських і шведських викладів на поодиноких факультетах, напр. на богословськім віддїлї викладало (на початку сього столїття) 7 професорів по фінськи та 1 по шведськи, на фільософічнім: 70 по фінськи та 19 по

---

* Koskowski, ст. 135—136.

шведськи, на правничім: 4 по фінськи й 3 по шведськи. Лише на лікарскім відділї досї викладаєть ся здебільша по шведськи; так само й на аґрономічнім факультеті донедавна ще шведська мова мала перевагу, що зрештою було у звязку з недавньою аґрарною геґемонією Шведів у Фінляндії. Статистично взаїмні відносини поміж фінськими та шведськими слухачами зміняють ся постійно на користь Фінів. Особливо се видно з порівняної статистики гельсінґфорської політехніки, де протягом першого десятиліття сього століття вони зміняли ся отсим робом: у 1900—1901 Фінів 130, Шведів 264, 1901—2 Ф. 155, Ш. 264, 1902—3 Ф. 172, Ш. 228, 1903—4 Ф. 174, Ш. 220, 1904—5 Ф. 166, Ш. 196, 1905—7 Ф. 204, Ш. 182. Анальоґічно зміняють ся відносини в середнім фінляндськім шкільництві, де вже нинї перевагу мають фінські школи.

Для Українців (головно-ж російських) перебіг фінізації культурно-громадянського життя у Фінляндії матиме, так сказати-б, велике симптоматичне значіннє, бо він може подекуди передповідати майбутній перебіг українізації російської України та загально представляти ті часи, коли почнеть ся природний поворіт під рідну стріху поки-що винародовленої української інтеліґенції типу „тоже Малороси“, або ще архаїчнійшої породи „gente Rutheni, natione Poloni“ (з роду Українці, а по нації Поляки); коли настане орґанічна українізація культурно-громадського життя на Україні, а поруч з тим й масове духове пробудженнє поневоленого селянського люду й коли врешті у звязку з модернізацією суспільно-економічного життя на Україні почнеть ся українізація її міст, досї спольщених чи змосковщених, або здебільшого під національним оглядом мозаїково мішаних . . .

Ся проґноза може видати ся національним скептикам і песимістам занадто романтичною й утопійною, а жерцям і визнавцям непохитности „історичних прав“ та незайманости витвореного минулістю національного „стану посїдання“ знову за сміливу; фактично воно має одначе цїлком реальні

підстави та зовсім відповідає основним тенденціям новочасної національної еволюції, спричиненої загальною ступневою перебудовою теперішнього суспільно-економічного ладу, котра відбуваєть ся по свого роду „залізним законам" соціяльної механіки. Їх могутній вплив на новітні змагання до національного відродження поневолених народів передбачив уже М. Драгоманів, а його зразкову схему начеркнув Отто Бавер у своїй відомій монографії: „Die Nationalitätenfrage und Sozialdemokratie" (Справа національностей і соціяльна демократія).

Як ми вже зазначили вище, „Фінське Літературне Товариство" було тим питомим праосередком фінського духового життя, з котрого поволі вийшла й розвинула ся новочасна національна фінська культура.

Отже зрозуміло, що первісно мало воно загальний характер, обіймаючи та зосередковуючи в собі всі прояви та вислови фінської національної думки. Одначе згодом, у міру поглиблення та внутрішнього розмежування фінського народнього життя, його діяльність починає фахово спеціялізувати ся. Наслідком того повстали з його лона нові товариства з спеціяльно означеними програмами ділання. Так заложено напр: „Товариство фінської старовини", „Товариство рідної мови", потім відоме „Угро-фінське Товариство", яке багато зробило для наукових дослідів згаданої ґрупи угро-фінських народів.

Осередком наукової діяльности стало ся „Фінське Наукове Товариство", заложене в 1838 р., що своєю орґанізацією нагадувало европейські академії наук. З инших наукових фінляндських товариств треба згадати вельми діяльне „Товариство дослідників фльори та фавни" (Societas pro Fauna et Flora Fenica), котре багато зробило для утворення фінляндського природничого музею, а далі „Фінське Ґеоґрафічне Товариство", заложене в 1888 р., заслугою якого є докладне дослідженнє фінляндської країни.

З боку фінляндських Шведів також немало довершено культурної роботи в Фінляндії. Наслідком шведо-фінського

антаґонізму, про який ми згадували вище, поміж фінськими та шведськими культурно-національними заходами завважує ть ся свого роду конкуренцію й деякий паралелізм. Звичайно на кождий новий фінський здобуток чи осередок Шведи реаґували заложеннєм відповідної власної орґанізації.

Так напр. у 1885 р. на зразок „Ф. Л. Т.“ заложено „Шведське Літературне Товариство Фінляндії“, головною метою якого було виясненнє культурних шведських впливів на розвиток Фінів у давнійших часах. Се товариство в дуже швидкім часї добре зааклїматизувало ся в Фінляндії та здобуло собі почесне місце серед фінляндських культурних товариств.

* * *

В таких обставинах у середині минулого століття відбувало ся культурно-національне відродженнє фінського народу: повставала новочасна фінська нація з своєрідною власною не-аби-якою культурою.

Ми бачили, як її початки звязані з релїґійною реформацією (заведеною у Швеції, а таким чином й у Фінляндії Ґуставом І. Вазою у 1523—60 рр.), під впливом якої фінська народня мова входить у фазу літературного оброблення.

В сїм часї головних національних діячів дає духовенство, а крім того абоська академія—університет, звідки вийшли вчені, що дали перші фінські переклади (Євангелія, Біблії) й деякі ориґінальні праці (перша граматика фінської мови, видана М. Аґриколою). Сї вчені зорґанізували також загальне шкільництво в Фінляндії.

Духовенство, церква й релїґія ще й потім є одним з головних чинників фінського національного відродження. Воно головно промощує дорогу для пізнійшої роботи Снельмана та його помічників на полї національного самоозначення фінського народу.

Через уживаннє у своїй церковно-релїґійній дїяльности рідної мови воно будило національну свідомість серед народу. Але й ще в инших напрямах воно має чималі національні заслуги для свого народу. Його заходом, головно-ж фінських релїґійних сект із середини минулого столїття, зосередкованих коло т. зв. великого релїґійного руху доби „пробудження“ (väckelse), — почало ся масове поширеннє освіти серед народу, а поруч з тим поборюваннє алькоголїзму та морального занепаду, чим положено ґрунт під те фізично-моральне оздоровленнє фінського народу, котре згодом стало угольним камінем і міцною запорукою його новочасного розвитку, справедливість і необхідність чого признали теперішнї т. зв. евґенїчні прямування сучасних культурних народів.

Духовенство та церква нарештї значно причинили ся до поліпшення загального демократизму в Фінляндії, що знайшло опісля свій вислів у її найпоступовійшім теперішнїм полїтичнім устрою.

Як бачимо отже, в Фінляндії духовенство й церква були дуже позитивним національним чинником і відограли зовсїм иншу ролю нїж у багатьох инших европейських країнах. Пояснясть ся се головно тим, що фінське духовенство походило з народнїх мас, що воно розуміло змисл і значіннє релїґії в етично-гуманїтарнім напрямі, а не, як звичайно, обрядово-доґматичнім, що воно близько жило з народом і тому не відокремило ся в паразитну касту, як се часто буває. З тих причин стала церква в Фінляндії національною інституцією, а не екстериторіяльною експозитурою чужого релїґійного осередка.

Другим енерґічним чинником поруч духовенства в фінляндськім відродженню була та є студентська молодь. Вона має не лише великі заслуги в дослїдах над країною Фінляндії, але й коло національно-громадянського освідомлення фінського селянства. Вона поширює на селї народню просвіту, протиалькогольний рух і господарську кооперацію. Вона, як побачимо в дальшім роздїлї сеї працї, здобула

в Фінляндії права горожанства та значно причинила ся до піднесення матеріяльного добробуту фінського народу. Заходом сеї молоді повстали та розвинули ся в Фінляндії відомі „селянські унїверситети“, котрі дають селянам не лише загальну просвіту, але й спеціяльне господарське знаннє.

Високий ступінь загальної культурности фінського селянства (загальна письменність у Фінляндії, майже нема зовсїм неписьменних), його національна свідомість і суспільно-полїтичне освідомленнє є у значній мірі овочем і заслугою систематичної просвітної роботи фінської академічної молоді на селї.

Не менше впливовим чинником у фінськім народнїм русї було та є жіноцтво, котре в Фінляндії, як відомо, користуєть ся всїми громадянсько-полїтичними правами так само, як і мущини. Воно багато зробило для освідомлення фінської жінки, а крім того має чималу заслугу щодо морального оздоровлення фінської суспільности, йдучи завжди на чолї всїх гуманїтарних акцій, прямуючи до поборювання пянства, проституції, громадської бідности, злочинности в дїтей, тощо.

Не треба доказувати, що на розвиток фінського національного руху мала величезний вплив власна преса.

Її початки, як і шведської преси у Фінляндії, датують ся вже з кінцем XVIII ст. Зрозуміло, що сї перші газетярські спроби мали ще вельми екзотичний характер і здебільшого не були тривкі. Одним з перших фінських журналів була часопись „Mehiläinen“ (Бджола), основана видавцем „Калевали“, що була тільки лїтературно-культурним орґаном. Національно-полїтичним камінярем і будителем була часопись „Maamiehenystävä“ (Приятель хлїбороба), котру почав видавати Снельман 1844 р. рівночасно з шведським журналом для пропаґанди „Saima“, котрий вельми причинив ся до національно-громадянського оживлення фінського загалу.

В 1850 р. царське правительство обдарувало Фінів тим, чим у 1876 р. почастувало Українців: себто заборо-

нено вживати фінську мову друком з виїмкою праць релїґійного змісту або з поля хлїборобства. Одначе Фіни були щасливійші від Українців: заборона їх мови та письменства фактично не тривала довго.

В 60 рр. повстає новочасна фінська преса, особливо національно-полїтична: „Suometar“ (Донька Фінляндії), названа згодом в новому виданню „Nusi Suometar“ (Нова Донька Фінляндії), орґан старофінської партії, донедавна найвпливовійша фінська часопись „Paiväter“ (Денник), „Kansakuman Lehti“ (Народня Часопись), „Paivälehti“ (Щоденна Часопись). Появляєть ся також шведська преса (Hufvudstadsbladet, Nya Pressen); повстають шведські та фінські часописи на провінції. Фінляндська преса розвивала ся та поширювала ся дуже швидко.

В 1898 р. в самім Гельсінґфорсї виходило 83 періодичних видавництв. А на передоднї відомого царського погрому Фінляндії (1899 р.) видавало ся в нїй загалом 168 часописей і журналів, себто одно видавництво припадало на 13.000 населення. Між тими періодичними видавництвами було: 20 денників, 21 часописей виходило 3 рази на тиждень, 32 два рази на тиждень і 32 тижневників. Столичні часописи виходили в накладї коло 12000 примірників, провінціяльні 7—8000.*

Громадянський вплив фінської преси дуже великий; навіть на селї здебільшого вибирають на соймових послів редакторів і журналїстів.

Цікава та варта уваги ще одна річ. У Фінляндії не істнують спеціяльні народні видавництва. Там народні маси й інтелїґенція читають те саме. Наймолодшим чинником у фінськім русї, але фактично тепер найбільш впливовим є — свідоме робітництво, полїтично та професіонально зорґанізоване в соціяльно-демократичній партії. Воно є головним борцем за суспільно-полїтичний поступ; завдяки його невтомній енерґії та залїзній волї переведено здебільшого цілковиту демократизацію полїтичного життя в Фінляндії,

* Koskowski. Роз. XI (ст. 159—160).

3

що здобуло їй першенство серед сучасних культурних народів під політичним оглядом.

* * *

Далекий був шлях від примітивних початків фінського письменства в добі реформації до повної національної кристалізації й індивідуалізації фінського народу в XIX ст. у звязку з епохою фіноманії, про яку ми оповіли вище.

Протягом минулого століття вибудовано підвалини не лише національно-культурної самобутности фінського народу, але, як ми се побачимо дальше, заложено фундамент під його економічний розвиток і політичний поступ. Для власного фінського національного будинку виведено не лише мури, але подекуди й дах у формі власного красного письменства та мистецтва.

Зрозуміло, що в сій культурній надбудові в початкових стадіях найсильнійше звучав національний тон, що молоде фінське письменство та мистецтво, котре повставало, розвивало ся первісно в замкненім крузї національної творчости, черпало свої мотиви та зміст із стародавньої своєї минувшини (вплив „Калевали"), оброблювало свій матеріял у дусї етноґрафічного романтизму та дидактичного патріотизму . . . Одначе підготовна фаза національно-культурної ізоляції в Фінляндії здебільшого вже минула або й минає.

У красній літературі й мистецтві Фіни вже виходять на шлях національно-всесвітньої синтези, здобуваючи спроквола у світовій культурі своє власне окреме місце. Правда, що й досї чудово гарна мітольоґічна спадщина фінського народу є головним джерелом його новочасної артистичної творчости. Література, малярство, музика, різьбярство та зокрема архітектура, в якій наймогутнійше виявив ся мистецький ґеній фінського народу (його чудові камяні поганські святині, своєрідна народня орнаментика тощо), однаково черпають із скарбниць сеї мітольоґічної спадщини (особливо „Калевали"*), але в новійших часах сї національні артистичні

* Пригадуємо, що український переклад „Калевали" Евгена Тимченка видала Укр. Видавнича Спілка.

мотиви обробляють ся здебільшого загально світовими мистецькими способами, наслїдком чого фінське мистецтво та письменство виходять поза вузько-національні межі творчости лише для домового вжитку. В лїтературі Юханї Ахо (уродив ся 1861 р. у Фінляндії, автор найславнїйшого з нових творів роману „Пан" і чудового циклю двадцятьох національних алеґорій — збірка „Katajainen Kansani", себто „Галузка ялівця",* — написаних в 1899 р. після відомого погрому фінляндської конституції й автономізму), музиці Іван Сибелїус, найвизначнїйший серед сучасних фінських композиторів, здобули собі европейську славу.

* * *

Так отже поволї відбув ся протягом минулого століття могутнїй процес національної індивідуалїзації Фінів До семї культурних національних націй прибув новий член. фінський народ. Ми саме познайомили ся з внутрішнїм його перебігом і розвитком, що представляє одначе лиш один його бік і був першим та основним його етапом. Фінська мова, культура та народ істнували вже, правда, de facto,** для свого нормального розвитку та поступу мусїли також істнувати de iure, себто здобути горожанське урівноправненнє, що фактично означало здобуттє полїтичного признання фінської національної самостійности. А се останнє знову реально зводило ся до признання рівноправности фінської мови в урядуванню, шкільництві та прилюдному життю Фінляндії загалом.

---

* Звертаємо увагу на сю чудову книжку, горду з новочасного огню віри у власний народ і могутнє зясуваннє непереможної „волї до життя". Твір заслугує на переклад на українську мову. Наскільки нам відомо, істнує його чеський і данський переклад, під заголовком „Книга про Фінляндію". Поодинокі малюнки з неї вийшли по російськи та по німецьки.

** De iure урівноправненнє фінської мови в урядуванню признано манїфестом 1863 р., одначе de facto обовязкове загальне переведеннє його відрочено на двадцять років, протягом якого часу все фінляндське урядництво мусїло навчити ся сеї мови. Язиковим законом з 1886 р. в Фінляндії в урядуванню фактично зведено фінську мову. Тому саме в 80 рр. шведофінський язиковий спір досяг вершка свого напруження.

3*

З боку російського уряду — з вище зазначених уже причин — фінські домагання в сьому напрямі не зустріли ся з великими перешкодами. Але з шведськими оборонцями фінляндського status quo ante їм довело ся видержати чималу боротьбу. Поки-що обидва ворожі табори держали ся крайнїх непримирних позицій. Шведи не хотїли признати фінських національних домагань в области полїтики, фіномани, котрі полїтично утворили старо-фінську партію, не хотїли робити нїяких уступок фінляндським Шведам.

Їх засадою щодо Фінляндії було: **один народ — одна мова**, розумієть ся, фінська. Тимчасом via facti через Петербург впроваджувано фінську мову у фінляндськім урядуванню й вона спроквола витїсняла й обмежувала вживаннє шведської. В 1856 р. перший раз дозволено переклад урядових шведських розпорядків на фінську мову. У 1858 р. заведено фінську мову у парохіяльних книгах і церковнім урядуванню. В 1860 р. урядові розпорядки перший раз видано в фінськім ориґіналї. В 1863 р. заведено її в судівництві, в соймі та внутрішнїм урядуванню. В 1867 р. по містах з фінською більшістю урядовою мовою стала фінська. У згаданому часї спроквола переводило ся знаціоналїзуваннє фінляндського шкільництва всїх трьох ступнїв. Отже не диво, що саме в 80 рр. шведо-фінський язиковий спір досяг вершка свого напруження. Бо в сьому часї Шведи боронили останків свого історично-язикового „стану посїдання“ в Фінляндії.

По твердим законам новочасного суспільного розвитку в сїй боротьбі новочасних історичних панів з неісторичними колишнїми кріпаками раньше чи пізнїйше побіджають сї останнї, — в новітньому розвиткови фінляндського життя маємо саме клясичну ілюстрацію повищих слів, — й тодї льоґічно на чергу дня виринає справа національного „modus vivendi“, себто угоди. На фінляндськім ґрунтї почали його витворювати полїтичні нащадки старофінської партії — молодофіни, а з шведського боку — поступовійші елєменти з шведоманського табору. Гаслом молодофінів було „**один**

**дух — дві мови**“, що є висловом признання великого шведського значіння для культурного розвитку Фінляндії. Нова фінська інтелїґенція ставить ся зовсїм обєктивно до справедливих домагань фінляндських Шведів.

Вона признає, як сказано, їх культурне значіннє для розвитку Фінляндії не лиш у минувшині, але й у сучасности. Вона добре знає, що Швеція була для Фінляндії головним сполучником з культурою заходу та що й тепер ще Шведи яко народ старої культури багато де в чому можуть вплинути на дальший розвиток молодої фінської культури, що для Фінів ще й досї шведська мова є найлекшою европейською мовою. Цікавою під сим оглядом є увага молодофінського провідника, визначного історика лїтератури, професора **Сетєли**: „Бажати усунення шведського елєменту в Фінляндії, зовсїм відкидати шведську мову — не можемо, бо тепер наша лїтература почасти, а давнїйше цїлком була писана шведською мовою. Без знання шведської мови ми не можемо зрозуміти цїлих епох нашої історії“.*

На початку сього столїття язиковий спір у Фінляндії теоретично й фактично полагоджено, а саме в дусї „повної“ рівноправности обох краєвих мов.**

## III. Суспільно-економічні відносини в Фінляндії.

I у відродженню неісторичних народів можна звичайно відріжняти три головні розвиткові фази: насамперед час національного пробудження, визначним моментом якого є поворіт до рідної мови та заходи до її лїтературного вироблення. Се величезне значіннє мови в новочасних національних рухах вельми символїчно та плястично зясовано в назві флямандського товариства, в котрому зосередковано національно-культурну роботу камінярів флямандського відродження; „De taal is gansch het volk“ називаєть ся воно, що означає: „мова се весь народ“.

---

* W. **Studnicki**, стор. 165.
** А. В. **Іґельстром**, ст. 634—635.

Загалом же перша фаза національного відродження має сутокультурний характер. Другою не менше важною є доба економічної еманципації новопробудженого народу, напрям визволення з чужинецького економічного ярма відповідно до відомого чеського гасла: „Svůj k svému“ (себто свій до свого).

Культурно-національна й економічна фаза мають величезне значіннє для напруження та розмаху процесу відродження поневолених народів. Бо се основа, на ґрунті якої можливою є третя фаза в сім процесі, себто політичні прямування народу, котрий визволюєть ся, чи то на лінії національної автономії в межах матірної держави, чи то в напрямі власної державної самостійности, що вже залежить від кількох ріжних причин: стратеґічно-ґеоґрафічного положення країни, її природних багацтв, політичного положення матірної держави, економічного відношення до неї, а особливо від економічно-суспільного поступу молодого народу, від поглиблення його соціяльної будови, умовою котрої є його еманципація, себто його фактична економічно-суспільна сила, що рішає про політичну силу даного народу та є найліпшим тараном против інерції історичного права в сучасних державах, які мають можність розторощувати твердині анахроністичного національного февдалізму нашої доби.

Розумієть ся, що вище згадані три фази се лише орієнтаційна схема, яка у справжньому життю не здійснюєть ся ідеально й поодинокі моменти котрої не йдуть хронольоґічно один по другім по черзї, але здебільшого виступають перемішано, як се бачимо на прикладї галицьких Українців. Реальне життє, як відомо, не признає рамок „сїрих теорій“. Але для загальної орієнтації при дослїджуванню новочасних національних рухів ся схема цїлком надаєть ся. Для її ілюстрації наведемо кілька зразків. Напр. Білорусини переживають саме першу фазу. Для них вище згадане флямандське гасло про значіннє мови для народу є поки-що справою національного буття. Литовцї пішли значно дальше й мають уже за собою немалу частину культурно-національної фази.

Лотиші й Естонці відбули вже не лише першу, але й чимало з другої економічної фази. Ще з більшим поступом здибуємо ся в Чехів, у національнім відродженню яких представлені вже всї три фази. Але найсуцільнїйше й найінтензивнїйше відбув ся сей національний процес серед Фінів, де його економічна й полїтична фаза розвинули ся відносно найорґанїчнїйше та найповнїйше, як досї ще в жадного з инших поневолених народів, котрі відроджують ся.

В сьому роздїлї наших нарисів ми присвятимо нашу увагу економічній фазї фінського національного відродження. Про полїтичну фазу буде мова в дальшім роздїлї.

* * *

Основою економічного розвитку народу є насамперед країна, котру він заселює, й національні відносини в нїй. Отже мусимо познайомити ся з Фінляндією як країною та з народнїми відносинами в нїй.*

З ґеоґрафічного боку Фінляндія орґанїчно звязана з скандинавським півостровом і лежить поміж 59 і 70 ступнем 6 мінутами північної ширини й 20°29'—32°47' східної довжини. Її загальна просторонь виносить 373604 km² (без озер — 325775 km²), себто й щодо териоріяльної великости Фінляндія наближаєть ся до сусїднїх скандинавських країн: Норвеґії (325429 km²) і Швеції (450574 km²). Значить, вона майже $2^1/_2$ рази менша від України й трохи більша від самої Угорщини (322309 km²), або від самої Австрії (300024 km²). Ґеольоґічно на неї найсильнїйший вплив полишила епоха ледівців, вишлїфувавши камяну поверхню Фінляндії, але рівночасно схвилювавши її багатьома незначними нерівностями та порізавши численними потоками й озерами (звідки назва Фінляндії — „багниста країна“; загалом вона є причиною суворого підсоння та багнистого харак-

* Пор. A. Philippsohn. Landeskunde des europäischen Russlands nebst Finnlands. (Ґеоґрафія европейської Росії разом з ґеоґрафією Фінляндії), Липськ, 1908; пор. також цитовану працю Райна про Фінляндію.

теру поверхні Фінляндії.* Тому в Фінляндії є дуже мало ріллї (лише 2·3%) й дуже багато неплідної землї (35·6%). Ужиточної землї загалом є 64·4%, з чого 57·1% припадає на лїси (процентово найбільше серед европейських держав).

Можливі клїматичні наслїдки дуже північного положення Фінляндії паралїжували подекуди два ґеоґрафічні чинники: теплий Ґольфштрем і південно-західний схил поверхнї Фінляндії. Вони безперечно додатно причинили ся до розмірно-гарного хлїборобського розвитку Фінляндії. А далї се, як зауважує Косковский, не лише що облекшило вивіз фінляндських виробів до морських пристаней, а через них і до західних країн, але загалом сприяло її духовій злуцї з цивілїзованими країнами, особливо-ж з Швецією, котра перша поклала тут основи під цивілїзацію.

Одначе загалом підсоннє Фінляндії континентальнїйше нїж у скандинавських країнах: зима холоднїйша, лїто теплїйше. Пересїчна річна теплота в Фінляндії виносить 2,5° (у Норвеґії — 4°, у Швеції — 8°). Під клїматичним оглядом Фінляндія є зіпсованим скандинавським півостровом, як се добре видно з її ботанїчної ґеоґрафії. Звичайно середньо-европейська порода дерев росте в Норвеґії дальше на північ нїж у Фінляндії. Плеканнє деяких порід збіжа в розмірно північних частинах Фінляндії можливе лишень наслїдком дуже довгих лїтнїх днїв або, лїпше кажучи, дуже коротких так званих „білих ночей“, коли великий доплив тепла та світла незвичайно прискорює дозріваннє збіжа. Напр. ячмінь дозріває в північній Фінляндії протягом 12 тижнїв, у південній протягом 15, а в центральній Европі нормально протягом 18 тижнїв. В околицях Улеаборґа (65° північної ширини) жнива наступають за 42 днїв після посїву.

---

* Сама назва Фінляндія означає дослівно багниста країна. Теперішнє Fin походить від старонордського слова fen або femen, котре означає болото. Так само фінська національна назва Фінляндії: Suomi або Suomenmaa значить дослівно країна боліт. Пор. J. Rein. Finnland (в A. Kirchhof-a. Länderkunde von Europa, Ґеоґрафія европейських країв, т. III), стор. 404.

Такі загалом мало сприяючі природні відносини Фінляндії, як і її тяжке підсоннє, відбили ся сильно на психічній вдачі фінського народу, як се видно з наведеної в сій праці вже його характеристики, зробленої Топелїусом, і як се ще виразнійше та плястичнійше зясовує сучасний найвизначнійший фінський письменник Юхані Ахо, кажучи: „Там у рідній краю сонце світить косо й зимно, земля порепана й неплідна. Ростини там на півночі трохи вищі від болотняної берізки. Люде там задумливі та мрійливі; їх інтелїґенція пересічна, а обрій обмежений.“

Одначе, не зважаючи на сї всї несприяючі обставини, Фінляндія ще донедавна була сутохлїборобською країною. З невтомною залізною енерґією перетворював упертий Фін ґранітну поверхню свого рідного краю на більш-менш плідну ріллю. Отже не без слушности зауважив Ю. Ахо, „що їх мечем була мотика: нею добули вони землю.“

Коли ґеоґрафія Фінляндії вплинула значно на вдачу її людности, ґеольоґія подекуди мала вплив на її суспільну історію, перешкаджаючи вкоріненню в ній февдально кріпацьких відносин у середнїх віках*. У тяжких умовинах сеї країни фінський мужик сливе сам сяк так міг переіснувати з власної праці, населеннє в ній чисельно зростало дуже помалу. Словом не було тут ґрунту для повстання февдальних панів, що жили-б з праці поневолених кріпацтвом селянських мас. Ще в середині XVIII ст. населеннє Фінляндії не досягло $^1/_2$ мілїона душ. Низше наведена статистична таблиця показує саме зріст його протягом останнїх півтораста років:

| | | | |
|---|---|---|---|
| Рік 1750 — | 421.537 | Рік 1870 — | 1.768.768 |
| „ 1770 — | 560.984 | „ 1890 — | 2.380.140 |
| „ 1800 — | 832.659 | „ 1900 — | 2.673.200 |
| „ 1820 — | 1.177.546 | „ 1905 — | 2.816.000 |
| „ 1840 — | 1.445.626 | „ 1907 — | 2.850.000 |
| „ 1850 — | 1.636.915 | „ 1915 — | 3.300.000 |

* Koskowski, стор. 7.

Густота населення в Фінляндії виносить тепер (1915) — 9·6 на 1 $km^2$. Річний приріст творить 1·38 %. Фінляндія ще досї має перевагу сїльського населення (85 %)*. Щодо релїґії — (з виїмкою коло 50.000 мешканцїв пограничних повітів виборзької ґубернії, православних) вся людність Фінляндії лютеранська. Як ми бачили вище, серед неї сильно поширене сектанство, котре одначе здебільшого має етично-суспільний напрям. Так само ми бачили вище, що церква й релїґія в Фінляндії були, так сказати-б, знаціоналїзовані та в її новочасному життю відограли чималу ролю.

Під національним оглядом Фінляндія є, що правда, країною двонародною (фіно-шведською), але з абсолютною перевагою первісного фінського населення. По статистичним обчисленням з 1907 р. в Фінляндії було 2.350.000 Фінів (86·75 % усього населення) та 350.000 Шведів (12·9 %), котрі збитою масою жили вздовж Фінського заливу (у нюландській ґубернії) та вздовж Ботнїйського заливу (в або-бєрнеборзькій і вазаській ґуб.). Як вже зазначено в попереднїм роздїлї, фінський елємент зростає спроквола на шкоду шведського. По містах сей процес відбуваєть ся швидше нїж на селї. В 1870 р. у сїльських громадах Фінляндії число осіб, що говорили по фінськи, творило 87·7 %, а через десять років воно виносило вже 88·4 %. Відносні проценти для шведської мови у згаданім часї були 12·2 % і 11·4 %. По містах у 1880 роцї по фінськи говорило 60 %, по шведськи 40 %; у 1890 р. по фінськи 70 %, по шведськи 30 %.**

Крім Шведів і Фінів живе в Фінляндії ще коло 6.000 Москалїв (головно в пограничних повітах виборзької ґубернії), коло 2.000 Нїмцїв і приблизно стільки-ж осіб инших національностей; серед них понад 1.000 Ляпонцїв, останків найстаршого населення сеї країни, та кількасот Жидів.

Не зважаючи на досить одноманїтний склад людности, Фінляндія мала й має деякі свої національні проблєми: на-

* Пор. I. Oehquist. Das politische Leben Finnlands (Полїтичне життє Фінляндії), Липськ, 1916, стор. 93.

** А. В. Іґельстром; стор. 627.

самперед шведо-фінський спір, про який була вже мова в попереднім розділї та про який ще говоритимемо дальше, а саме в звязку з полїтичним боком фінляндського питання. Крім того в Фінляндії ще й досї, як се ми зараз побачимо, не полагоджено цїлком жидівської справи, а в пореволюцій-них часах царське правительство порушило справу „безправного“ буцїм-то положення Москалїв у Фінляндії, що зрештою було лише претекстом для відомого полїтичного погрому сеї країни в часї столипінської ери.

Жидівське питаннє* є хиба єдиною темною плямою на яснім малюнку фінляндського громадянського життя. Ще донедавна не мали Жиди в Фінляндії цїлком горожанських прав, могли жити лише в декотрих визначених містах, займати ся законом означеними заробітками; їм заборонено було набувати нерухоме майно. Загалом їх уважано „прикрими чужинцями“ й вони не мали права на постійний осїдок. Пашпорт на право побуту видавано їм тільки на півроку; що шість місяців треба було його відновлювати. Оженивши ся, мусїв Жид негайно виїхати з Фінляндії. Майже зовсїм обмежено візд Жидів з Росії до Фінляндії.

Одначе було-б несправедливо обвинувачувати тільки саму Фінляндію з причини недавнього майже безправного положення в нїй Жидів. Чималий вплив мав на се славетний царизм своїм безоглядним антисемітизмом, який з одного боку паралїжував працю гельсінґфорського сойму в напрямі частинного урівноправнення Жидів (відкидаючи напр. його законопроєкт з р. 1884 про унормуваннє побуту Жидів у Фінляндії), а з другого боку нацьковуючи її (небезпекою масової еміґрації Жидів) до протижидівських адміністративних розпорядків (як напр. закон з р. 1889, котрим фінляндських Жидів поставлено в положеннє сливе толєрованих чужинців).

---

* Про жидівську справу пор. статї проф. Талквіста: Еврейскій вопрось въ Финляндіи — в петербурзькім журналї „Финляндія“ (1909, Ч. 20, 1910, Ч. 1), опісля примітку про положеннє Жидів у Фінляндії в цитованім нарисї Іґельстрома (стор. 642).

Серед фінського загалу антисемітично настроєні лише старофіни. Їх антисемітизм має економічно-суспільний характер і є цілком анальоґічним до новочасного антисемітизму західно-европейського дрібного міщанства загалом. Инше фінляндське громадянство не настроєне антисемітично. Навпаки бажає, коли не повного урівноправнення Жидів (соц. демократична партія), принаймні умовної їх еманципації (шведомани, молодофіни; одначе сї останні висловили ся против еміґрації Жидів з Росії), як про се свідчать петиції та соймові спроби полагодження жидівської справи (з 1894, 1895, 1897 р.). В останнє жидівську справу подекуди полагодила реформа з 1909 р., котра признає „особам жидівської віри“ фінляндське горожанство під умовами:

1. народження в Фінляндії й постійного побуту в нїй аж до повноліття, 2. або постійного побуту в нїй принаймні протягом десятьох років. Жидівка, виходячи замуж за фінляндського горожанина, набуває через се право краєвого горожанства. В уряді фінські Жиди, що набули фінське горожанство, користують ся правами Фінів не лютеранської віри. Найбільшу заслугу коло переведення сеї тимчасової реформи в жидівській справі має фінська соціялдемократична партія.

Закінчуючи сю загальну характеристику Фінляндії під антропо-ґеоґрафічним оглядом, мусимо ще сказати кілька слів про еміґраційний рух з неї. Сильнїйше він датуєть ся від 70 рр. минулого століття. Фінська еміґрація здебільшого й европейська загалом спрямована до Америки. Загалом вона має, як і скрізь, економічні причини. Одначе подекуди на її збільшеннє вплинула протифінляндська полїтика царизму, особливо-ж відомий замах на фінську конституцію з 1899 р., про який говоритимемо в найблизшім роздїлї. В часї від 1880 р. до 1900 виеміґрувало з Фінляндії 85.513 душ (з того 56.968 мущин і 28.545 жінок). Найбільше Фінів покинуло рідний край саме у критичнім 1899 р. (12.071) і найблизшім (10.397). Іміґрація до Фінляндії дуже незначна. Від 1866 до 1899 іміґрувало до Фінляндії всього 22.000 осіб.

Про просвітні прямування й відносини в Фінляндії була мова в попереднїм роздїлї. Тут для їх ілюстрації дамо кілька статистичних дат. Неписьменність у Фінляндії, як сказано, є рідкістю. Нинї (1915) виносить 1·48 %, себто під сим оглядом „неісторичний“ фінський народ стоїть вище від усїх історичних, не виймаючи з них навіть найкультурнїйших народів. Уже перед 25 роками (1890) у Фінляндії на 1.000 осіб письменних було 979. Щодо ступня освіти: на 1.000 осіб вищу освіту має 132 по містах і 7 на селї; середню 860 по містах і 970 на селї; тільки низшу — 8 по містах, 32 на селї.*

Перед війною (1909—1910) Фінляндія крім двох вищих шкіл мала: 136 середнїх з 23.128 школярями; 2.788 народнїх шкіл на селї з 121.353 школярями. Крім сього в міських народнїх школах учило ся 38.095 учеників. Ся статистика не обіймає численних фахових шкіл і загально-просвітних закладів, котрих є дуже багато в „країнї тисячі озер“.**

Завдяки своїм природним умовам Фінляндія майже не мала землї, що надавала ся-б для хлїборобського оброблювання. Фінський народ мусів з великими труднощами штучно витворювати ріллю на голих скелях своєї батьківщини. Первісно се робило ся звичайно коштом величезних фінляндських лїсів, котрі випалювано для сеї цїли, а отриманий таким чином попіл змішувано з землею, з чого повставала потім потрібна, менш-більш родюча рілля.

Зрозуміло, що така екстенсивна господарка, яка загрожувала істнуванню фінляндських лїсів, не могла тривати довго, а в новітнїх часах, після заведення раціональної лїсової господарки у Фінляндії абсолютно не можлива. Наслїдком того побільшеннє площі під засів стало майже неможливим, а поруч з сим недостача ріллї відчувала ся щораз сильнїйше. Отже не диво, що аґрарне питаннє належить до найпекучійших справ внутрішнього життя Фін-

* Пор. нарис „Финляндія“ — (у російськім „Энцикл. Словар-і“ т. 35—36) Розд. VII, стор. 919.
** I. Oequist, стор. 93.

ляндії, а її негайна полагода цілком необхідна, бо число беземельних селян т. зв. „торпарів“ страшенно зростає та загрожує „країні тисячі озер“ поважною аґрарною крізою. Фінський уряд присвячує велику увагу полагодженню сеї дуже пекучої справи, а саме реформам дотеперішнього стану землеволодіння, головно через парцеляцію більшої земельної власности.

Історично витворили ся у Фінляндії три форми володіння: 1. т. зв. „skatte“, себто абсолютна приватна земельна власність селян-хліборобів, далі 2. коронні „гемани“, себто краєві хутори, котрі уряд віддає селянам у „вічну“ аренду, але без права продажі, нарешті 3. „frälse“, себто приватна панська власність, увільнена від яких небудь повинностей. Історично се дуже стара форма фінляндського землеволодіння (датуєть ся від 1200 р.).

По конституційному закону з 1789 р. сї форми землеволодіння уважають ся непохитними. Лише „гемани“ можуть через закупно т. зв. „скаттового“ права стати ся „скаттами“, себто приватною селянською власністю. Зрозуміло також, що упривілейоване становище колишнїх панських „фрельсів“ нинї вже не має свого питомого станового характеру*.

Щоб зарадити подекуди недостачі землї, фінський уряд викупив у старій Фінляндії удільні землї (апанажі), простір котрих виносив загалом 1,000.233 гектарів, і розпарцелював сю землю поміж 76.733 селян. Крім того заложив він спеціяльний кредитовий фонд (10 міл. фін. марок), з якого позичають ся гроші селянам на закупно „геманової“ землї. Далї уряд набуває сам більші маєтки, котрі так само парцелюють ся поміж беземельних селян, а передовсім „торпарів“ (селян арендаторів). Таким чином протягом перших десятьох років сього століття викуплено 48 більших маєтків у загальній цінї понад $4^1/_2$ міл. марок**.

* B. Koskowski, розд. VIII.

** Пор. К. Ф. Игнаціусъ: О мѣрахъ къ улучшенію соціальнаго и економическаго положенія безземельнаго населенія въ Финляндіи. (Журнал „Финляндія“, 1909, ч. 17).

В звязку з сими аґрарними реформами Фінляндія перетворюєть ся поволї у країну дрібних селянських господарств, як се добре видко з отсеї статистичної таблицї *.

| Великість поодиноких господарств | Число господарств | Загальна площа | % господарств | % площі |
|---|---|---|---|---|
| до 3 гект. | 106.462 | 95.714 | 39,27 | 3,35 |
| 3— 10 „ | 78.778 | 450.015 | 29,05 | 15,82 |
| 10— 25 „ | 56.790 | 876.033 | 20,04 | 30,79 |
| 15—100 „ | 27.260 | 1,107.370 | 10,06 | 38,01 |
| понад 100 „ | 9.838 | 336.060 | 6,68 | 11,13 |

Під хлїборобсько-економічним оглядом влучно прирівняно Фінляндію до лїса, в „якім кожне дерево майже в однаковім ступнї користуєть ся виживлюючими соками землї, соняшним світлом і теплом“ (Косковский).

Спроби унормувати аґрарні відносини у Фінляндії й піднести матеріяльний добробут селянського населення датують ся вже від другої половини XVIII ст., себто від часу, коли ся країна вступає у стадію новочасного економічного розвитку й переживає свою „економічну фазу“.

Ще в XVI ст. мала вона примітивну господарку. Полюваннє й рибальство були головним зайняттєм її населення.

Шведи відограли ролю камінярів новочасного економічно-промислового розвитку Фінляндії. Значна шведська кольонїзація у XVII ст. розпочала еру хлїборобства в північній країнї болот і скель. А через сто лїт опісля самі вже Фіни почали робити заходи, щоб завести раціональну хлїборобську господарку у своїй батьківщинї.

Щодо сього найбільшу заслугу має „Фінляндське господарське Товариство“, заложене в 1797 р. З його ініціятиви у 1836 р. в маєтку Мустіалї основано спеціяльний господарський інститут (опісля перемінений в вищу аґрономічну школу), котрий багато причинив ся до раціональної годівлї худоби в Фінляндії. Так само й заведеннє раціональної лї-

* W. Studnicki, стор. 204 й далї.

сової господарки в сій країні перевів головно мустіяльський інститут. У 60 рр. з почину „Ф. Г. Т.“ почали закладати ся у Фінляндії селянські кредитові спілки.

Рівночасно його заходом розповсюджувано серед селян спеціяльну хліборобську освіту, а незабаром при гельсінґфорськім університеті заложено аґрономічний факультет.

„Ф. Г. Т.“ мало у другій половині минулого століття чимало філій на провінції, завданнєм котрих була загальна та спеціяльна освіта фінських селян, піднесеннє їх духового й матеріяльного становища.

Тому, що наслідком вище зясованих причин хліборобство не мало у Фінляндії гарних виглядів на будуче, наприкінці 60 рр. (особливо-ж після загального неврожаю та голоду у 1867 р.) „Ф. Г. Т.“ присвятило спеціяльну увагу раціональній годівлї худоби й молочарству, а насамперед гуртовому виробови масла. Все се вдало ся дуже гарно й успішно. Коли напр. у часї 1871—75 рр. вивіз масла з Фінляндії виносив 8 міл. кільоґрамів, в однім 1906 р. він досяг уже імпозантного числа 15 міл. кільоґрамів.

Ми вже сказали, що не зважаючи на все, Фінляндія є переважно хліборобською країною. Плястично представляє се професіональна статистика фінляндського населення (з 1900 р.)*:

| Зайняттє | Число осіб | % |
|---|---|---|
| хліборобство | 1,555.357 | 56,6 |
| полюваннє й рибальство | 17.027 | 0,6 |
| промисл | 228.343 | 10,6 |
| комунїкація | 74.441 | 2,7 |
| торговля | 54.441 | 2,0 |
| прилюдна служба | 70.315 | 2,5 |
| рантє | 73.484 | 2,6 |
| вільні професії | 5.985 | 0,2 |
| без означеного зайняття | 429.610 | 15,1 |

* Для 143.000 населення недостає відповідних статистичних дат.

Проте Фінляндія має вже за собою хліборобський етап свого економічного розвитку, переживаючи саме від кінця минулого століття у дуже швидкім темпі фазу капіталістичної індустріялізації й маючи для свого промислового розвитку без порівнання ліпші умови (знамениту водну комунікацію й дешеві природні сили) ніж для хліборобського поступу. „Фінляндія — говорить фінляндський дослідник її економічного розвитку — має значно більше підстав стати ся промисловою країною ніж країною великого землеволодіння . . . Фінляндія перетворить ся в недалекій будуччині у промислову країну“.*

Зріст міського населення Фінляндії на некористь сільського, як і повільний занепад ремісництва, є вимовним доказом упромисловлення сеї країни. Протягом XIX ст. міське населечнє Фінляндії збільшило ся 9 разів, а тимчасом сільське лише 3 рази. На початку минулого століття були у Фінляндії тільки два міста з числом населення понад 50.000 (Гельсінґфорс і Або). Нині у Фінляндії є чотири більші міста з числом населення понад 30.000. (Крім згаданих двох ще Тамерфорс і Виборґ). Гельсінґфорс має тепер (1915) загалом 170.000 людности,** крім того є ще десять менших міст з числом населення звиш 10.000.

Початки промислу датують ся у Фінляндії від XVII ст. Найстаршою галузю промислу було добуваннє заліза з болотняної руди, звісне у Фінляндії вже від XVI ст. Примітивна обрібка заліза була відома Фінам віддавна, як се видко зі згадок про залїзо та ковалів у фінських рунах, (пор. напр. коваля Ільмарінена з „Калевали“).

Від початку XVII ст. датуєть ся новочасний залізний промисл у Фінляндії. В 1610 р. у нюландській країні заложено першу велику залізну гуту. Наприкінці того-ж сто-

---

* Г. Торніо: Экономическое развитіе Финляндіи. (У журналі „Финляндія“ 1909, чч. 19, 20, стор. 634).

** Пор. нові статистичні дати про Фінляндію у праці I. Oehquist'-а: „Das politische Leben Finnlands“ (Політичне життє Фінляндії), Липськ, 1916.

4

ліття їх число зросло до 10. В часї прилучення Фінляндії до Росії в неї було коло 100 металурґічних фабрик.*

Як розвивав ся фінляндський промисл у першій половині минулого століття, про се нема докладних статистичних дат. У фінській часописи „Maamiehen Ystävä“ (Приятель хлїборoба) за 1844 р. наведені такі приблизні цифри: всього 90 промислових підприємств з 1700 робітниками й загальною продукцією в цїні 570.000 карбованців.

Розвиток новочасного фінляндського промислу наприкінцї XIX ст. представляє отся статистична таблиця:**

| Рік | Число підприємств | Число робітників | Цїна продуктів у фін. марках*** | Пересїчне число робітників в однім підприємстві | % фабрич. робіт. з заг населення. |
|---|---|---|---|---|---|
| 1885 | 4.333 | 38.075 | 117.433.300 | 9 | 1,70 |
| 1890 | 6.496 | 59.123 | 167.042.500 | 9 | 2,50 |
| 1895 | 7.197 | 65.254 | 188.472.300 | 9 | 2,60 |
| 1900 | 8.038 | 98.759 | 339.569.100 | 12 | 3,66 |
| 1906 | 8.827 | 113.518 | 439.478.282 | 13 | 3,90 |

Загальний стан фінляндського промислу наприкінцї першого десятиліття XX ст. (1907) представлений на дальшій статистичній табличцї: ****

| Поодинокі галузи промислу | Число підприємств | Число робітників | Цїна виробл. продуктів у фінських марках |
|---|---|---|---|
| Обрібка дерева | 906 | 30.242 | 115.338.400 |
| металурґічн. пром. | 1.673 | 19.268 | 61.448.426 |
| будівляний „ | 545 | 18.102 | 42.982.100 |
| папіровий „ | 179 | 14.550 | 55.935.500 |
| текстильний „ | 83 | 13.319 | 62.664.960 |
| виріб споживч. прод. | 2.920 | 12.306 | 101.107.600 |
| обрібка каміня | 350 | 9.920 | 15.200.300 |
| виріб одежи | 1.266 | 6.315 | 14.606.300 |
| обрібка шкір | 909 | 3.767 | 21.336.800 |
| ґрафічний промисл | 193 | 3.673 | 10.352.000 |
| хемічний | 245 | 3.053 | 12.675.700 |
| Разом | 9.269 | 135.415 | 513.648.026 |

* W. Studnicki, стор. 211.

** Торніо, стор. 637.

*** Фінська марка — 0,95 Кор.

**** Торніо, стор. 642.

Як бачимо з вище наведених статистичних дат, у фінляндськім промислї перше місце займає обрібка дерева, що цілком зрозуміле при величезній площі лїсів у Фінляндії, а на другому стоїть металурґічний. З инших галузей промислу значнїйше розвинені текстильний і продукція паперу. Фінляндський промисл головно зосередкований у нюландській, абобєрнеборзькій, тавастгуській і виборзькій ґубернїях.

Ми бачили вище, як старанно подбано про хлїборобський розвиток Фінляндії. Не менше уваги присвячено й витворенню та піднесенню її упромисловлення, головно через поширеннє фахової технїчної освіти у Фінляндії. З сією метою вже від 1847 р. позакладано реальні та спеціяльні технїчні школи. У 1872 р. гельсінґфорську технїку зреформовано на вищу полїтехнїчну школу. Крім того в Гельсінґфорсї заложено центральну спеціяльну школу для прикладної штуки та для піднесення артистичного промислу. На провінції влаштовували ся спеціяльні фахові курси. Задля поширення фахової освіти зорґанїзовано спеціяльний союз мандрівних технїчних інструкторів. Рівночасно подбано про ґіґієнїчні умови промислового робітництва. Се хотїли осягнути шляхом соціяльних реформ, витвореннєм раціонального охоронного фабричного законодавства; далї санїтарними розпорядками щодо промислових підприємств загалом, отже систематичною працею в области суспільної полїтики й ґіґієни.

Що торкаєть ся останньої, незмірно велике значіннє має для неї масова протиалькоголїстична пропаґанда, зокрема протигорілчаний рух у Фінляндії, вершком якого був жовтневий закон з 1907 р., котрим абсолютно заборонено продажу алькоголю (з виїмкою аптик і то лише на лікарську рецепту). Се безперечно велика моральна та суспільна побіда фінського народу, особливо-ж, коли візьмемо під увагу, що в середині минулого столїття алькоголїзм був сильно поширений у Фінляндії та з фізичного боку дуже підточував фінський народ.

4*

Історія фінського протигорілчаного руху вельми цікава та повчаюча. В попереднім розділї ми вже згадували про те, що його початки звязані з гуманітарно-етичною та просвітною діяльністю фінських релїґійних сект. Опісля чимало зробили в сьому напрямі фінське студентство (особливо „союзи молоді“), жіноцтво та соціялїстичне робітництво.

Абсолютна протигорілчана повздержливість є програмовим домаганнєм фінської соц.-демократичної партії, заложеної у 1899 р.

Протигорілчаний фінляндський союз на зразок шведського, себто в дусї лише відносної повздержливости, заложено в 1853 р. У 1882 р. зреформовано його в напрямі безумовної повздержливости. В історії фінського антиалькогольного руху рішаюче значіннє мав 1898 рік, коли у Фінляндії влаштовано величезний протигорілчаний страйк і зїзд, на якім 160.000 голосами ухвалено абсолютну заборону вироблювання алькоголю у Фінляндії або його довіз з чужини. За сею забороною висловило ся 305 (з 500) фінляндських громад.

Протигорілчаний рух у Фінляндії почав масово зростати в пореволюційних часах, висловом чого був саме згаданий вище антиалькогольний закон з 1907 р., котрий зрештою не удостоїв ся царського затвердження. Цікаво, що царське правительство дуже неприхильно ставило ся до фінського абстинентського руху та всіляко паралїжувало його нормальний поступ. Велике моральне й, так сказати-б, евґенїчне значіннє сього руху для фінського народу є очевидною річчю. Імпонуючий культурно-національний і суспільно-полїтичний поступ Фінів в останнїх часах безперечно в значній мірі звязаний з масовим поширеннєм антиалькоголїзму у Фінляндії.*

---

* Пор. N. R. A. Ursin: Die Alkoholfrage in der finnischen Volksvertretung (Алькогольна справа в фінськім народнім представництві) в журналї „Dokumente des Fortschritts“ (Документи поступу), 1910, ч. 1. Далї B. Koskowski, розд. XVII. З причини інтенсивного протигорілчаного руху в Фінляндії цікавим є занепад горілень у неї: у 1886 р. було їх 67, а загальна продукція алькоголю у Фінляндії виносила 11.331 лїтрів, у 1898 р. їх число знизило ся на 26, а продукція алькоголю впала на 6.768 лїтрів.

Упромисловленнє Фінляндії, розумієть ся, вплинуло дуже корисно на розвиток торговлї сеї країни. Ми наводимо низше статистичні дати, котрі зясовують саме торговельний розвиток Фінляндії у другій половинї минулого столїття:

| Рік | Вивіз до Росії | Вивіз до чужини | Вивіз разом | Привіз з Росії | Привіз з чужини | Привіз разом |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | у мілїонах фінських марок | | | | | |
| 1860 | 12,1 | 10,0 | 22,1 | 53,0 | 28,1 | 81,1 |
| 1880 | 51,0 | 78,1 | 103,1 | 57,5 | 81,3 | 138,8 |
| 1890 | 36,4 | 56,0 | 92,4 | 46,5 | 94,1 | 140,6 |
| 1905 | 67,9 | 179,9 | 247,8 | 94,5 | 173,7 | 268,2 |
| 1907 | 31,6 | 254,6 | 286,2 | 49,7 | 371,1 | 420,8 |

У близших торговельних зносинах стоїть Фінляндія з Анґлією, Німеччиною, Росією та Францією. Завдяки односторонній протекційній цловій політицї Росії (особливо драконському цловому законови з 1885 р. з очевидною економічною протифінляндською тенденцією) торговельний розвиток Фінляндії останніми часами значно визволив ся з економічної залежности від матерньої держави, головно по 1905 р. Щодо вивозу Росія є на другім місцї поміж Анґлією та Німеччиною, а щодо привозу — мусїла саме в пореволюційних часах уступити першенство Німеччинї; поміж останньою та Фінляндією торговельні зносини, чим дальше, все більше набирають орґанічного характеру.

Систематичний занепад російсько-фінляндських торговельних зносин стоїть в очевиднім звязку, як з новочасною протифінляндською полїтикою царизму загалом; так і з його економічним використовуваннєм т. зв. „окраїн" зокрема. Фінляндія, хоча під цловим оглядом відокремлена від Росії, тим не менше сильно відчувала на собі економічне ярмо державного осередка наслїдком вище згаданої цлової протекційности, шкідливої для економічно-промислового розвитку північної „окраїни" царської імперії. Зрештою російська протифінляндська полїтика (про яку говоритиметь ся у дальшім роздїлї сих нарисів), скерована останніми часами головно проти краєвого автономізму й конституції Фінляндії, від-

давна вже прямувала до цілковитого економічного приборкання сеї країни. Щодо того дуже характеристичними є російські бажання скасувати окрему фінську монету та цлову границю поміж Росією й Фінляндією, що, звісно, дуже руйнуючо вплинуло-б на економічну долю сеї країни.

Економічний бік російсько-фінляндських відносин дуже цікавий. Дуже бо є поширений погляд, що російські „окраїни“ під економічним оглядом находять ся майже у якійсь кабалїстичній залежности від царської держави так, що без неї або поза нею засуджені, мовляв, на поталу. Відомо, напр. як польські самостійницькі і іредентистичні супроти Росії прямування, звичайно поборювано в публїцистиці економічними арґументами. Що „окраїни“ здебільшого стоять у дуже близькім економічнім відношенню з Росією, се правда. Так само правда, що на їх економічний розвиток приналежність до великого російського економічного орґанїзму впливає загалом сприяючо. Але з того зовсім не виходить, що поза Росією „окраїни“ не могли-б економічно істнувати, як се добре видно на прикладі Фінляндії. Деякі економічні втрати та хвилеве загальмуваннє в їх економічнім поступі стократ нагородив би їх вільний культурно-національний розвиток (який у Росії поки-що не можливий і загалом не так скоро ще буде можливий), а від сього останнього, як відомо, чимало залежить напруженнє та поглибленнє економічного життя кождого народу.

В новочаснім економічнім розвитку Фінляндії є не маловажним чинником кооперативний рух, що зрештою легко зрозуміле. Бо кооперація в життю малих народів має величезне значіннє і то саме в економічній фазї їх розвитку тому, що є знаменитим способом їх економічного усамостійнення, принаймні в його початках. Фактично фінляндський кооперативний рух дуже недавньої дати: він істнує лише від 1899 р., коли основано фінський кооперативний союз „Pellervo“. В своїй істоті фінляндська кооперація не ріжнить ся від европейської загалом. Політично вона безпартійна, хоча для її повстання в Фінляндії чималу заслугу мали Старофіни,

а потім дуже прихильно поставило ся до неї фінське соц.-дем. робітництво, як се видко з заяви їх партійного орґану „Työmies“ (Робітник), в котрім у 1907 р. писало ся з сього приводу: „Орґанізуючи свій політичний та професіональний рух, ми не маємо також забувати про кооперативну діяльність, котра є так само одним із способів піднесення робітників з їх тяжкого економічного положення“.*

Одначе на ділї фінляндська кооперація має здебільшого селянський характер. Головним завданнєм вище згаданого союза є саме піднесеннє економічного добробуту сїльського народу, особливо-ж його незаможної частини через кооперативну діяльність. Крім того товариство „Pellervo“ поширює серед селянства фахову хліборобську просвіту, в сїй цїли видає популярні хліборобські брошури, інформаційні листки, висилає на село спеціяльних інструкторів, влаштовує курси для познайомлення селян з новочасною управою ріллї, нарештї видає власний журнал „Pellervo“, котрий виходить у двох краєвих мовах. В 1908 р. його фінське виданнє мало 20.166 передплатників, а шведське — 2.441. Вельми енерґічним чинником у фінляндському кооперативному руху та головною ширителькою кооперації у Фінляндії є студентська молодїж. Цїкаво, що сей рух повстав у тяжких русифікаційних часах протифінляндських замахів, коли нормальний розвиток полїтичного життя у Фінляндії на якийсь час загальмувала царська реакція.

В 1901 р. фінляндський сойм ухвалив спеціяльний закон про кооперативи, що причинив ся до інтенсивнїйшого розвитку кооперативного руху у Фінляндії. Найуспішнїйше розвивають ся у Фінляндії щаднично-позичкові каси, від 1902 р. зосередковані в „Центральнім кредитовім Союзї кооперативних кас“.

Загальний стан розвитку кооперації у Фінляндії представлений на отсїй статистичній таблиці.**

* О. Торніо: Кооперативное движеніе въ Финляндіи (в журналї „Финляндія“, 1909, ч. 12, 13, ст. 304.)

** Торніо, стор. 306.

| Рік | Центральні орґанїзації | Спілки маслярні | кредитні | споживні | инші | разом |
|---|---|---|---|---|---|---|
| 1901 | — | — | — | 3 | 3 | 6 |
| 1902 | — | 28 | — | 17 | 6 | 51 |
| 1903 | — | 75 | 24 | 71 | 24 | 194 |
| 1904 | 1 | 145 | 87 | 119 | 42 | 394 |
| 1905 | 3 | 225 | 140 | 168 | 60 | 596 |
| 1906 | 3 | 283 | 168 | 269 | 93 | 816 |
| 1907 | 3 | 314 | 240 | 392 | 277 | 1226 |
| 1908 | 3 | 345 | 341 | 498 | 480 | 1667 |

В 1909 р. число кооперативних спілок піднесло ся до 1816. Загалом вони мали коло 200.000 членів. Їх грошевий річний оборот виносив 100 міліонів марок.*

На закінченнє огляду економічно-суспільних відносин у Фінляндії лишаєть ся нам сказати ще кілька слів про фінляндську комунікацію та фінансове положеннє сеї країни. Загалом Фінляндія є досї країною водних доріг, водної комунікації. Під сим оглядом величезне значіннє для її економічного розвитку мало вибудуваннє саймського каналу (1845—56), що злучує систему саймських (Saima) озер з фінським заливом. Завдяки природним умовам фінська водна комунікація, а разом з тим і фінляндська торговельна фльота розвивали ся вельми успішно. В 1907 р. Фінляндія мала 2.583 кораблїв з загальною місттотою 299.379 тон і 379 пароплавів з загальною місттотою 58.235 тон. У 1865 р. через фінські води пройшло 9.669 кораблїв, у 1907 р. — 44.581.**

Першу залізницю (Гельсінґфорс—Тавастегус, 107 км.) вибудовано в 1862 р. й вона причинила ся до оживлення економічного розвитку Фінляндії. Тепер її залїзнича сїть виносить загалом 3.500 км. Крім того Фінляндія має коло 50.000 км. битих доріг. Одначе загалом її сухопутня комунїкація розвинена відносно слабше.

* I. Oehquist, стор. 96.

** Торніо — Экономическое развитіе Финляндіи, стор. 626.

Для грошевого розвитку „країни тисячі озер“ велике значіннє мали монетарні реформи з третьої четвертини минулого столїття, а саме закон з 1860 р., яким Фінляндії признано власну монету (марка — 100 пені — 0.95 к.) по срібній валюті й закон з 1877 р., котрим у Фінляндії заведено золоту валюту.*

Розвиток фінляндської торговлї, про що була мова вище, причинив ся до швидкого фінансового розвитку Фінляндії. В 1862 р. в неї був лише один приватний банк з капіталом 5,042.461 мар. У 1907 р. поза державним банком у Фінляндії було 10 приватних банків з основним капіталом 637,015.935 фін. мар.

У 1913 р. звичайні доходи Фінляндії виносили 181,246.000 ф. м.,** а видатки — 158,770.000 ф. м. Державний довг зріс до 173 міл. ф. м.

Про високу економічну культуру Фінляндії вимовно свідчить незвичайне розповсюдженнє в неї телєфонів і то не лише по містах, але й на селї. Телєфони перший раз заведено в Фінляндії у 1882 р. В 1908 р. фінляндська телєфонічна сїть мала 44.949 км. довжини, з чого на сїльські громади припадало 24.181 km. Загальне число абонентів виносило 25.765; серед них 8.457 сїльських. Пересїчно телєфонїчний апарат припадав на 24 міських мешканців і на 302 сїльських.***

Всї міста Фінляндії злучені взаїмно телєфонїчним дротом. Число центральних стацій протягом перших десятьох років сього столїття зросло з менш нїж 300 на більш нїж 600.

Фінляндська телєфонїчна сїть проникла навіть за полярний круг, злучуючи телєфонїчним дротом фінські заполярні оселї з культурними осередками фінського життя. При малій розвинености фінляндської комунїкації телєфон

---

* Пор. I. Oehquist, стор. 25, 31. B. Koskowski, розд. V.

** I. Oehquist, стор. 95.

*** T.: Финляндскіе телефоны („Финляндія“, 1909, Ч. 19).

відграє велику культурно-економічну ролю у життю країни болот і лїсів . . .

* * *

Читач має тут загально-інформаційний огляд суспільно-економічних відносин у Фінляндії. З нього кождий побачить, що фінський народ здебільшого щасливо й успішно перейшов основні стадії економічної фази свого розвитку, що йому вдало ся покласти міцні підвалини власної економічної самостійности й що він зумів до значної міри визволити ся зпід поневолюючого економічного впливу Росії й потрапив для своєї країни здобути головні запоруки економічної незалежности, що є, як відомо, одною з основних умов для осягнення національно-полїтичної самостійности.

## V. Фінляндське питаннє з державно-полїтичного боку.

Тепер приходимо до найцікавійшого моменту в фінляндськім питанню: познайомимо ся з державно-полїтичним положеннєм Фінляндії під російським пануваннєм та з її правно-державними відносинами до Росії, які задля віроломства та заборчих протифінляндських забаганок царизму стали ся одною з найсвоєріднійших проблєм міжнародного права й державних теорій.

Ми вже бачили вище, що московська держава віддавна цікавила ся долею Фінляндії, котра ґеоґрафічно лежала в полї її імперіялїстичних прямувань, аби опанувати Балтійське море. Від часів Петра Вел., коли Росія „стала твердою ногою“ на побережє сього останнього, коли нову столицю царської імперії збудовано на 30 кільом. від фіно-шведської границї, завоюваннє Фінляндії було для Росії стратеґічною необхідністю та лише справою часу. Фінляндія, а особливо т. зв. „стара Фінляндія“ (gamla Finnland), себто теперішня виборзька ґубернія, мала бути по словам коронованого европеїзатора Росії — „доброю подушкою для столиці“ (Петербурга). Ништадтським миром (1721) Петро Вел. здобуває частину сеї „подушки“. Одна з його наслїд-

ниць (цариця Єлисавета) в 1743 р. прилучила решту Карелії, з чого повстала потім виборзька ґубернія.

Рівночасно, як про се була мова вище, з боку російських царів у Фінляндії поширюєть ся та піддержуєть ся думка протишведського сепаратизму, котра не лишила ся у „країні тисячі озер“ без прихильного відгомону.

Вже в часї абоського миру (1743) після прилучення решти Карелії до Росії частина Фінів хотіла присягнути на вірність Росії.

Катерина II так само дуже енерґічно пропаґувала думку незалежної фінляндської держави. З боку Фінів вів переговори в сїй справі з Росією іредентист Шпренґпортен. У 1788 р. Катерина II запропонувала Фінам навіть скликаннє сойму для проголошення власної державної самостійности.

Як бачимо отже, ще перед фактичним здобуттєм Фінляндії в Росії пересуджено вже справу її майбутнього прилучення до царської імперії. Таким чином „завоюваннє“ Фінляндії (фактично у 1808 р. її здебільшого полишило шведське військо) було лише льоґічним висновком з протишведських російських прямувань і державно-територіяльних та стратеґічних плянів XVIII ст.; було здїйсненнєм одного з найзаповітнїйших домагань полїтичного заповіту Петра Великого. Що Росія не мала при сїм на метї „визволення“ Фінляндії (якої Швеція зовсїм не поневолила) та що вона не думала щиро про утвореннє з неї якоїсь „буфер-держави“, — зайво доказувати.

Се видко добре з її хитання в часї окупації Фінляндії. Питомо російський ґенерал Кутузов пертрактує з фінляндським сепаратистом Шпренґпортеном у справі признання Фінляндії окремою державою та прилучення до неї виборзької ґубернії. В анальоґічнім дусї російський командант окупаційної армії ґенерал Буксґевден видає поклик до фінляндського населення. Але потім, коли російські війська віднесли деякі незначні побіди над Шведами, царь Олександер I починає думати про абсолютну анексію новоокупованої

країни. Здаєть ся, головно під впливом Сперанского, який дуже недвозначно заявляв, що „Фінляндія є державою, а не ґубернією, що отже не можна управляти нею прихапцем і серед багатьох біжучих справ“, — царь рішив признати своїй новій північній „окраїні“ краєву автономію та потвердити її старий конституційний лад, в якім дусї сформульовано червневий маніфест з 1808 р.

Зовсім позитивно та ясно полагоджено справу державно-правного положення Фінляндії та її внутрішнього політичного положення скликаннєм фінляндського сойму у Борґо (29 марта 1809), на якім в імени російського царя прочитано „акт ґарантії“, в котрім між иншим говорило ся, що царь потверджує та забезпечує сею грамотою великому князївству фінляндському „релїґію, основні краєві закони поруч з правами та привилеями, якими користували ся досї відповідно до конституції кожен зі станів згаданого князївства зокрема та всї його жителї від малого до великого загалом“ . . . Він кляв ся потім, що „берегтиме твердо та непохитно всї ті привилеї та закони в їх повній силї“.*

До психольоґії відносин Олександра I щодо Фінляндії, які ми вище назвали хитаннєм поміж анексією та признаннєм їй конституційного автономізму, дуже цікавим є факт, що він первісно спокушав ся уникнути скликання законного фінляндського станового сойму, щоб проголосити нове державно-правне положеннє Фінляндії, а замісць того бажав закликати до Петербурга лише делеґацію з представників усїх станів фінляндського населення, яка мала його поінформувати про положеннє та домагання власного краю. Одначе з боку Фінів се дипльоматично відкинено: спеціяльна фінляндська делеґація познайомила потім царя з полїтичним устроєм своєї країни під конституційним шведським пану-

---

* Пор. цитовану вже тут працю Еквіста: Das politische Leben Finnlands (в якій дуже добре представлений полїтичний бік фінляндського питання), стор. 15.

ваннєм і зясувала його природні наслідки для нового положення Фінляндії під Росією.*

Таким чином Олександер I змушений був скликати згаданий борґоський сойм, на якім відчитано „акт ґарантії“, котрим на думку відомого французького політичного теоретика Анрі Рене й загалом усіх европейських дослідників державного права** утворено сучасну фінляндську державу, в середині зовсім самостійну та лише назверх несуверенну.

З приводу того французький учений завважує: „Не се важне, як ми назвемо сей акт; важне те, що він істнує; що його хотів царь, котрий став великим князем; що його святочно зареєстровано в борґоськім соборі (де відбув ся „акт ґарантії“ Іп. Б.). Від сього моменту маємо перед собою щось нове; перед нами є зразок міжнародного права, що саме народила ся перед нами нова держава, яка щодо заграничної політики негайно злучаєть ся з Росією, зливаєть ся з нею, але яка в усякім разї утворена та яка, притуливши ся до Росії (accolé à la Russie), лишаєть ся тим не менш державою, що користуєть ся внутрішньою незалежністю. Чи се протекторат? Або чи се, — як каже Ковалевський, „неповна інкорпорація“, неповна анексія? Сї питання про слова мають цїлком другорядне значіннє. Врештою, коли клясифікація не повна, не слїд калїчити, упрощувати дійсність, аби її втиснути до клясифікації: треба змінити клясифікацію, доповнити терміносьоґію“.***

Замикаючи в липні 1809 р. особисто засїданнє історичного борґоського сойму, царь Олександер I сказав у своїй промові відомі та славетні слова про Фінляндію, яку полїтичними подіями в Борґо (1809) піднесено на вічні часи до ранґи народів (placé desormais au rang des nations).

---

* Тамже стор. 13—14.

** Пор. цікавий збірник: Заявленія европейскихъ ученыхъ о финляндскомъ вопросѣ — Спб. 1910, в якім докладно зясовано погляд сучасної европейської правничої науки на державно-полїтичне положеннє Фінляндії.

*** Тамже, стор. 35.

Раз ставши на сей шлях признання державного автономізму Фінляндії, він опісля вже послїдовно його тримав ся, як се видко з деяких його висловів з сього приводу та з пізнїйших манїфестів (1810, 1816), в котрих виразно підчеркували ся окремішність полїтичного устрою та положеннє сеї країни. Так напр. в однім листї (з р. 1810) до фінляндського ґенерал-ґубернатора Штайнгайля Олександер I між иншим писав: „При управильненню відносин у Фінляндії моїм заміром було дати сьому народови полїтичне істнуваннє так, аби він уважав ся не поневоленим Росією, але злученим з нею з причини свого власного очевидного інтересу . . . А тому заховано йому не лише його горожанські, але й полїтичні закони“.*

Ся думка ясно висловлена також у мартовому манїфестї (з р. 1810) до Фінляндії, в якім знову потверджували ся основні засади борґоського „акту ґарантії“, котрий Фіни не без причини уважають своєю „великою картою свобід“ (magna charta libertatum).

„Від моменту, — говорить ся в сїм манїфестї, — коли долю Фінляндії повірило нам Провидїннє, нашим заміром постійно було: володїти сею країною як вільним народом і в згодї з правами, заґварантованими її конституцією. Захованнє релїґії та законів, скликаннє станів на загальний сойм, утвореннє з лона народу правительственної державної Ради, незайманість судової та виконавчої власти — всї сї докази вистарчають, аби переконати фінський народ про права їх полїтичного істнування“.**

В 1811 р. т. зв. „Стару Фінляндію“ (виборзьку ґуб.) злучено з „новою“, прилученою до Росії Олександром I. Таким чином повстало теперішнє Велике Князївство Фінляндське. Сей факт є так само дуже цікавим для характеристики фінляндського питання з державно-правного боку, особливо-ж з огляду на пізнїйші російські протифінляндські напади, котрі скеровано против її полїтичної окремішности

* I. Oehquist: l. c. 17. Далї „Заявленія европ. ученыхъ“, стор. 89.
** Тамже, стор. 16—17.

та які загалом нехтують державний характер фінляндського питання. Ми поки-що до речі завважимо, що колиб правительство Олександра I не трактувало Фінляндії яко окремого політичного органїзму, котрий основно відріжняєть ся своїм ладом від решти царської імперії, воно не злучало-б ранійше завойованої Карелії (яку теперішні російські націоналїсти уважають історичною спадщиною Росії й трохи не „искони русской землею“, котру маєть ся знову відокремити від Фінляндії) з новою Фінляндією, але, навпаки, сю останню розпарцелювало-б на російські ґубернії й утворило-б з них якусь фінляндську область або „край“ на зразок пізнійших прибалтійського чи привислянського краю.

Тимчасом пять років після злучення Старої та Нової Фінляндії (1816) видано манїфест з приводу зреформування фінляндської правительственної Ради на імператорський фінляндський Сенат, в якім знову потверджуєть ся незайманість фінляндської конституції та висловлюєть ся цілком виразно зобовязання удержати її й на будуче: „Такими мірами — (себто щодо признання Фінляндії конституції й автономного устрою Іп. Б.) — говорить ся в сім манїфесті — проявивши нашу щиру прихильність, яку ми мали та матимемо й на будуче до наших фінляндських вірних підданих, ми, сподіваємо ся, досить упевнили на вічні часи дану нами клятву про святе захованнє окремої конституції сеї країни під нашим і наших нащадків пануваннєм.*

Коли отже Столипін у своїй відомій протифінляндській мові в Думі (в маю 1908 р.) бундючно заявив, що Олександер I „здивував ся-б, колиб йому сказали, що він утворив окрему фінляндську державу“, він мав лише на перший погляд слушність, а саме щодо первісних психольоґічних відносин того царя до Фінляндії, про які ми згадували вище, говорячи про його ваганнє в сїй справі в часї окупації Фінляндії.

Силою річей та розвитку подій Олександер I — можливо (се найправдоподібнїйше) проти власної волї й особи-

* Заявленія европ. ученыхъ, стор. 87.

стого переконання — став ся дійсно основателем фінської державности. Се добре видко вже з вище наведених документів до фінляндского питання з часів панування сього царя. Потверджує се головно їх політична термінольоґія у відношенню до Фінляндії, а саме вживаннє слова „état“ (держава) у французьких ориґіналах маніфестів про Фінляндію; опісля підчеркуваннє в них політично національної окремішности сеї країни та цілком виразне заперечуваннє її підбою й поневолення.

Правда, державно-правне положеннє Фінляндії після прилучення її до Росії зовсім своєрідне та незвичайне. Для його означення не підходить анї одна з наукових катеґорій теперішнїх державно-правних теорій і клясифікацій. З приводу його повстала величезна спеціяльна лїтература майже на всїх европейських мовах.*

Для означення державно-правних відносин Фінляндії до Росії вжито всїх можливих анальоґій та прикладів, які істнували: їх порівнювали з відносинами Угорщини до Австрії, Хорватії до Угорщини, з державно-правним положеннєм Дальмації в Австрії, з відносинами Канади до Анґлії тощо. Відповідно до того вживало ся також ріжної наукової термінольоґії для означення сих відносин Фінляндії до Росії: персональна або реальна унія, неповна інкорпорація (Ковалевський), несуверенна держава (Германсон), навіть „державний фраґмент“ (Staatsfragment — Ю. Єлїнек). Ті з російських дослїдників, що заперечують фінляндський державний автономізм, дуже радо користують ся сим свого роду термінольоґічним закидом. Вони говорять звичайно: тому, що відносини Фінляндії до Росії в теперішнїм державно-правнім словарі не мають відповідної назви, се є очевидним доказом, що нїяких державно-правних відносин поміж ними нема, себто Фінляндія загалом не є державою. Одначе

---

* Показчик головних праць, що обговорюють фінляндське питаннє під державно-правним оглядом, наведений у моїй чеській праці „Finsko a finská otázka“, розд. III. стор. 29—30. Дуже добре зібрана ся лїтература у вище цитованім російськім збірникови „Заявленія европейскихъ ученыхъ“...

всї термінольоґічні означення з приводу державно-правного положення Фінляндії справедливо назвав Анрі Рене „правничою метафізикою“, порожньою лоґомахією.

Подібно висловила ся щодо того й лондонська міжнародня конференція европейських учених дослїдників державного права (в лютім 1910): „З того, що Фінляндія у відносинах до Росії не творить — говорить ся у мотивованім меморіялї сеї конференції, — анї васальної держави, анї персональної унії, анї реальної унії, анї окремої держави, анї неповно інкорпорованої держави (всї сї теорії однаково піддержували ся) зовсїм не виходить, що вона не є державою. Коли римське право вичерпувало реєстр контрактів, означених назвами, воно творило инші: контракти без назв. Так само й державне право не може, не впадаючи у формалїзм, установити раз на все реєстру відносин держави до держави . . .“*

Одначе, не зважаючи на ріжноманїтність поглядів і теорій щодо істоти державно-правного характеру фінляндської проблєми, в однім згоджують ся всї европейські фахові дослїдники сїєї справи, а саме в тім, що Фінляндія не є лиш автономною провінцією російської імперії, але автономною конституційною державою тільки без зверхньої суверенности. Сей погляд цїлком справедливий і має наукову підставу в дійснім і формальнім характері фінляндської конституції, офіціяльно признаної російським правительством та російськими царями. Мусимо також пригадати, що й визначні обєктивні російські вчені, які дослїджували сю справу (Градовский, Чічерін, Сєрґєєвіч, Романович-Словатинський і ин.) — принципіяльно згоджують ся з вище зазначеним становищем щодо фінляндської проблєми своїх західно-европейських товаришів.**

Було-б несправедливим і немотивованим на основі того, що фінляндська проблєма під державно-правним оглядом на-

* Заявленія, стор. 121.

** Се останнє умотивовано та сформульовано в загальній резолюції згаданої лондонської конференції европейських учених. Порівн. Заявленія і т. д., стор. 137—138.

5

сувас деякі перешкоди та трудности теоретично-клясифікаційного чи термінольоґічного характеру, квестіонувати або навіть цілком заперечувати державно-політичне право Фінляндії. Навпаки се останнє належить, так мовити, до аксіом міжнародного права. Воно по словам одного дослїдника фінляндської проблєми „ясне як день“ (Бірель).

„Право Фінляндії — говорить ся в меморіялї лондонської конференції европейських учених — є одним з тих щасливих прав, які з очевидністю випливають з документів, остільки ясних, що їх досить прочитати й нема потреби як небудь коментувати.“ *

Протягом 80-их років формально не квестіонували його анї царське правительство анї самі царі до Миколи II включно, особистою присягою стверджуючи при вступленню на престіл незайманість фінляндської конституції. За панування Олександра II її навіть поглиблено та фактично й формально поширено у її змісті.

Коли отже останнїми часами російські націоналїсти, реакційна публїцистика та преса з покійним мінїстерським головою Столипіним на чолї проголосили правне умотиваннє фінляндської конституції утопією, а вище наведений теоретичний погляд на державну окремішність Фінляндії назвали леґендою (котру нїби-то винайшла фінська патріотична інтелїґенція), науково спрепарованою у гельсінґфорськім унїверситетї, а котру потім просвітні орґанізації й академічна молодь поширили серед фінського народу так, що нинї стала свого роду його національною доґмою,** то все се є лише новим доказом традиційного віроломства царизму, який у відносинах до „інородців“ та „окраїн“, котрі стогнуть в його ярмі, нехтує елєментарні норми загально-обовязкової етики, фалшує та заперечує очевидні факти, цинїчно нарушує свої правні щодо них зобовязання й відповідно до потреби до гори ногами перекручує дїйсність.

* Тамже, стор. 85.

** Пор. в сьомуж збірнику згадану вже думську протифіндяндську промову Столипіна, стор. 90—99.

У фінляндськім випадку царизм послугуєть ся, так мовити, методою політичної ескамотажі. Він просто іґнорує згаданий нами вище борґоський акт, котрий на думку російських противників Фінляндії стратив свою силу наслїдком фридрихсґамської умови поміж Росією та Швецією, зробленої кілька місяців після борґоського акту ґарантії.

По їх коментарям борґоський маніфест має лише моральну силу; правна-ж сила, що зобовязувала-б, належить до фридрихсґамського трактату. В сїм останнїм (а саме в IV §) виразно, мовляв, говорить ся про те, що Фінляндію „завойовано оружем" і що „сї ґубернії з усїми мешканцями, містами, портами, твердинями, селами й островами, а так само їх приналежностями, привілеями, правами та вільностями будуть відтепер майном і державним володїннєм російської імперії та до неї на все прилучують ся" *, тому не може бути навіть мови про якийсь її державний автономізм. Фінляндія є отже звичайно російською провінцією з внутрішнїм автономним устроєм, добровільно признаним їй царями, без якого небудь правного зобовязаня або примусу на будуче.

У своїй відомій нам уже думській промові Столипін зовсїм відкрито представив напрям майбутньої російської політики щодо Фінляндії, опираючи ся власне на фридрихсґамську умову. Зацитувавши вище наведений нами уступ з неї, він коментував його таким робом:

„Ось акт, титул, на основі якого Росія володіє Фінляндією; той єдиний акт означує взаїмні відносини Росії та Фінляндії . . . Для сучасників було ясно, що Росія завоювала від Швеції шість ґуберній, котрі не мали окремого громадсько-правного ладу. Се окремі ґубернії, які не могли увійти в унію з Росією, бо для унії треба двох рівноправних величин. Між тим Фінляндію признано майном і державним володїннєм Росії . . . Відносини Фінляндії до Росії означуєть ся одностороннїм державним правом Росії . . ."**

* Тамже, стор. 36, 94. ** Тамже, стор. 94—95

5*

Ми навели тут деякі уривки з мови Столипіна для характеристики протифінляндської арґументації російського націоналізму. На дальших сторінках сеї праці при обговорюванню протифінляндської політики царизму з кінця 80-х років, зустрінемо ся ми з деякими її відмінами. Але в головнім столипінівські „докази“ добре зясовують її основний зміст. Тому отже, щоб закінчити тут наші уваги з приводу фінляндської державно-правної лоґомахії, ми можемо виказати повну неумотивованість сеї протифінляндської арґументації з боку офіціяльної та націоналістичної Росії.

Вона дуже тенденційна та мало докладна. Напр. зовсїм несправедливо, а в додатку вельми односторонньо поклику-єть ся на фридрихсґамську умову, яка не є міродатною для означення державно-правних відносин поміж Фінляндією та Росією, які унормував уже саме борґоський акт. Фридрихсґамський трактат лиш унормував російсько-шведські відносини (а не російсько-фінляндські). Зрештою й у фридрихсґамськім трактатї (§ VI) констатуєть ся признаннє та захованнє у Фінляндії власного краєвого ладу.* Колиб зрештою фридрихсґамський трактат справдї мав касувати силу попереднього борґоського акту, царський уряд не потребував би потім (в 1810 і 1816 рр.) у своїх маніфестах знову потверджувати та ґарантувати істнуваннє та незайманість фінляндської конституції й автономії.

Так само й другий улюблений арґумент противників фінляндького автономізму мало переконує та мало слушний. Маємо на думцї підчеркуваннє ними того факту, що під Швецією Фінляндія не була автономним державним орґанізмом, але звичайною провінцією.

На перший погляд се так. Але, як ми бачили вище, Фінляндія як окрема несуверенна держава повстала саме в часї переходу від шведського панування під російське на основі борґоського „акту ґарантії“ з 1809 р. Причиною необхідности того був саме той факт, що з самодержавною Росією мала злучити ся конституційна Фінляндія. Пот-

* Тамже, стор. 36—37, 102 й далї.

верджeннєм і полишеннєм у Фінляндії власного конституційного устрою з боку Росії піднесено її таким чином з щабля звичайної шведської провінції на ступінь окремого державного автономного орґанізму, незалежного у своїм внутрішнім життю й тільки назверх несуверенного (у відносинах до инших держав).

Наслідком борґоського маніфесту (який опісля потвердили маніфести з 1810 та 1816 рр.) Фінляндія стала ся автономною несуверенною державою, а Фінів у полїтичнім змислї признано самостійним народом, як свідчать про се слова Олександра I на борґоськім соймі, котрий, закриваючи його, зазначив, що від сього часу фінський народ є „placé desormais au rang des nations, libre dans l'intérieur sous l'empire de ses lois", себто піднесений на щабель народів, у середині вільний під пануваннєм своїх законів.

* * *

Новочасний фінляндський державний автономізм історично розвинув ся з колишнього шведського конституціоналїзму.

Під Швецією, що правда, Фінляндія правно та формально не була автономною полїтичною одиницею, але орґанїчною складовою частиною шведської держави. Лишень у XVII ст., зрештою на дуже недовгий час, стрічаємо ся у Фінляндії з зародками державно-полїтичного автономізму. Одначе не зважаючи на се, Фінляндія під Швецією користувала ся фактичним, так сказати-б, автономізмом, викликаним з одного боку її ґеоґрафічним відокремленнєм від Швеції (Ботнїйським заливом), а з другого — етноґрафічним окремим складом її населення.

Полїтичне та громадянське життє Фінляндії під шведським пануваннєм означували головно дві конституційні хартії: т. зв. „Форма управи" (з 1772 р.) й „Акт зєдинення та ґарантії" (з 1789 р.)*

* Головнійші статї сих обох конституцій наведені в „Заявленія europ. ученыхъ"... стор. 88—89.

Щодо свого духа сей шведський конституціоналїзм був сутомонархічним. У нїм соймове станове представництво грало чималу полїтичну ролю, одначе, опираючи ся на нїм, державна управа не була парляментською, але королївською.

Коли Фінляндія дістала ся під царське пануваннє, згадані шведські конституційні акти, що нормували її полїтичне життє, признало російське правительство й вони стали ся таким робом підставою новочасного фінляндського державного автономізму.*

У відносинах до Фінляндії російським царям прислугує титул „великого князя“. У Фінляндії вони правлять при помочи „Імператорського фінляндського Сенату“, основаного в 1816 р., а ранїйше правили через посередництво спеціяльної фінляндської „Правительственної Ради“. В Петербурзї Фінляндія представлена, вживаючи австрійської термінольоґії, власним краєвим мінїстром. Нею управляє власне краєве урядництво, вона має своє окреме судівництво, свою краєву адмінїстрацію й, розуміеть ся, своє власне шкільництво (й загалом незалежно полагоджує свої культурні потреби та справи); потім у неї свій окремий державний буджет і кредит; під російським пануваннєм вона одержала власну монету та військо. Сеї її конституційної управи не можна змінити без згоди фінляндського сойму, який під пануваннєм Росії став ся рішаючим орґаном полїтично-краєвого життя й державного автономізму Фінляндії.

Фактично, як бачимо, полїтична роля Росії у внутрішнїм життю Фінляндії була більш нїж підрядною, з чим дуже нерадо та лише з примусу згоджував ся царський абсолютизм, який зрештою негайно розпочав пасивну боротьбу проти фінляндського конституціоналїзму й автономізму, що фінський публїцист характеризує таким робом: „Судячи з усього, мало ся на метї поволї, без ламання завести но-

---

* Докладнїйше про се в цитованій брошурі Oehquist-а, а саме § 3. „Die Grundzüge der finnischen Verfassung“ (Основи фінської конституції). Пор. також цитовану працю Косковского, розд. II і III, та „Заявленія европ. ученыхъ“.

вий устрій, привчити населеннє до иншого ладу річей, припускаючи, що воно протягом часу забуде обіцянки Олександра I, дані йому в пориві ліберального захоплення".*
Вела ся свого роду на довший час обчислена облога, яка одначе не мала успіху. Фіни не забули своїх свобід. Разом з пробудженнєм національного почуття зростала й політична свідомість, що вижидала лише пригідного моменту, щоб вибухнути ярким полумям.

Аж до 1863 р. царське правительство ані одного разу не скликало Фінляндського краєвого сойму. По шведській конституції, правда, Фінський краєвий сойм не був періодичним, себто його скликувано час від часу, коли було треба полагодити необхідні краєві справи. Але протягом 54 років (1809—1863), коли російський уряд не скликував Фінляндського сойму, було певно чимало пекучих краєвих потреб і не з причини їх недостачі відпочивав Фінський сойм. Російське правительство зовсім свідомо нехтувало його та не хотїло скликувати, не зважаючи на часті заяви з боку Фінів, особливо починаючи від 50 рр., коли Фінляндія дуже енерґічно домагала ся скликання краєвого сойму.

Щойно після нещасної кримської кампанії й особливо під сильним вражіннєм польського повстання (1863 р.) царське правительство змушене було нарештї скликати Фінляндський сойм. Зрештою подекуди приневолив його до того також очевидний зріст та успіх у Фінляндії пропаґанди т. зв. скандинавської думки.** Сей скандинавський рух вийшов із Швеції та мав завданнєм знову зміцнити в Фінляндії шведські впливи. В 1857 р. Фінляндія святкувала 700-лїтній ювилей прийняття христіянства. В сих ювилейних урочистостях Шведи у великім числї прийняли участь. В заявах і промовах, котрі виголошено при сїй нагоді, підчеркувано спеціяльно культурне спорідненнє Шведів і Фінів, а рівночасно звертало ся увагу на те, що нове полїтичне

* Іґельстром: стор. 631.
** Пор. E. Lie: „Alte skandinavische Träume" в „Das neue Deutschland" 1915, Nr. 5—10.

зединеннє Швеції та Фінляндії не є неможливим. У 1863 р. під впливом польського повстання скандинавський рух у Фінляндії значно змогутнів. Ясно, що серед таких обставин російський уряд змушений був без проволоки скликати фінляндський краєвий сойм.

Час від 1809 до 1863 р. се перша доба в історії політичного життя Фінляндії під царським пануваннєм. Є се час конституційного застою, коли фактично фінляндський автономізм істнував, мовляв, у потенціяльнім стані, а з боку Росії робили ся иноді протифінляндські замахи (напр. заборона літературного вживання фінської мови в 1850 р.); в сім часі енерґія народу скерована була у власну глибину: в напрямі національної еманципації, а в економічній области положено підвалини (збудуваннє саймського каналу, першої залізниці, частинне унормуваннє грошевої справи) під дальший економічний розвиток і добробут Фінляндії.

Роком 1863 починаєть ся друга доба в історії новочасного політичного розвитку Фінляндії: доба великих реформ, значного поглиблення її конституціоналізму й автономізму, а поруч з сим і неменшого внутрішньо-державного відокремлення від Росії.

Царизм зробив ще останню спробу оминути прикру необхідність скликання леґального сойму, замісць котрого запропоновано Фінам фалшоване представництво, яким мала стати станова комісія, до котрої мало увійти по 12 представників від кожного стану. Одначе наслідком сильного напруження та соймового руху в Фінляндії, котра зовсім не думала задоволити ся таким суроґатом сойму, далі під впливом загальної внутрішньо-державної кризи в Росії, а вкінці не в останній мірі й польського повстання — фінляндський сойм скликано нарешті в 1863 р.

Відкриваючи його особистою промовою, царь Олександер II не без очевидного натяку на польське повстаннє сказав: „Вам, представникам Великого Князївства, треба показати достоїнством і поміркованістю ваших дебат, що в руках мудрого народу, котрий бажає працювати у згоді з монархом,

ліберальні інституції, зовсїм не будучи небезпечними, стають ся запорукою ладу й щастя"*.

Найважнїйшою подією сеї другої доби безперечно було переведеннє реформи старого соймового реґуляміну виданнєм у 1869 р. нового „Landdags Ordning", в якім установлювано періодичність засїдання фінляндського сойму (від 1882 р. de facto що три роки), потім признаннє станам права законодатної ініціятиви щодо всїх справ, які торкають ся краєвого життя Фінляндії (1886), через що правно уґрунтовано сучасне конституційно-автономічне положеннє Фінляндії.**

Другою реформою не менш далекосяглого значіння був царський язиковий розпорядок (1863 р.), яким фінську мову поставлено правно на рівень шведської „у всїм, що відносить ся до фінського населення". Як ми вже знаємо з попереднїх сторінок сеї працї, фактично урівноправненнє у Фінляндії краєвих мов переведено аж по двадцятьох роках (1886 р.).

В сьому-ж часї великих реформ Фінляндія дістала заслугами свого невтомного й універсального національного діяча Снельмана власну монету. Як ми вже бачили вище, в 1865 р. у Фінляндії заведено срібну валюту, яку монетним законом з 1877 р. замінено на золоту. Не треба зазначувати, що монетна реформа загалом вельми додатно вплинула на економічно-фінансовий розвиток Фінляндії.

Реформою величезного національного значіння було далї заведеннє у Фінляндії (в 1878 р.) загальної обовязкової военної служби, наслїдком чого вона дістала власне краєве військо, котре в мирнім часї числило первісно 5000 людей, а від 1889 р. збільшено його на 5600. Офіцери та жовнїри мусїли бути фінляндськими краєвими пiдданими. Провід над військом мала спеціяльна военна комісія при фінляндськім Сенатї. Одначе мова команди була російська. Загалом же се фінляндське військо мало характер краєвої оборони, як се

* Іґельстром, стор. 634.

** Пор. „Заявленія европ. ученыхъ", стор. 71 і далї. Так само збірник статей „Финляндскій разгромъ". Лондон, 1900, стор. 10—11, 23.

виразно зазначено було у воєннім законї з 1878 р., в якім з сього приводу говорить ся: „Воєнна сила Фінляндії має на метї оборону престола та рідного краю, а таким робом і причинюватиметь ся й до оборони імперії.“*

Як бачимо отже, епоха реформ дійсно значно причинила ся до вибудування та правного зміцнення новочасного фінляндського державно-краевого конституціоналїзму й автономізму.

Не без причини можна її тому назвати ерою справжнього конституціоналїзму в історії фінляндської державности. Автор „Полїтичного життя Фінляндії“ характеризує її ось як: „Остаточним вислїдом незмірно ріжноманїтного й багатого розвитку протягом сих десятилїть великих реформ був культурний розцвіт, котрий щодо обєму й істоти здобутого, як і щодо швидкости зросту, чейже задивляє. Хиба нїде инде в історії не знайдеть ся такий очевидний приклад того, як творчі сили народу, коли лише відчинить ся йому браму для самостійного дїлання, розвинуть ся чудовим робом і вироблять у непередбаченім багацтві річи миру й добробуту.“**

Хронольоґічно ся епоха обіймає добу часу від 1863 р. до 1899 р., себто закінчуєть ся відомим лютовим протифінляндським державним замахом, про який незабаром говоритимемо. Але фактично вже на початку 90 рр. можемо завважити виразний зворот у російській полїтиці супроти Фінляндії, котрий досить ясно заповідав її недалекий полїтичний погром з боку царизму.

Очевидна річ, що Росія переводила краєві реформи конституційно-автономічного характеру в Фінляндії зовсїм не з якої зичливости або любови до сеї країни, але лиш ізза зверхньої необхідности та під примусом державно-полїтичної кризи в себе вдома. Вже сама хронольоґія фінляндських реформ вельми навчає та вимовно говорить. Здебільшого вони припадають на час російської кризи після невдатної крим-

---

* I. Oehquist, стор. 30.

** Тамже, 32.

ської кампанії або не дуже щасливої у своїх дипльоматичних успіхах російсько-турецької війни.

Зрештою характер офіціяльних відносин Росії до Фінляндії до ери систематичних замахів на фінляндську конституцію (в 90 рр. минулого століття) — цілком відкрито зясував Столипін у своїй протифінляндській думській промові, завважаючи з приводу поширення серед Фінів свідомости власного державного автономізму: „Ся свідомість утвердила ся серед Фінів ще й через те, що наприкінці минулого столїтя Росія, будучи зайнята своїми справами, мало цікавила ся фінляндськими справами, а від місцевих ґенерал-ґубернаторів вимагала лише спокою й удержання добрих зносин з фінляндськими громадянами.“*

В Росії протифінляндську кампанію розпочала ще в 70 рр. націоналїстично-реакційна преса катковського напряму, якій не по нутру було окреме упривілейоване полїтичне положеннє Фінляндії, котра на їх думку була звичайною російською „окраїною“, яку отже слїд привести до одного загально-державного полїтичного знаменника „всеї Росії.“

Журналїстичні оборонції змосковщення всїх „інородців“ та „окраїн“ у своїх протифінляндських нападах „доказували“, що фінляндський краєвий автономізм і конституціоналїзм, як і теорія фінляндської окремої державности, позбавлені якогось правного ґрунту або опирають ся на „фалшуванню“ державно-полїтичних обіцянок Олександра I. Але й колиб дїйсно якісь зобовязання в сїм родї поробив Олександер I, вони не можуть мати ніякого примусового значіння, бо царь певно не знав, що підписував у Борґо: борґоський „акт ґарантії“ перечить життєвим інтересам царської держави й тому він не може мати дальшої фактичної сили та значіння.**

Найяскравійше подібні протифінляндські арґументи й думки знайшли свій вислів у відомій книжцї Ордіна: „По-

* „Заявленія европ. ученыхъ“, стор. 92.
** Oehquist, стор. 32—33.

кореніе Финляндіи“ (Здобуттє Фінляндії, вийшла в 1889 р. у Петербурзї), в котрій автор неначе науково-історичним дослїдом російсько-фінляндських відносин під державно-полїтичним оглядом дійшов до бажаного — для російського націоналїзму та царського правительства — висновку: Росія має право панувати в Фінляндії, як у завойованій країнї.

Царське правительство радо пійшло сим шляхом, що простував до змосковщення Фінляндії через обмеженнє й повільне касуваннє окремого фінляндського автономічно-конституційного полїтичного устрою.

В 1890 р. царський манїфест підчинив фінляндську почту російській. Рівночасно дві російські комісії мали підготовити ґрунт для грошевого та митного зєдинення Фінляндії з Росією. Коли сї безправні заходи викликали серед Фінів зрозуміле обуреннє, царь у 1891 р. спеціяльним указом успокоював фінляндське населеннє. Отже фактично за панування Олександра III Росія обмежила ся лише скасуваннєм окремої фінляндської почти й указ (з 1891 р.), що позволяв російським підданим бути чиновниками в фінляндськім державнім секретаріятї (себто краєвім мінїстерстві) у Петербурзї та в російськім ґенерал-ґубернаторстві в Гельсінґфорсї. Новий протифінляндський замах у великім стилю наступив пізнїйше в 1899 р., яким починаєть ся для Фінляндії тяжка доба (котру вони самі прозвали „роками безправности“ та „народнього лиха“) боротьби з царизмом в обороні своєї полїтичної й національної самобутности.

В 1899 р. російське правительство виступило з проєктом скасування окремого фінляндського війська та заведення в нїй загально-державної воєнної служби.

Цїкаво, що в сїм законопроєктї Фінляндія не титулуєть ся, як звичайно, Великим Князївством, але про неї говорить ся яко про „фінляндські провінції“. Далї в нїм майбутнього війська з Фінляндії не призначаєть ся вже для оборони престола й рідного краю, як у 1878 р., але для захисту престола та російської держави.

В сїм злощаснім 1899 р. Фінляндія дістала нового ґенерал-ґубернатора, сумної слави ґенерала Бобрікова, під режімом якого (1899—1904) фінський народ прожив хиба найчорнїйші днї своєї історії. Відкриваючи в 1899 р. сойм престольною промовою, він мотивував новий воєнний законопроєкт дуже просто тим, що „Фінляндія не потребує якогось окремого від російської армії війська".

Одначе найцїкавійшим у сїй воєнній „реформі" було те, що новий законопроєкт пропоновано лише „на предварительное разсмотрѣніе сейма", себто не для голосування, як того вимагає фінляндська конституційна теорія та практика, але тільки для вислову дорадного голосу, що, розуміеть ся, було основним нарушеннєм фінляндського конституціоналїзму.

Одначе ще гіршим і безогляднїйшим нарушеннєм фінляндської конституції було виданнє в 1899 р. відомого т. зв. „лютового" манїфесту, а поруч з ним основних правил про „опрацьовуваннє, розгляданнє й публїкуваннє законів, виданих для імперії з влученнєм Великого Князївства Фінляндського".

Тут перший раз царизм ужив дуже елястичного поняття спільні „державні інтереси", при помочи яких уже в пореволюційних часах удало ся йому нарештї цїлком знищити фінляндський конституціоналїзм і автономізм. „Лютовий" державний замах був першою рішучою спробою з боку царизму проломати щільно замкнутий і добре обезпечений круг фінляндської державно-політичної окремішности, щоб накинути Фінляндії нахабно свій вплив і провід також у сутокраєвих справах, котрі мали бути виключені з компетенції фінляндського конституційного автономізму під претекстом вище згаданої спільности „державних інтересів". Очевидно, що в інтерпретації Петербурга кожну фінляндську справу легко можна бути проголосити спільно-державною та підданою контролї центрального правительства. Найлїпшим доказом того є пізнїйше розясненнє та виказ сих спільних справ, про що говоритиметь ся далї.

Отже природно, що „лютовий“ державний замах викликав у Фінляндії стихійний масовий відпір. Фінляндці добре зрозуміли, що царський меч Дамокля розмахнув ся сим разом на життєві коріння їх політично-національного істнування. Фінляндія рішила леґальним шляхом, але непохитно та без компромісу боронити своїх державно-політичних прав.

Всесвітня історія мало знає прикладів такої завзятої та впертої боротьби за національне істнуваннє, як сей імпонуючий поєдинок поміж фінляндським Давидом і царським Ґоліяфом. Безперечно, і в національній історії Фінів ся боротьба вписала свої найгероїчнійші сторінки. Її психольоґію артистично й символічно відтворив Юхані Ахо в знайомих уже нам алеґоріях із збірника „Галузка ялівця“.*

Найімпозантнійшим моментом у сій нерівній боротьбі була без сумніву орґанізація та приготовуваннє масової національної адреси фінського народу цареви.

Протягом двох днів убогий фінський народ зібрав два мілїони марок на здійсненнє адресового пляну. Протягом девятьох днів (без помочи телеґрафу, телефону та почти, котрі були під доглядом російських шпіонів) зібрано по всій Фінляндії (навіть і в її найдалї на північ висунених, майже полярних закутках) разом 524.931 підписів під сею національною адресою.

В сім історичнім документї,** котрий мала вручити цареви коло 500-членна фінляндська делеґація, констатувало ся між иншим, що фінський „народ старав ся вірно виповнювати свої обовязки супроти свого монарха й російської держави“, що „нема країни, де пошана до правительства та законів були-б глибше вкорінені нїж у Фінляндії“. Адреса закінчувала ся закликом до вселюдської справедливости: „І право малого народу так само святе, як великих націй;

---

* З фактичного боку її перебіг добре представлений у другій частині відомої нам праці І. Oequist-а, а крім того в лондонськім збірнику „Финляндскій разгромъ“, розд. IV.

** Повний текст наведено в Oequist-а: B. § 3, ст. 39—41.

його патріотизм є перед всемогутнім Богом чеснотою, від якої він не може відхилити ся.“

Царь не прийняв Фінляндської делеґації з національною адресою. Він милостиво повідомив її, що не гнівает ся на неї й запропонував подати адресу „законним шляхом“ через відповідні урядові інстанції, що потім Фіни зробили зрештою так само безуспішно.

На сю нетактовність самодержавного ініціятора газької мирової конференції відповів з великим достоїнством царському представникови, котрий повідомив Фінляндську делеґацію про відповідь царя, її голова: „Ми повернемо ся мирно до дому, казав він, як приказав нам царь, але ми повернемо ся іншими, ніж якими ми приїхали сюди. Ми приїхали з певною надією, вертаємо розчаровані . . .“ Покликуючи ся потім на вірність і льоялїзм Фінляндців, признані всїми царями, та їх довіре до Фінляндців, голова просив запитати царя, „чи він готов перед Богом і судом історії взяти відповідальність за моральну погибіль цїлого народу? Скажіть йому, що ми привикли зносити без скарг тяжкі іспити. Морози часто спустошували наші поля і хлібороб нераз протягом одної ночі тратив овочі цїлорічної працї. Ми завжди покірно зносили сї лиха, піддержуючи один другого та покладаючи надію на будуччину. Але такого згубного морозу, як 3 лютого (дата опублїкування протифінляндського маніфесту з 1899 р. Іп. Б.) Фінський народ ще не зазнав: в сю ніч одним почерком пера знищено все, що ми вважали для себе найдорожшим і що ми сподївали ся передати нашим дїтям, коли не в більшім, то бодай в однаковім обємі . . .

Ми не повстанцї, говорив далї провідник Фінляндської делеґації, — але ми не були-б гідні своїх вільних інституцій, колиб не протестували відкрито й без страху, скромно, але твердо против усїляких нарушень наших основних законів, нашої конституції, яку пять монархів кляло ся берегти або навіть дальше розвивати. Ввесь Фінський народ бачить таке нарушеннє в указї з 3 лютого 1899 р. Ми просимо вас по-

відомити царя про те, що ми рішили вдати ся до нього саме для того, щоб він зволив відкликати сей указ і поклав кінець деморалізуючій системі шпіонства . . ."*

Надія на те, що цар, одержавши національну адресу, „законнымъ путемъ" і познайомивши ся з її змістом, візьме під розваґу проханнє фінського народу, була, розумієть ся, величезною політичною наївністю, бо цар, прочитавши адресу, зволив власноручно написати: „Я полишаю адресу без уваги. Я вважаю її не до річи, бо Наш Маніфест 3 лютого торкаєть ся загального законодавства Імперії, а не місцевого."

Голову делеґації, котрий відповів цареви вище наведеною промовою, на приказ царя скинено з посади. Так безуспішно скінчила ся перша спроба Фінів відновити свої політичні права, грубо нарушені царизмом „лютовим" маніфестом.

Формально не менш безуспішним був міжнароднїй протест Европи, котра через свою пресу, публіцистику та живе слово в царсько-фінляндськім поєдинку відразу стала по стороні Фінляндії. Історичним проявом її симпатії до поневолюваної „країни тисячі озер" було уладженнє міжнародньої адреси від найвизначнїйших представників европейської науки, культури й мистецтва, підписаної 1050 великими европейськими вченими, артистами, письменниками й політиками.**

Шостичленна спеціяльна комісія приїхала до Петербурга, щоб особисто вручити цареви сю адресу, але її так само не прийняв Микола II, як і попередньої фінляндської делеґації. Ся нова нетактовність царя лише піднесла величезне морально-культурне значіннє сього міжнародного протесту, котрий був всесвітнім засудом протифінляндської аґресивности царизму.

Опісля на який рік у російсько-фінляндськім конфлікті настала неначе перерва. З огляду на вище зазначене стано-

* „Финляндскій сборникъ", стор. 42—45.
** Тамже, стор. 45—50.

вище культурного світа царизм не мав поки-що відваги перейти від слова до чину. Одначе царський бюрократичний апарат тихо та без галасу робив далї підготовну працю для фактичної облоги твердинї фінляндського конституціоналїзму. Головним керманичем і ініціятором сеї протифінляндської роботи був звісний реакціонер Плєве, під той час фінляндський державний секретарь (себто краєвий мінїстер).

Царизм очевидно рішив безоглядно задавити привид фіноманії, котру при народженню радо піддержував (берґівська „фінофільська“ полїтика), але яка згодом, перетворивши ся у самостійний національно-полїтичний рух, зовсїм виеманципувала ся зпід царської опіки й навіть мала очевидну тенденцію не допустити втручування Петербурга в фінляндське краєве життє. Отже тому царизм засудив її на смерть та рішив Фінляндію, як і решту своїх „окраїн“, віддати на поталу безпардонної русифікації. В 1900 р. видано манїфест про заведеннє московської мови в деяких автономічних урядах Фінляндії. Відповідно до сього манїфесту вище урядуваннє у Фінляндії за якийсь час мало бути російське.

В 1901 р., не зважаючи на протести сойму та фінляндського правительства, царським указом заведено в Фінляндії загально-державну воєнну службу в дусї вище згаданого законопроєкту з 1899 р. Фінляндське військо розвязано; кадетсько-офіцерську школу зачинено. Казарми й инше фінляндське воєнне майно (у загальній вартости 17 міл. марок) перейшло без винагородження до царської казни, а в Фінляндії появило ся російське військо у вдвоє збільшеній численности.

Фінляндцї знову реаґували на се насильство царизму масовою адресою (з 473.000 підписами), але, як і в першім випадку, зовсїм безуспішно. Тодї вони взяли ся за радикальнїйший спосіб протесту, а саме фактичний бойкот поборів на воєнну службу яко незаконно заведених у Фінляндії. В першім роцї поборів з 25.000 рекрутів ставило ся

6

лише 10.000. Фінляндські уряди не лише що не карали тих, що не явили ся, але навіть їх зовсім справедливо правно боронили. Таким чином фактично переведеннє загально-державного закону в Фінляндії було зовсім ілюзоричним.

У 1902 р. царизм робить дальший крок на шляху погрому фінляндського конституціоналізму: російське правительство видало пять розпорядків, з яких перше урівноправнювало російських підданих з фінляндськими щодо урядової служби в Фінляндії, два дальші — дозволювали вищим фінляндським урядам (які вже фактично зайняли російські власти) скидати без суду підчинених урядників; четверте визволювало уряди від громадянської контролї, орґанічно звязаної з кожним конституційним режімом, нарештї останнє давало фінляндському ґенерал-ґубернаторови необмежену повновласть щодо краєвих фінляндських урядів та урядників.

Не треба казати, що вислїдом усїх сих протифінляндських заходів було заведеннє в Фінляндії відомої царської бюрократичної господарки, яка опирала ся на чиновницькій сваволї, загальному безправю та всемогутньому пануванню полїційножандармського режіму.*

Сю сумну добу „народнього лиха“ характеризує Іґельстром у своїм нарисї про Фінляндію таким робом: „За военною пішли й инші „реформи“: знищеннє свободи союзів і зборів, заведеннє російської мови в урядуванню Сенату та центральних інституцій, переслїдуваннє преси, скиданнє чиновників і судів, призначеннє на ґубернські посади російських уродженців. Щоб кінець кінців зломити яку будь опозицію, Бобріков вистарав ся для себе о незвичайну, майже диктаторську повновласть, наслїдком чого були арешти визначних діячів, висилки та труси. Ся руйнуюча робота спричинила розстрій у справах управи, застій у громадянськім життю та загальну деморалїзацію, що проявила ся між иншим у розвиткови полїції та добровільного шпіонства.“ **

* Oehquist, B § 5—10. ** Финляндія, 646.

Диктатуру Бобрікова, про яку згадує Іґельстром, заведено в 1903 р. квітневим маніфестом, яким фактично фінляндську конституцію завішено, а Бобрікову поручено відновленнє державного ладу та громадянського миру в Фінляндії.

Протифінляндські замахи царизму та бобріковський режім спав на Фінляндію у часї найбільшого напруження фіно-шведського антаґонізму, а саме з приводу язикового спору, викликаного, як се вже нам відомо, зрівноправненнєм фінської мови в урядуванню.

Полїтичне життє Фінляндії, яке партійно почало розвивати ся в 60 рр., в епосї великих реформ (коли повстала старофінська партія), напередоднї бобріківської реакції уґруповане було на національнім ґрунтї фіноманськошведоманської ворожнечі.

Режім Бобрікова викликав инше полїтичне уґрупуваннє у Фінляндії на основі орієнтацій щодо російського курсу. Бобрікову вдало ся всїлякими махінаціями оперти ся на угодовій партії старофінів або „суометарянців", які в 1900 р. утворили „фінську урядову партію", що держала ся опортунїстично у відношенню до полїтики Бобрікова, свято віруючи, що вона прямує не до знищення фінляндського краєвого автономізму, але лише до тїснїйшого зближення Фінляндії з Росією, як се підчеркувало ся завжди в царських маніфестах і заявах Бобрікова.

Рівночасно від старофінів відпали лїберальні й радикально-поступові фінські та шведські елєменти. Твердо державчи ся конституційного ґрунту, вони зорґанізували ся у т. зв. конституційний бльок або „партію пасивного протесту". Ґенетично з них вийшли пізнїйші молодо-фінська та лїберальна шведська партія.

Одначе пасивна метода боротьби фінляндського „конституційного бльоку" тактично була активнїйшою від відомої бойкотової полїтики старочеської партії; вона кермувала ся мадярськими принципами пасивного відпору, сформулованого Деаком у таких словах: „Наше єдине оруж

6*

— леґальність і справедливість нашої справи; опираючи ся на право, ми мусимо бороти ся з насиллєм. Для того, щоб забезпечити собі вірний успіх, ми не сміємо відступати від закона ніколи, ні в чому та під жадним претекстом, бо лише на сім ґрунті ми безборонні встоїмо проти уоруженої сили".*

Фінляндські „пасивісти" крім ріжно-комбінованого законного бойкоту послугували ся колєктивними петиціями, адресами, аґітацією в чужині на користь фінляндської справи, пропаґандою думок і засад пасивного протесту серед фінляндського загалу, з якою метою в чужині (головно Стокгольмі) заложено незалежні фінляндські часописи. Серед них найважнійшою було стокгольмське „Вільне Слово" (Fria Ord), що виходило протягом пятьох років (1900—1905) на шведській і фінській мові й підземним шляхом поширювало ся у Фінляндії. Ся знаменита часопись відограла величезну громадсько-політичну ролю в сих „лихих роках", коли краєву фінляндську пресу здавлено намордником бобріківської цензури.

Бобріківська диктатура потривала лише один рік. Кінець її реакційній безоглядности зробили кулї Шаумана, бувшого урядника Сенату, що застрілив 16 червня 1904 р. царського ката Фінляндії й зараз по замаху скінчив своє життє самогубством.

Місяць опісля у Петербурзї від бомб загинув архикат Росії та головний інспіратор протифінляндської політики царизму — Плєве.

Сама царська держава, заплутавши ся в японську авантуру, опинила ся в дуже скрутнім положенню. Російське самодержавє стояло вже під знаком грядущої революції. Її червоний привид змусив царський „старий режім" до деяких тимчасових уступок.

В Росії повіяло лїберальною „весною". Подмух сеї „весни" приніс незначне полекшеннє також і злощасної долї

* Іґельстром, стор. 647.

Фінляндії, яка кінець кінців скинула з себе кайдани царизму в часї бурхливих революційних подій 1905—1906 рр. Та не надовго.

„Конституційна“ Росія столипінівського видання при помочи Думи закувала незабаром Фінляндію в такі пута, в яких вона нїколи не була за ввесь час свого життя під царським пануваннєм.

На другий рік після столїтнього ювилею прилучення Фінляндії до Росії „парляментським“ шляхом позбавлено її конституціоналїзму. Грізний „лютовий“ привид з 1899 р. став ся фактом у 1910 р.

Про се все говоритимемо вже в останнїм уступі сього роздїлу.

* * *

Наслїдник Бобрікова, князь Оболєнский, мав — на особисту вказівку царя — правити в Фінляндії по принципу „мудрої твердости“.

Але, як се вже зазначено, наслїдком загальної, як заграничної, так і внутрішньої, дуже тяжкої полїтичної ситуації Росії царизм був змушений до деяких уступок. У 1904 р. скликано нарештї фінляндський краєвий сойм. Передтим випущено на свободу фінських полїтичних і національних дїячів і приказано їм повернути ся до батьківщини; в часї бобріківської реакції держано їх у петропавлївській фортецї або вислано до центральних і північно-східних ґуберній Росії.

У грудні 1904 р. відкрито сойм. Одначе новий курс дав Фінляндії менше, ніж загально сподївали ся. Диктатуру, правда, скасовано, що урядово мотивувало ся „усуненнєм з шляху обставин, котрі її спричинили“. Але головні протифінляндські замахи (лютовий манїфест, закон з 1900 р. про проєктоване заведеннє російської урядової мови у Фінляндії та воєнний закон з 1901 р.) царь лишив у повній силї без жадної зміни. Тому праця сойму звела ся фактично до випрацювання т. зв. „великої петиції“, в якій зроблено критич-

ний огляд протифінляндських заходів царського правительства та висловлено загальне бажаннє до царя, щоб він прийняв міри в цїли „відновлення правного урядування та законного ладу в Фінляндії“. Сю петицію подано 31 грудня (по нов. стилю) 1904 р. Відповідь на неї прийшла 29 березня 1905 р. Царизм уступив лише в двох точках: привернено знову в Фінляндії незайманість судівництва й тимчасово завішено воєнний закон з 1901 р. Замісць особистої воєнної служби Фінляндія мала заплатити російському скарбови річно (від 1905 до 1907 р.) по десять мілїонів марок контрибуції.

Крім сього сойм радив ся з приводу виборчої реформи, яка мала бути здемократизована. На се останнє мало величезний та, можна сказати, навіть рішаючий вплив — масове виступленнє фінської С.-Д., котра вуличними демонстраціями домагала ся негайного переведення сеї реформи в як найдемократичнїйшім дусї. Таким чином фінський соціялізм прилюдно вступив на арену полїтичного життя у „країнї тисячі озер“, у післяреволюційній історії якої він став ся головним полїтичним чинником, маючи чималу заслугу для новітнього полїтичного поступу та демократизації Фінляндії.

Революційний настрій у всїй Росії відбив ся також і на полїтичній психольоґії Фінляндії. Загально відомо, що ся північна країна завжди відзначала ся супроти Росії незвичайною, приповідковою льояльністю та загалом є зразковою країною державно-полїтичного леґалїзму. Терор є чужим полїтичній психольоґії Фінів, у життю Фінляндії був спорадичною та екзотичною появою, як напр. убійство Бобрікова, котре було зовсїм індивідуальним актом, а не вислїдом якоїсь орґанїзованої терористично-революційної діяльности.

Дуже цїкавим документом під сим оглядом є лист, знайдений у кишенї Шаумана, що застрілив ся, адресований до царя. В нїм фінський патріот висловлює певне переконаннє, що поневолюваннє Фінляндії дієть ся без відома царя, що замах робить він у безвихіднім положенню, що зрештою він хоче звернути тим увагу Миколи II на кривди та на-

сильства, заподіяні його батьківщині царськими чиновниками. Перед лицем смерти клянеть ся Шауман, що його замах є чисто індивідуальним актом, що він не мав жадних спільників та що тому анї країна, анї народ не повинні в нім. Одначе найцікавійшим в сїм листї є його кінцевий підпис, в якім Шауман висловлює „найглибшу вірно-підданську пошану“ та титулує себе „всенайпідданїйшим і найвірнїйшим підданим“.

Отже можна собі уявити всю безодню безправности та насильства протифінляндських заходів царизму, коли вони довели нарештї сю зразкову країну полїтичного леґалїзму до того, що в 1904 р. повстала у Фінляндії революційно-терористична фінська „партія активного протесту“, яка була у зносинах з російськими революційними партіями та в співробітництві з ними хотїла повалити самодержавє й таким чином визволити свою батьківщину з царського ярма.*

Її заходом улаштовано в Фінляндії кілька терористичних актів: вбито прокуратора сенату — національного зрадника Іонсона, зроблено замахи на помічника ґен. ґубернатора Дейтриха, на ґуберн. Мясоєдова й инших. З сеї ґрупи „активістів“ вийшла пізнїйша загальновідома фінляндська „Червона Ґвардія“, котра розвинула свою дїяльність у часї революції й особливо в часї свеаборзького повстання. Одначе загалом терористичний напрям „активістів“ не прийняв ся на фінськім ґрунтї, лишаючи ся в полїтичнім життю Фінляндії відокремленою появою.**

* Пор. про се I. Oehquist, B. § 10; Іґельстром, стор. 648.

** Фінське спортове товариство „Wojma“, на яке так накидували ся московські націоналїсти, не було терористичною орґанїзацією, але свого роду національно-воєнною. Воно повстало в 1904 р., але вже в 1906 р. розвязав його фінляндський Сенат за переступленнє межі спілкової дїяльности, означеної програмою, та подекуди протизаконні прояви фактичної роботи. „Wojma“ простувала до витворення фінської мілїції на бурський зразок. Отже почасти вона нагадувала пізнїйші українські й польські стрілецькі орґанїзації. Так само її метою було визволеннє батьківщини та підготовленнє її до сього.

До бурхливого виру російської революції наприкінці 1905 р. Фінляндію втягнено, так сказати, via facti. Але коли в Росії революція мала здебільшого загальнодержавний характер, у Фінляндії вона набула відразу яскравого національно-політичного забарвлення, як се добре видко з того, що Фіни загальний російський жовтневий страйк на своїм ґрунті прозвали „національним“. У часї страйку провідну ролю мала фінляндська Соц. Дем., котра прилучила ся до нього та проголосила його в Фінляндії на так довго, доки „не буде вияснена будуччина країни“.

Настрій партії був сильно революційний. Її домагання мали очевидно максимальний характер, як зрештою і скрізь у тім часї по всїй Росії. Т. зв. „Таммерфорським маніфестом до фінського народу“ оповіщено утвореннє національної ґвардії, котра зорґанізувала та керувала загальним страйком у Фінляндії, потім заповіджено обраннє тимчасового національного краєвого правительства. Фінські соціялїсти домагали ся далї негайного скликання національного сойму для випрацювання краєвої конституції. Вони зорґанізували потім ще вище згадану „Червону ґвардію“, котра мала відограти ролю національного війська. Революційне становище соціялїстів не подобало ся дуже фінляндському „конституційному бльокови“ не лише задля максималїзму їх домагань, але й революціонїзму їх тактики. Наслїдком того дійшло до досить гострого конфлїкту поміж сими обома полїтичними гуртами, котрий на щастє для країни та фінського народу не спричинив можливої національної катастрофи. Фінляндські „конституціоналїсти“ проявили в сїм критичнім моментї чимало полїтичного такту та дипльоматичної штуки. Вони з одного боку запобігли передчасному вибухови краєвої революції у Фінляндії та загалом вплинули на соціялїстів у напрямі, щоб сї поміркували ся в максималїзмі своїх домагань і революціонїзмі своєї тактики, а з другого вміло використали критичне положеннє царизму в цїли привернення своїй батьківщинї старих свобід. Вони випрацювали програмовий маніфест державно-полїтичних домагань Фінляндії,

котрий царь у Петергофі (в ночі 3 падолиста 1915 р.) майже без зміни підписав і який прилюдно оповіщено 4 падолиста (22 жовтня). Сим маніфестом відновлено у Фінляндії державний автономізм і краєвий конституціоналізм. Він скасував лютовий указ з 1899 р., котрий приніс стільки лиха Фінляндії. Крім сього падолистовий маніфест „про заведеннє правного ладу“ в Фінляндії наказував Сенатови випрацювати законопроєкт виборчої реформи на основі загального й рівного виборчого права; далї обіймав правила про контролю урядової діяльности соймом. Потім він привернув у Фінляндії свободу слова, зборів і стоваришень; нарештї він скасував цензуру преси й дораджував випрацювати законопроєкт про свободу друку. Рівночасно фінський сойм (який у 1904 р. після подання відомої нам уже „великої петиції“ застрайкував, хотячи таким чином примусити царизм до скоршого полагодження фінляндських автономно-полїтичних домагань) скликано для спеціяльного засідання.

Льоґічним вислїдом сього маніфесту була, розумієть ся, зміна в фінляндськім правительстві: замісць Оболєнского призначено лїберального Ґерарда, а краєве фінляндське правительство утворено з „конституціоналїстів“ з відомим фінляндським полїтичним діячем — Л. Мехелїном на чолї.

Ніодна російська „окраїна“, ніодин з численних російських народів, навіть самих Москалїв не виймаючи, не здобув стільки від революції, що Фінляндія, з котрої дійсно, як в якійсь казції, протягом одної ночі спали кайдани неволї. Про неї справдї можна сказати, що ввечері ще йшла спати поневолена, а рано прокинула ся вільною. Вільною, як нїколи передтим. Бо революція дала їй більше, нїж що вона коли небудь мала. „Національний страйк — каже Еквіст — у повній мірі досяг своєї мети. Його вислїд у дійсности був значно більший, нїж з початку навіть найсміливійші могли сподївати ся. Він приніс крім повного привернення правного ладу ще також поглибленнє конституційних прав і виглядів

на дальше перетворенне державного конституціоналїзму в демократичнім напрямі".*

Першим проявом відновленої полїтично-громадської свободи в Фінляндії була безперечно виборча реформа, переведена в 1906 р. гельсінґфорським соймом остільки демократично, що завдяки їй ся країна стала камінярем полїтичного поступу та парляментаризму для всеї Европи.

Відповідно до сеї реформи Фінляндія має однопалатний сойм, що числить 200 послів. Його законодатна доба триває три роки. Щорічно сойм засїдає 90 днів. Царь має право його розвязувати. Президію сойм вибирає сам. Незайманність послів заґарантована. Соймові дебати можуть вести ся лише в краєвих мовах, себто — по фінськи та по шведськи. Кожен двадцятичотиролїтнїй фінський громадянин без ріжниці пола (отже й жінки) має активне й пасивне виборче право. Виборче право до сойму загальне, рівне, безпосереднє, тайне та пропорціональне.**

Завдяки сьому виборчому законови, досї найпоступовійшому та найдемократичнїйшому в Европі (після Фінляндії значну демократизацію виборчого закону переведено лише в сусїднїх скандинавських країнах, Норвеґії та Данії), фінські соціялїсти, яких за революції на який час побідили „конституціоналїсти", в новім фінляндськім соймі стали рішаючим полїтичним чинником і найсильнїйшою партією.

Як ми вже вище зазначили, полїтично вони значно причинили ся до унормування краєвого життя у Фінляндії.***

Так само і в новім соймі їх заходом зроблено чимало позитивної працї, головно в суспільній области та в справі краєвої господарки й адмінїстрації (напр. заборона продажі алькоголю, закон про аренду землї, реформа громадської самоуправи, тощо).****

* Тамже, стор. 75.

** Тамже, § 12.

*** Пор. статю Peder Särkilaks-а: Das finnländische Problem (у балтійськім числї „Das neue Deutschland", 1915, ч. 5—10), стор. 70.

**** Іґельстром, стор. 653.

У 1907 р. відбули ся у Фінляндії перший раз соймові вибори по новому виборчому закону. Потім довело ся їй майже щорічно переживати соймові вибори, причиною чого була новітня протифінляндська політика „конституційної“ Росії, против якої фінський сойм, розумієть ся, протестував; його розвязувано, знову вибирано послів до нього та знову він протестував і т. д., як в якімсь зачарованім колї. Політично-партійну фізіономію післяреволюційного фінляндського сойму зясовує отся статистична таблиця:

| Назва політ. партій | Рік 1907 | Число послів | Рік 1908 | Число послів | Рік 1909 | Число послів | Рік 1910 | Число послів | Рік 1911 | Число послів |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | Абсолютне число голосів. | | | | | | | | | |
| Соц. демокр. | 329.946 | 80 | 310.826 | 83 | 337.685 | 84 | 316.951 | 86 | 320.289 | 87 |
| Старофінська | 243.573 | 59 | 205.899 | 54 | 199.920 | 48 | 174.661 | 42 | 173.362 | 42 |
| Молодо-фін. | 121.604 | 26 | 115.201 | 27 | 122.770 | 28 | 119.291 | 28 | 118.298 | 28 |
| Швед. нац. | 112.267 | 24 | 103.146 | 25 | 104.191 | 25 | 107.121 | 26 | 106.289 | 26 |
| Аґрарна | 51.242 | 9 | 51.156 | 9 | 56.943 | 14 | 60.157 | 17 | 62.660 | 16 |
| Христ. сусп. | 13.301 | 2 | 18.748 | 2 | 23.259 | 1 | 17.344 | 1 | 17.289 | 1 |
| Менші фракції | 18.557 | — | 7.800 | — | 1.703 | — | 1.034 | — | 782 | — |
| Послів жінок | — | 19 | — | 25 | — | 21 | — | 17 | — | 17 |

Взаїмне політично-партійне уґрупуваннє у фінляндськім соймі має тенденцію очевидного зросту у нїм радикально-опозиційної соціял-демократії та не менш очевидного занепаду угодових старофінів при малозміненій позиції колишнього „конституційного бльоку“ (молодофінів і шведських народовців, а теперішнього соймового центру). Й чим дальше, ся тенденція набуває що раз виразнїйшого та тривкїйшого характеру, як се видко напр. з останнїх сьогорічнїх виборів, коли соціялдемократи здобули понад половину всїх мандатів (103), а старофіни одержали заледве 33, тимчасом як молодофінсько-шведський лїберальний центр задержав давнїйшу рівновагу (перші 22 мандати, другі 21).*

* З инших ґруп поволї зростає т. зв. аґрарна партія (вона здебільшого складаєть ся з сільських арендаторів і подекуди симпатизує з соціял-демократією; отже її скорше можна-б було назвати людовою партією) та систематично занепадають „дикі“ (дрібні фракції), яким анї разу не вдало ся здобути нїодного мандату. Ся остання поява вимовно свідчить про полїтичну зрілість фінського

Вислїд останнїх виборів є тим цїкавійшим, а полїтично симптоматичнїйшим, що відбули ся вони в атмосфері незвичайної протифінляндської реакції з боку царського уряду, що влаштовано їх головно з метою заманїфестувати полїтичний льоялїзм і русофільство Фінляндії. Фактично-ж їх полїтичний вислїд яскраво протиросійський, як ще жадних з дотеперішнїх виборів, що зрештою психольоґічно зовсїм зрозуміле й що можна просто пояснити погромною протифінляндською полїтикою „конституційної“ Росії з останнїх років.

* * *

Медовий місяць свободи тривав у Росії дуже недовго. Фактично менше навіть, нїж калєндарно мав тривати. Не без причини самі Росіяне говорять лише про „днї свободи“.

Революція не розторощила царизму, не повалила його зовсїм, лише підломала денеде його корінї. Старий російський режім дуже швидко спамятав ся та зорієнтував ся у новій ситуації. На поміч собі закликав з нетр Московщини темні сили „чорної сотнї“ й почав розправляти ся з „гидрою революції“ та протидержавною крамолою. Погроми згори та здолу захистили його в сїм критичнім моментї занепаду. Полїтика „столипінських галстухів“ поставила знову на ноги напів занепале царське самодержавє.

В сїй погромній атмосфері контр-революції народив ся аґресивний російський націоналїзм з виразною протиплемінною тенденцією, котрий потім став ся у „конституційній“ Росії рішаючим полїтичним чинником (особливо у Думі) та який Столипін витав у своїй протифінляндській промові,

---

громадянства; щодо фінського жіноцтва — воно проявило величезний інтерес до полїтичної дїяльности на парляментарному кону. Пересїчно жінки творять майже половину (48—49%) усїх виборців, а по містах навіть більше (у Вазї напр. аж 60·8%). Фінські жінки-посли не згуртовані в окрему жіночу фракцію, але є членами своїх партійних клюбів. У сьогорічнїх виборах вони здобули 24 мандати, себто знову наблизили ся до максимуму (25) з 1908 р.

кажучи: „ . . . з заведеннєм нового ладу в Росії підняла ся друга хвиля реакції: реакція російського патріотизму та російського національного почуття; панове, вона звиває в собі гнізда в ріжних клясах громадянства. В давнійших часах одно лише правительство мало тільки турботи й обовязок обстоювати історичні державні здобутки та права Росії. Тепер вже не те. Нинї царь силкуєть ся зібрати розсипану храмину російського національного почуття, а його представниками є ви, панове; й ви не можете скинути з себе відповідальности за удержаннє сих державних прав Росії . . .“*

Сю націоналїстичну реакцію, однаково скеровану проти всїх російських „окраїн“ і „інородцїв“, у першу чергу вимірено проти Фінляндії, з усїх неросійських країн Росії найменш полїтично приборканої та помосковщеної. Російський воюючий націоналїзм домагав ся поневолення Фінляндії задля удержання „престіжу в очах инших племен“ (Комаров).**

Одначе крім сього внутрішньо-полїтичного мотиву протифінляндської російської полїтики від часів японської війни повстала й зовнїшня полїтична причина сих протифінляндських заходів, а саме простуваннє Росії до здобуття якогось океанського порту в північній Норвеґії — яко компенсати за невдачу тихоокеанської полїтики на далекім Сходї. Шлях здійснення сеї „атлянтійської програми“ (Чєллен)*** російської експанзивної полїтики веде через Фінляндію.

Нову протифінляндську кампанїю розпочали московські націоналїсти головно за посередництвом преси та друку

---

* „Заявленія русскихъ ученыхъ“, стор. 98.

** Тамже, стор. 45.

*** Пор. R. Kjellén: Die Großmächte der Gegenwart (Сучасні великі держави). Липськ, 1915 р., стор. 174 та йогож: Die politischen Probleme des Weltkrieges (Полїтичні проблєми світової війни) Липськ, 1916, стор. 12. Пор. також: W. Suomolainen: Der Kampf der Finnländer gegen Unterdrückung (Боротьба Фінів против утиску) у балтійськім числї „Das neue Deutschland“ (Нова Нїмеччина) 1915, ч. 5—10, стор. 76. У звязку з сею атлянтійською програмою російського імперіялїзму є недавня російсько-шведська афера з приводу аляндських островів і загалом шведоросійське напруженнє в часї війни.

загалом. Фінляндії закидувано зносини та симпатизуваннє з російськими революціонерами або конституціоналїстами.*

Потім відновлено всї відомі арґументи проти фінляндського автономізму й конституціоналїзму.

Царське правительство, розумієть ся, залюбки прислухувало ся до сього нового „голосу люду“. Незабаром воно, опираючи ся саме о сї настрої молодого московського націоналїзму, розпочало свою останню протифінляндську кампанїю. Новий курс і програму російської полїтики в фінляндськім питанню зовсім щиро й відкрито представив Столипін у своїй думській, відомій нам уже промові (1908).** Звіщаючи в нїй про народженнє нового російського націоналїзму, він дуже демаґоґічно закликував молодий російський парлямент до протифінляндської боротьби: „Не надаремне пролито потоки російської крови, — казав він аґітаційно — недурно забезпечив Петро Великий державні права Росії на берегах Фінського заливу . . .“***

На адресу Европи Столипін кидав рівночасно гучні й лїберальні фрази, як напр.: „у Росії сила не може бути вище за право“, або: „в сїй справі не може та не повинно бути підозріння, що Росія хоче нарушити автономічні права Фінляндії, даровані їй монархом“. . . Нарештї: „Ми, панове, не вимагаємо від вас поневолення иншого слабшого народу“, тощо. На сей раз царське правительство заходило ся дуже швидко коло фінляндського питання.

Мусимо тут пригадати, що царизм, стямившись трохи в хаосї революційних подій, відразу старав ся обмежити далекойдучі наслїдки фінляндського падолистового манїфесту з 1905 р. Ухваливши оповіщену в нїм виборчу реформу,

* Правдою є, що Фінляндія не відмовляла нїколи російським переслїдуваним полїтичним дїячам і гуртам гостинного захисту, що напр. після розгону першої Думи на фінській територїї випрацювали думські посли відомий „виборзький манїфест“.

** Наведена в брошурі „Заявленія русскихъ ученыхъ“, стор. 90—99.

*** Тамже, стор. 98.

російське правительство відкинуло напр. соймові законопроєкти про свободу друку, стоваришень і відповідальність правительства.*

В 1906 р. вийшло нове виданнє російських основних державних законів, в яких (без відома та згоди фінського сойму) в 2-й статї підчеркнено недержавність Фінляндії та її абсолютну приналежність до Росії. Потім сим параґрафом залюбки послугували ся російські державні полїтики (напр. Корево, Дейтрих), доказуючи, що сею статею остаточно повалено доґму фінляндської державности.

Одначе фактично післяреволюційний фіно-російський конфлїкт виринув знову з приводу злощасного воєнного закону. Як ми вже знаємо, в 1904 р. в Фінляндії заведено тимчасову воєнну контрибуцію (на два роки) замісць воєнної служби. Одначе в 1907 р. російське правительство знову зажадало протизаконно сеї контрибуції за 1906 і 1907 р. Фінський сойм ухвалив виплату її, але рівночасно звернув увагу Петербурга на незаконність сього вимагання та висловив ся за негайним полагодженнєм воєнної справи для Фінляндії в конституційнім дусї. На се царське правительство зареаґувало виданнєм жовтневого манїфесту (1909), яким царь самовільно полагодив сю справу таким чином, що полишив воєнну контрибуцію на дальший час, при чім вона що року мала збільшувати ся на 1 міл. фінських марок, доки не досягне квоти 20 міл. ф. мар. Рівночасно виключав сей манїфест воєнну справу з компетенції фінляндського законодавства та зачислював до „загального законодавства для всеї імперії.“

Тому, що фінський сойм рішучо скритикував таку протиконституційну розвязку сеї важної справи, його негайно розпущено. Так дійшов фіно-царський конфлїкт до своєї останньої стадії, часово дуже недовгої, але найгіршої і найтяжшої щодо своїх наслїдків для Фінляндії.

---

* Ігельстром, стор. 651.

Одначе воєнна справа, з приводу якої сильно загострили ся російсько-фінські відносини, не була відосібненим замахом царизму, але лише одним з перших проявів нового політичного курсу щодо Фінляндії, заповідженого в Думі Столипіном. Передтим уже (в червні 1908 р.) видано указ, яким російська рада міністрів одержала право догляду над фінськими справами, що очевидно перечило фінляндській конституції, по якій поміж царем як великим князем Фінляндії та краєвим правительством не може бути жадної сторонньої посередничої інституції. Державну протизаконність сеї „реформи“ признав і осудив відомий московський учений проф. Кокошкін.*

Проти сього замаху фінський сойм марно протестував. Так само й фінське краєве правительство. В осени 1909 р. з фінського сенату відійшли його останні конституційні члени, які не хотіли бути помічниками в справі зросійщення власного краю; їх місце зайняли російські чиновники, котрі під проводом ґен.-ґубернатора Зейна, типового окраїнного русифікатора старої школи, марно силкують ся перетворити Фінляндію у „Приботнїйський край“.

В 1910 р. виринула знову наверх справа „спільних державних інтересів“. Березілевий маніфест з 1910 р. оповіщав, що справи загально-державного характеру належать виключно до компетенції російських законодатних інституцій (Держ. Ради й Думи). Рівночасно сим обом палатам предложено відповідний законопроєкт про виключеннє з компетенції фінляндського краєвого законодавства всїх загально-державних справ, спис яких у 19 точках долучено до згаданого законопроєкту. Сей спис мав творити поясненнє до відомої вже славетної 2 ст. російських основних законів (з 1906 р.).

Титулом відшкодування за сю проєктовану „експропріяцію фінського законодавства“ (по дотепному вислову

---

* „Заявленія европ. ученыхъ“, стор. 52.

Л. Мехеліна) мало признати ся право Фінляндії висилати 4 послів до Думи та 2 до Державної Ради.

Зайво доказувати, що „загальнодержавність інтересів" була лише необхідним претекстом для остаточного погрому фінляндського державного автономізму й конституціоналізму. Найліпше доказує се згаданий спис сих „спільних" справ (він обіймає, як сказано, 19 точок; його, як зазначено в примітці до нього, можна ще змінити й доповнити), в якім до „загально-державних справ" зачислені навіть шкільництво, преса, право стоваришень тощо.*

Треба завважити, що про краєвий чи державний характер поодиноких справ цілком односторонньо рішає сама Росія.

З боку Фінів справедливо запропоновано для полагодження спільних справ загально-державного характеру фіно-російські делеґації на австро-угорський зразок, котрі скликувано-б час від часу відповідно до потреби. Але російське правительство відкинуло сю пропозицію, як і відкинуло петицію краєвого сойму „про захованнє основних законів у Фінляндії" та як загалом цілком нехтувало всї спроби з боку Фінів, які мають на меті витвореннє якогось modus vivendi в фіно-російській суперечці.

„Конституційний" царизм навпростець прямував до абсолютного знищення своєрідности та незалежности фінляндського громадсько-політичного життя. Ніколи перед революцією, навіть за часів безпросвітної бобріківської реакції, Фінляндія не закоштувала стільки безоглядного утиску, як у сих останнїх роках своєї боротьби за краєву й національну самобутність. Фактично в нїй задушено найелементарнїйші громадянські й політичні права та свободи. Одначе найбільш відчував на собі сю репресійну царську політику фінляндський сойм, який по геройськи боронив незайманости прав своєї батьківщини та який тому відкривав ся лише на те, щоб за законний протест бути відразу розвязаним. Потім наново скликувано його, він збирав ся та знову про-

* Наведений у „Заявленіяхъ европейскихъ ученыхъ", стор. 55—56.

7

тестував; його замикано і т. д., як в якімсь зачарованім колї . . .

Згаданий вище березїлевий манїфест, не зважаючи на всї протести з боку Фінів і катеґоричний відпір фінського сойму, прийняла Дума 30 (17) червня 1910 р. (великою більшістю голосів, 164 проти 23). Протест нечисленної думської опозиції, розуміється, не міг зупинити сього насильного погрому фінляндського автономізму й конституціоналїзму.

Побідні вигуки Пуришкевича після ухвалення сього закону: — „Finis Finnlandiae!“ — дуже вимовно характеризують основну ціль всеї протифінляндської полїтики царизму. Її завданнєм було не зближеннє Фінляндії з Росією, як про се казав Столипін, але абсолютне знищеннє її краєвої окремішности, словом: „Finis Finnlandiae“.

Незабаром Державна Рада також прийняла червневий протифінляндський закон, а потім царь дав йому своє затвердженнє. Отже ось так „лютова“ мрія царизму з 1899 р. здїйснила ся нарештї в 1910 р., себто на другий рік після ювилею столїтнїх роковин прилучення Фінляндії до Росії. Можна сказати, що на сей раз Фінляндію справдї завойовано.*

Упали нарештї формальні перешкоди до остаточного приборкання „країни тисячі озер“. І царизм, розуміється, негайно-ж розпочав свою підкопну працю з метою усунення головних проявів фінляндської краєвої окремішности. У 1912 р. відомий уже нам указ (з 1909 р.) про воєнну контрибуцію признано законом. Крім того в сьомуж роцї видано закон про урівноправненнє в Фінляндії російських підданих з фінляндськими громадянами.

Потім адмінїстративним шляхом майже зовсїм припинено в Фінляндії полїтичне та громадське життє, а драконською цензурою сковано свободу друку.

Фіни протестували проти усїх сих замахів. Але їх

---

* Докладнїйше про сю останню боротьбу Фінляндії з царизмом пор. I. Oehquist: B. § 13; потім у паризькім викладї Л. Мехелїна з 1910 р., наведенім у „Заявленіяхъ европ. ученыхъ“, стор. 45—57.

„пасивний“ протест безсильний супротив активного насильства царського канчука . . . Зрештою російське правительство фінських „протестантів“ без пардону замикає до царських казаматів або висилає на Сибір.

Царизм, кажучи словами Катерини II, тепер перший раз відучує Фінляндію від того, щоб вона дивила ся „як вовк з лїса“.

Одначе його тріюмф у „країнї тисячі озер“ зовсїм зверхній. Він обриває лише стебла фінляндської національно-політичної самобутности, але корінї сього „народу-вереса“ так глибоко та міцно сидять у рідній землї, що нїяка сила анї насильство не зможе їх звідти вирвати на все! . . .

Фінський народ не вмре, бо він хоче жити, бо його воля до життя є сильнїйша від усїх царських утисків і винародовлюючих спокус! . . .

## VI. Будуччина Фінляндії.

Війна не тільки що не поправила полїтичного положення Фінляндії, але навіть подекуди значно погіршила його.

Царизм, який облудно проголосив себе на початку війни оборонцем пригноблених недержавних народів, який мав нахабність обіцяти австрійським народам визволеннє з німецького ярма, рівночасно використав всесвітню воєнну хуртовину для останнього приборкання Фінляндії.

Протифінляндська реакція царського правительства була така безоглядна, так усе утискала, що вона вкінцї розвіяла в Фінляндії останки угодових настроїв щодо Росії й навпаки спровокувала в сїй клясичній країнї державного льоялїзму очевидний протиросійський сепаратизм.

Фінляндцї стратили довірє навіть до російського лїбералїзму, від якого вони сподївали ся в післяреволюційних часах захисту проти царизму.

„Одначе рішучим ударом для сих надій — каже автор статї „Фінляндська проблєма“ — було становище Росії щодо

7*

Фінляндії в часї війни. Не досить того, що російське правительство не зробило Фінляндії навіть найменших уступок, воно навпаки вчинило все, щоб Фінляндцям ясно показати, що їм нема чого сподїватн ся на будуче. Так в осени 1914 р. затвердив царь велику „програму“ майбутнїх русифікаційних заходів, випрацьовану російським комітетом. Міжтим використовує ґен. ґуб. Зейн, позиція котрого й досї лишила ся непохитною, заведений воєнний стан у тій цїли, аби переводити свій терористичний режім ще безоглядн'йше. Суддїв і адміністративних урядників, які не хочуть приміновати в практиці протизаконних розпорядків, засуджують, як ранїйше, російські суди й їх вивозять до петербурзьких вязниць. Бувшого голову сойму, асесора вищого суду Свінгуфуда, людину одну з найповажнїйших у краю, вислано на Сибір, де ще й досї держать у тяжкій неволї. Багато инших фінляндських громадян постигла така сама доля. Пресу переслїдують з незвичайною суворістю. А лїберальна російська опозиція? Вона, як відомо, зовсїм сприятелювала ся з імперіялїзмом. З великими труднощами вдало ся в часї засїдання Думи у вереснї 1915 р. зібрати 30 потрібних підписів під внеском про скасуваннє закону щодо загально-державних справ. Правда, в програму проґресивного бльоку прийнято одну точку про Фінляндію, але в нїй висловлено лише цїлком загальне домаганнє, щоб у Фінляндії розпочато „примирительну политику“ та занехано найгірші русифікаційні заходи. Коли се все, чого російський лїбералїзм відважив ся домагати ся для Фінляндії в часї найвищої державної скрути, чогож можуть Фіни потому сподївати ся від нього загалом?

Отже можна спокійно твердити, що протягом війни в полїтичній орієнтації Фінляндії настав загальний переворот. Те, чого перед війною навіть найсміливійші мрійники не відважили сподївати ся, себто повного відірвання від Росії, є нинї в области реальних можливостей. Що думка використати сї можливости в Фінляндії всесторонньо дозріла, — не мусить нїкого дивувати. Правда, задовго до війни

в кожного Фіна глибоко в серці скрите було заповітне бажаннє бачити свою батьківщину самостійною, на все визволеною від Росії, одначе мало хто вірив у здійсненнє сього бажання в недалекім часї. Поглибленнє забезпеченої автономії в межах російської держави видавало ся найбільшим, чого можна було досягнути.

Коли одначе надії на зміну курсу Росії щодо Фінляндії, які панували ще на початку війни, незабаром розвіяли ся, коли потому повна поражка Росії оружєм центральних держав з кожним місяцем ставала ся правдоподобнїйшою, — тоді бажаннє відокремити ся від Росії швидко перетворювало ся у тверду волю.

Чим — запитували себе Фіни — Фінляндія прикована до Росії? Тільки примусом. Про якийсь обовязок вірности супроти Росії давно вже не може бути мови. Коли-ж брати під увагу вигоди, які Фінляндія могла-б мати зі злучення з Росією, вони покажуть ся так само лише великими химерами! Такі голоси, як свідчить праця Серкілякса, стають щораз частїйшими.* Той самий автор доказує далї переконуючо повну ілюзоричність сих вигід не лише під мілїтарно-полїтичним оглядом, але не менше з економічного боку, справедливо звертаючи увагу на те, як руйнуючим робом впливатиме евентуально на економічне життє Фінляндії покриваннє видатків сеї війни, які Росія хотїтиме природно, як мога найбільше, звалити на свої о країни.

В попереднїх розділах ми звертали увагу на фактичну незалежність Фінляндії від Росії під усіми важнїйшими оглядами її самобутнього істнування, виказуючи протиприродність сеї державної симбіози та не сумнїваючись анї на хвилю у фактичній здатности „країни тисячі озер“ до незалежного державно-полїтичного життя. Отже не мусимо тут ще раз повертати ся до сієї справи.**

* P. Sörkilaks: Das finnländische Problem, стор. 73.

** Спеціяльно їй присвячена цікава стаття F. Holmgren-a: Die politischen und wirtschaftlichen Voraussetzungen für ein selbständiges Finnland (Полїтичні й економічні передумови самостійности Фінляндії) у цит. балтійськім числї „Das neue Deutschland“, 1915, чч. 5—10.

Одначе цікавим лишаєть ся питаннє здійсненння політично-державної самостійности Фінляндії. Відповідь на се знаходимо в наведеній вище статї Серкілякса. Він справедливо звертає насамперед увагу на те, що без визволення Фінляндії не може бути мови про полагодженнє т. зв. балтійського питання, себто справи опанування балтійського моря ґермано-скандинавськими народами.

Він неменш справедливо перестерігає далї перед тим, аби з огляду на рішеннє балтійської проблєми фінляндську справу просто порішено новим прилученнєм Фінляндії до Швеції, що на його думку „зовсїм не може здійснити ся“. З сього приводу Серкілякс завважає: „Не шведською провінцією хоче бути Фінляндія, але самостійною державою. Одначе ізольовано ся держава не зможе істнувати. Вона мусить знайти підпору проти можливих завойовницьких спокус Росії у тїснім зближенню почасти з Швецією, почасти з Німеччиною. Політична й мілїтарна унїя північних (себто скандинавських І п. Б.) держав з виключеннєм Фінляндії — в тїснім союзї з Німеччиною — се ідеал будуччини“.*

Такий державний союз, на думку автора, є не лише в інтересї Фінляндії та її скандинавських сусїдів, але й Німеччини, яка в Фінляндії матиме не тільки політичного, але й економічного доброго союзника.

Серкілякс підчеркує потім непохитність протиросійської орієнтації Фінляндії,** яка лише очікує активного виступлення Швеції проти Росії, аби чинно заманїфестувати своє теперішнє гасло „Геть від Росії!“

„Фінляндія сподіваєть ся та жде... Хоч безоружна досї, вона все-таки готова до бою. І коли прийде година визво-

---

* Стор. 74.

** Сей протиросійський настрій Фінляндії дуже вимовно змальований у фінській заяві в недавнім відомім меморіялї поневолених російських народів американському президентови. Його констатує також фінський публїцист, автор цитованої тут нами статї: „Боротьба Фінів против утиску“, кажучи: „І самий

лення, вона покаже, що й наш народ також уміє вмирати та побіджувати за свободу".*

* * *

Наші нариси про фінляндське питаннє скінчені. На початку їх ми звернули увагу на велике практичне значіннє фінляндського державного автономізму для майбутнього політичного полагодження долї й положення деяких недержавних народів, які евентуально будуть визволені з царського ярма.

Тут, кінчаючи сї нариси, ми хочемо підчеркнути, коли можна так сказати, каміњарське значіннє фінляндського національного культурного відродження для инших неісторичних народів, що відроджують ся. Фіни — сей подвійно, як ми сказали, неісторичний народ — протягом кількох десятилїть стали ся не лише культурним, але полїтично одним з найпоступовійших европейських народів. Своєрідність його культури, як і здатність до дальшого самобутнього розвитку, не підлягає ніякому сумніву та є загально признаним фактом.

Фіни саме красномовно повалили науковий антропополїтичний пересуд про т. зв. культурну меншевартність неісторичних або неарійських народів.

Се треба знову пригадати тепер, коли полїтичні націоналісти й державники старають ся відогріти сей анахронїзм з огляду на полагодженнє деяких національних справ на сходї Европи. Вони напр. нехтують цїлком національно-культурний розвиток Лотишів та Естонців, а тим більше ще Литовців, покликуючи ся саме на „меншевартність" сих

---

народ, який ще перед сорока роками уважав своє злученнє з Росією за щастє й почав плести нитки порозуміння з великим народом-сусїдом, нинї не лише що утверджений у своїй національній свідомости, як нїколи досї, але й свій єдиний захист на будуче бачить в абсолютнім відокремленню від Росії. В сїм бажанню солїдарні тепер усі партії без виїмки" (Суомаляйнен, стор. 80).

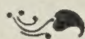
* P. Särkilaks, стор. 75.

народів, яких природним шляхом треба винародовити. Отже виходить, що їх „визволюватимуть“ з багна царизму, щоб утопити в кришталово-чистім джерелї вищої західно-европейської культури.

На всї такі заборчі та для будуччини неісторичних народів небезпечні прямування державних глитаїв — може бути лиш одна відповідь: „руки геть!“

Бо в дїйсности нема жадних „меншевартних“ народів. Дайте лише більш менш зносні полїтичні умови життя, признайте їм елєментарні конституційні права, залишіть на час ганебний винародовлюючий утиск, а всї сї народи — без огляду на своє походженнє й історію — протягом двох-трьох ґенерацій викристалїзують ся на національні й культурні індивідуальности, а полїтично можуть навіть легко стати навчителями старих історично-державних народів, яким феодально-аристократичні пересуди минулости чимало гальмують здатність до новочасного полїтичного й демократичного розвитку та поступу . . .

Що се не мрія романтика й не фантазія полїтичного утопіста, але справжня дїйсність і неминуча будучність, найлїпше й вимовно доказує безперечний успіх фінляндського національно - культурного відродження. В тім саме його вище зазначене камінярське значіннє для инших неісторичних народів, бож Фіни не якийсь виїмковий „Wundervolk“ (дивний народ)! Отже тому те, що вдало ся їм, може так само вдати ся й кожному иншому недержавному народови, наскільки він матиме такі полїтичні умови життя та розвитку, які мала Фінляндія перед 1899 р. Конкретно се значить, що визволених з царського ярма народів не треба знову запропащувати в нетрях т. зв. вищої західної культури, але що їм треба полишити вільність і реальні умови самобутнього національно-культурного розвитку.



## Друкарські помилки.

| Стор. | рядок | надруковано | має бути |
|---|---|---|---|
| 8 | 15 здолу | прилучення | злучення |
| 12 | 8 згори | пятьсот | сїмсот |
| 13 | 4 здолу | 1544 | 1542 |
| 17 | 9 згори | 13% | 12% |
| 18 | 21 згори | в собі | в сьому |
| 18 | 2 здолу | Noskowski | Koskowski |
| 19 | 16 згори | Suewman | Suecoman |
| 21 | 1 здолу | стор. | Спб. |
| 22 | 17 згори | котрий і так | котра до того |
| 22 | 18 згори | невідомий | невідома |
| 23 | 17 здолу | (1884) | († 1884) |
| 23 | 12—13 здолу | молитовник | букварь |
| 23 | 12 здолу | 1544 | 1542 |
| 24 | 7 згори | Rumoja | Runoja |
| 24 | 8 згори | ajvista | ajoista |
| 27 | 15 згори | Фіни часто | є се Фіни подекуди |
| 28 | 17 здолу | представляти | представити |
| 31 | 6 згори | доби | або |
| 31 | 16 згори | поліпшення | поширення |
| 31 | 1 здолу | Вона | , котра |
| 33 | 1 згори | нено | нило |
| 33 | 7 згори | Nusi Suometar | Uusi Suometar |
| 33 | 9—10 згори | Kansakuman | Kausakuman |
| 35 | 11 здолу | горду з | повну |
| 35 | 10 здолу | і могутнє | , в якій знаходимо могутнє |
| 37 | 1 згори | дух | народ |
| 37 | 12 здолу | І у | У |
| 37 | 13 здолу | III. | IV. |
| 38 | 3—4 згори | напрям | у напрямі |
| 38 | 15 здолу | які мають | який має |
| 39 | 5 здолу | „багниста країна“ | „багниста країна“) |
| 40 | 18 здолу | 8° | 3° |
| 41 | 17 здолу | вкоріненню | витворенню |
| 41 | 10 здолу | досягло | досягало |
| 42 | 7 здолу | 1.000 | 1.400 |
| 42 | 10 здолу | 6.000 | 8.000 |
| 43 | 12 здолу | , який | ; він |
| 43 | 8 здолу | нацьковуючи | нацьковував |
| 44 | 5 згори | Инше | Загалом же |
| 44 | 9 згори | еміґрації | іміґрації |
| 45 | між 17—18 згори | ———— | * * * |
| 50 | 9 здолу | 12.306 | 13.206 |
| 63 | 12 здолу | пануваннєм | пануваннєм“. |
| 76 | 18 здолу | й указ | й виданнєм указу |